

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. : IT-98-33-A
Datum: 19. april 2004.
Original: engleski

PRED ŽALBENIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Theodor Meron, predsjedavajući
sudija Fausto Pocar
sudija Mohamed Shahabuddeen
sudija Mehmet Güney
sudija Wolfgang Schomburg

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 19. aprila 2004.

TUŽILAC

protiv

RADISLAVA KRSTIĆA

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Norman Farrell
g. Mathias Marcussen
gđa Magda Karagiannakis
g. Xavier Tracol
g. Dan Moylan

Odbrana:

g. Nenad Petrušić
g. Norman Sepenuk

SADRŽAJ

I. UVOD	1
II. ZAKLJUČAK PRETRESOG VIJEĆA DA JE U SREBRENICI IZVRŠEN GENOCID....	2
A. DEFINICIJA DIJELA GRUPE.....	2
B. UTVRĐIVANJE NAMJERE DA SE UNIŠTI	8
III. NAVODI O POGREŠNO UTVRĐENOM ČINJENIČNOM STANJU U VEZI S UDRUŽENIM ZLOČINAČKIM PODUHVAATOM DA SE POČINI GENOCID.....	14
A. ZAKLJUČAK PRETRESNOG VIJEĆA U VEZI S DATUMOM KADA JE RADISLAV KRSTIĆ PREUZE KOMANDU NAD DRINSKIM KORPUSOM	15
B. ODBACIVANJE OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA ARGUMENTA ODBRANE O DVOSTRUKOM KOMANDNOM LANCU.....	16
1. Zaključak Pretresnog vijeća da su Glavni štab VRS-a i njemu podređene snage MUP-a imale saradnju Radislava Krstića i Drinskog korpusa	17
(a) Postupanje sa zatvoreniciima	17
(b) Odabir lokacija.....	18
(c) Korištenje sredstava Drinskog korpusa bez znanja komande Drinskog korpusa.....	19
C. ZAKLJUČAK PRETRESNOG VIJEĆA DA JE RADISLAV KRSTIĆ DIREKTNO UČESTVOVAO U POGUBLJENJIMA	21
1. Zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa učestvovanjem Bratunačke brigade u pogubljenjima	22
(a) Iskaz Dražena Erdemovića.....	22
(b) Izvještaj Zvorničke brigade.....	23
(c) Zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa prisluškivanim razgovorima	24
(i) Prisluškivani razgovor od 16. jula 1995.	24
(ii) Zaključci Pretresnog vijeća na osnovu još dva prisluškivana razgovora od 15. jula 1995.	25
(d) Razmatranja Pretresnog vijeća.....	26
D. ANALIZA ŽALBENOG VIJEĆA U POGLEDU KRIVIČNE ODGOVORNOSTI RADISLAVA KRSTIĆA	26
1. Zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić dijelio namjeru za udruženi zločinački poduhvat da se poćini genocid	26
2. Kontakti između Radislava Krstića i drugih pripadnika udruženog zločinačkog poduhvata	27
(a) Prisustvo Radislava Krstića na sastancima u hotelu "Fontana"	28
(b) Iskazi Momira Nikolića i Miroslava Deronjića	30
(c) Zaključak Pretresnog vijeća u vezi s prisustvom Radislava Krstića u blizini Potočara i odvođenjem ljudi iz autobusa u Tišći	31
(d) Druge činjenice na koje se Pretresno vijeće oslonilo prilikom donošenja zaključaka.....	32
(i) Zaključci Pretresnog vijeća na osnovu kontakata s pukovnikom Bearom	33
(ii) Kontakti s pukovnikom Pandurevićem kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća	36
(iii) Kontakti s pukovnikom Popovićem kao osnova za zaključak.....	38
(iv) Kontakti s pukovnikom Borovčaninom kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća	39
(v) Dodatni dokazi u vidu iskaza kapetana Nikolića.....	40
(vi) Dokazi o korišćenju sredstava Drinskog korpusa kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća.....	41
(e) Drugi zaključci Pretresnog vijeća koji ne idu u prilog zaključku o postojanju genocidne namjere.....	44
(f) Preliminarni zaključak Žalbenog vijeća u vezi s ocjenom Pretresnog vijeća o genocidnoj namjeri Radislava Krstića.....	45
E. KRIVIČNA ODGOVORNOST RADISLAVA KRSTIĆA: POMAGANJE I PODRŽAVANJE U GENOCIDU	45

F. KRIVIČNA ODGOVORNOST RADISLAVA KRSTIĆA ZA OPORTUNISTIČKE ZLOČINE POČINJENE U POTOČARIMA.....	50
IV. NAČIN NA KOJI JE OPTUŽBA VRŠILA OBJELODANJIVANJE I PRAVO RADISLAVA KRSTIĆA NA PRAVIČNO SUĐENJE	54
A. ZADRŽAVANJE KOPIJA DOKAZNIH PREDMETA RADI TAKTIZIRANJA	54
Da li je optužba bila obavezna da objelodani kopije dokaznih predmeta u skladu s pravilom 65 ter (kako je tada bilo formulirano) u prvostepenom postupku?	55
B. PRIKRIVANJE POSTOJANJA TRAKE I NJENO NAKNADNO PODNOŠENJE KAO DOKAZNOG PREDMETA PRILIKOM UNAKRSNOG ISPITIVANJA	57
1. Navodna nemogućnost da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir sadržaj trake	57
2. “Oštra” taktika na suđenju	58
C. RAZNA KRŠENJA PRAVILA 68.....	59
1. Navodna povreda pravila 68 time što nisu objelodanjene izjave svjedoka koje sadrže oslobađajući materijal	59
(a) Standardi za kvalificiranje dokaza kao materijala iz pravila 68.....	60
(b) Da li su četiri izjave svjedoka predstavljale oslobađajući materijal?.....	61
(c) Procesne sankcije	62
2. Navodno kršenje pravila 68 zbog propusta optužbe da opiše dokaze objelodanjene prema pravilu 68 kao oslobađajuće	62
3. Da li je po pravilu 68 optužba obavezna da dozvoli odbrani da napravi kopije oslobađajućeg materijala	63
4. Da li su dva objelodanjivanja obavljena “što je ranije moguće”	64
D. UPITNA VJERODOSTOJNOST SVJEDOKA: SEFER HALILOVIĆ I ENVER HADŽIHASANOVIĆ.....	65
E. PITANJE POSTUPAKA OPTUŽBE	67
V. OCJENE ŽALBENOG VIJEĆA U VEZI S KUMULATIVNIM OSUDAMA.....	69
A. MJERODAVNO PRAVO	69
B. OSUDA ZA ISTREBLJIVANJE KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	70
C. OSUDA ZA PROGON KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	73
D. OSUDE ZA UBISTVO I NEHUMANA DJELA KAO ZLOČINE PROTIV ČOVJEČNOSTI	73
VI. KAZNA.....	75
A. ARGUMENTI	75
B. DISKUSIJA.....	75
1. Argumenti u vezi s težinom krivičnih koje počinio Radislav Krstić i njegovim učestvovanjem u tim krivičnim djelima	77
2. Argumenti u prilog dosljedne prakse u odmjeravanju kazne.....	78
3. Argument koji se odnosi na ocjenu da je “krivica osjetno manja”	79
4. Argument optužbe u vezi s predumišljajem kao otežavajućim faktorom.....	80
5. Argument odbrane u vezi s praksom odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji.....	81
6. Argument odbrane da je nedovoljan značaj dat olakšavajućim okolnostima	82
C. RAZMATRANJA ŽALBENOG VIJEĆA	82
VII. DISPOZITIV	86
VIII. DJELIMIČNO RAZLIČITO MIŠLJENJE SUDIJE SHAHABUDDEENA.....	88
A. UVOD	88
B. KONTEKST.....	88
C. OSNOVNA POLITIKA DA SE POČINI GENOCID	91
D. DA LI JE ŽALILAC ZNAO ZA NAMJERU DA SE POČINI GENOCID	92
E. DA LI JE ŽALILAC DIJELIO NAMJERU DA SE POČINI GENOCID.....	93
1. Pokolj u zemljoradničkoj zadruzi Kravica.....	94

2. “Razdjeljivanje” 3.500 “paketa”	95
3. Transport žena i djece	97
4. Korišćenje ljudstva i sredstava pod kontrolom žalioca.....	98
5. Zaključak o dijeljenju namjere.....	99
F. DA LI JE POČINJEN GENOCID	100
1. Uvod.....	100
2. “Dio dijela” grupe	101
3. Da li mora postojati namjera da se uzrokuje fizičko ili biološko uništenje grupe.....	101
4. Da li se radilo samo o raseljavanju, za razliku od genocida	104
5. Zaključak o tome da li je postojao genocid	105
G. POMAGANJE I PODRŽAVANJE	105
1. Postoji krivično djelo pomaganje i podržavanja u počinjenju genocida.....	105
2. No Žalbeno vijeće, na osnovu utvrđenih činjenica, ne može proglasiti krivicu za pomaganje i podržavanje.....	108
H. KUMULACIJA.....	110
1. Progon i ubistvo	111
2. Progon i nehumana djela.....	115
I. ZAKLJUČAK	115
IX. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA	117
A. NAJAVE ŽALBE I PITANJA VEZANA ZA SUCE.....	117
B. PODNESCI	117
C. ŽALBENE OSNOVE.....	118
D. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA (1): UOPŠTENO	119
E. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA (2): PRAVILO 68	119
F. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA (3): SVJEDOCI	121
G. PITANJA U VEZI S DOKAZIMA (4): ZAHTJEVI PREMA PRAVILU 115.....	121
H. STATUSNE KONFERENCIJE	123
I. PRETRES	123
X. DODATAK B: POJMOVNIK	124
A. SPISAK SUDSKIH ODLUKA	124
1. MKSJ	124
2. MKSR	127
3. Druge odluke.....	128
B. SPISAK DRUGIH PRAVNIH IZVORA	128
1. Izvještaji, knjige, sabrani svesci i zbirke	128
C. SPISAK SKRAĆENICA.....	129

I. UVOD

1. Žalbeno vijeće Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. rješava po dvije žalbe na pismenu presudu koju je donijelo Pretresno vijeće 2. augusta 2001. u predmetu *Tužilac protiv Radislava Krstića*, predmet br. IT-98-33-T (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda). Nakon što je razmotrilo pismene i usmene argumente optužbe i odbrane, Žalbeno vijeće ovime donosi svoju Presudu.

2. Srebrenica je smještena u istočnoj Bosni i Hercegovini. Istim imenom je nazvana i takozvana zaštićena zona Ujedinjenih nacija, koja je bila zamišljena kao bezbjedna enklava uspostavljena kako bi se njeno civilno stanovništvo zaštitilo od rata. Međutim, od jula 1995., ime grada Srebrenice veže se i za užasne događaje kojima se bavi ovaj predmet. Gnusnost, brutalnost i surovost s kojom je vojska bosanskih Srba (u daljnjem tekstu: VRS) postupala prema nevinim civilima sada je dobro poznata i dokumentirana.¹ Bošnjačke žene, djeca i stari ljudi odvedeni su iz enklave,² a 7.000 do 8.000 muškaraca bosanskih Muslimana sistematski je pobijeno.³

3. Srebrenica je smještena na području za koje je bio odgovoran Drinski korpus VRS-a. Radislav Krstić je u vrijeme kad su počinjeni predmetni zločini bio general-major u VRS-u i komandant Drinskog korpusa. Zbog učestvovanja u tim događajima Pretresno vijeće je generala Krstića proglasilo krivim za genocid; za progon putem ubistava, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civilnog stanovništva, prisilnog premještanja i uništavanja lične imovine; te za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Radislav Krstić je osuđen na četrdeset šest godina zatvora.

4. Radi lakšeg snalaženja, Presudi su dodana dva priloga. Prilog A je istorijat postupka u kojem se detaljno prikazuje tok ovog žalbenog postupka. Prilog B je pojmovnik, koji sadrži pojmove korištene u ovoj Presudi i njihove definicije.

¹ Prvostepena presuda, par. 6 i slj: "Događaji u trenutku zauzimanja Srebrenice i nakon toga."

² *Ibid.*, par. 52.

³ *Ibid.*, par. 84.

II. ZAKLJUČAK PRETRESOG VIJEĆA DA JE U SREBRENICI IZVRŠEN GENOCID

5. Odbrana se žali na osudu izrečenu Radislavu Krstiću za genocid nad bosanskim Muslimanima u Srebrenici. Odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće i pogrešno protumačilo pravnu definiciju genocida i tu definiciju pogrešno primijenilo na okolnosti ovog predmeta.⁴ Što se tiče pravnog aspekta, argument odbrane je dvojak. Prvo, Krstić tvrdi da je definicija, koju je dalo Pretresno vijeće, dijela nacionalne grupe koju je, kako je utvrđeno, namjeravao da uništi neprihvatljivo uska. Drugo, odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je izraz "uništiti" iz zabrane genocida proširilo i na geografsko premještanje zajednice.

A. Definicija dijela grupe

6. Član 4 Statuta Međunarodnog suda, kao i Konvencija o genocidu,⁵ obuhvata određena djela "počinjen[a] s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva." U Optužnici u ovom predmetu se, u pogledu tačke genocida, navodi da je Radislav Krstić "[namjeravao] da uništi dio bosansko-muslimanskog naroda kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu."⁶ Ciljana grupa koju navodi Optužnica, i koju je prihvatilo Pretresno vijeće, su bosanski Muslimani.⁷ Pretresno vijeće je konstatalo da su bosanski Muslimani jasno određena i zasebna nacionalna grupa i stoga su obuhvaćeni članom 4.⁸ Taj zaključak nije osporen u ovom žalbenom postupku.⁹

7. Kao što je jasno iz Optužnice, Krstić nije optužen da je namjeravao da uništi čitavu nacionalnu grupu bosanskih Muslimana, nego samo jedan njen dio. Prvo pitanje koje se pokreće žalbom u ovom postupku jeste da li je Pretresno vijeće, kada je konstatalo da je Radislav Krstić imao genocidnu namjeru, relevantni dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana definiralo na način koji odgovara zahtjevima člana 4 i Konvencije o genocidu.

8. Jasno je ustanovljeno da, kada se osuda za genocid zasniva na namjeri da se "djelimično" uništi zaštićena grupa, to mora biti znatan dio te grupe. Cilj Konvencije o genocidu jeste da spriječi namjerno uništenje čitavih ljudskih grupa, a ciljani dio mora biti dovoljno značajan da utječe na grupu u cjelini. Mada se Žalbeno vijeće još nije bavilo tim pitanjem, razmatrala su ga dva pretresna

⁴ Ova druga tvrdnja razmatra se dijelu III ove Presude, gdje se ispituje da li je Pretresno vijeće pravilno zaključilo da činjenice ovog predmeta idu u prilog optužbi za genocid.

⁵ Član II Konvencije o genocidu.

⁶ Optužnica, par. 21.

⁷ Vidi Prvostepenu presudu, par. 558 ("u optužnici u ovom predmetu ciljana grupa se definiše kao bosanski Muslimani").

⁸ *Ibid.*, par. 559 - 560.

vijeća Međunarodnog suda. U predmetu *Jelisić*, u kojem je to pitanje prvi put razmatrano, Pretresno vijeće je konstatalo da je, “[s] obzirom da je cilj Konvencije [o genocidu] bavljenje masovnim zločinima, široko [...] prihvaćeno da namjera da se uništi mora biti usmjerena barem na *bitan* dio grupe.”¹⁰ Do istog zaključka došlo je i Pretresno vijeće u predmetu *Sikirica*: “Ovaj dio definicije zahtijeva dokaz namjere da se uništi [relativno] znatan broj u odnosu na ukupno stanovništvo grupe.”¹¹ Kao što su objasnila ova pretresna vijeća, uslov znatnosti istovremeno odražava određujuće obilježje genocida kao zločina masovnih razmjera i odgovara na zahtjev naveden u Konvenciji da uništenje ciljanog dijela mora utjecati na opstanak grupe u cjelini.¹²

9. To pitanje razmatrala su i pretresna vijeća MKSR-a, čiji statut sadrži identičnu definiciju krivičnog djela genocida.¹³ Ona su došla do istog zaključka. Pretresno vijeće u predmetu *Kayishema* je, nakon što je proučilo izvore u kojima se tumači Konvencija o genocidu, zaključilo da izraz “‘djelimično’ zahtijeva namjeru da se uništi velik broj pojedinaca koji pripadaju toj grupi.”¹⁴ Tu definiciju prihvatila su i dodatno razradila pretresna vijeća u predmetima *Bagilishema* i *Semanza*, koja su konstatovala da namjera da se uništi mora biti barem namjera da se uništi znatan dio grupe.¹⁵

10. Ovo tumačenje potkrepljuju mišljenja stručnjaka. U prvim komentarima Konvencije o genocidu naglašava se da izraz “djelimično” sadrži uslov znatnosti. Raphael Lemkin, istaknuti stručnjak za međunarodno krivično pravo koji je skovao riječ “genocid” i koji je učestvovao u sastavljanju Konvencije o genocidu, govorio je o tom pitanju 1950. godine u okviru debate u Senatu Sjedinjenih Država o ratifikaciji Konvencije. Lemkin je objasnio da “djelimično uništenje mora biti

⁹ Vidi Žalbeni podnesak odbrane, par. 28, 38.

¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82 (gdje se citira Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sjednice Komisije, 6. maj 1996. - 26. juli 1996., *G.A.O.R.*, 51st session, *Supp. No. 10 (A/51/10) (1996)*, str. 89; Nehemiah Robinson, *The Genocide Convention: A Commentary* (1960.) (1. izd. 1949.), str. 63; *Genocide Convention, Report of the Committee on Foreign Relations*, Senat SAD, 18. juli 1981.), str. 22). Žalbeno vijeće je djelimično poništilo Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić* po drugim osnovama. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 72. Definicija Pretresnog vijeća onoga što predstavlja adekvatan dio grupe zaštićen Konvencijom o genocidu nije osporena.

¹¹ Odluka u predmetu *Sikirica* po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, par. 65.

¹² Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82; Odluka u predmetu *Sikirica* po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, par. 77.

¹³ Vidi član 2 Statuta MKSR-a (u kojem se uslov posebne namjere za krivično djelo genocida definira kao “namjera da se u cjelini ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva”).

¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 97.

¹⁵ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Bagilishema*, par. 64 (“namjera da se uništi mora biti usmjerena barem na znatan dio grupe”) (citirano iz Prvostepene presude u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 97); Prvostepena presuda i Presuda o kazni u predmetu *Semanza*, par. 316 (“Namjera da se uništi mora biti namjera da se uništi, barem, znatan dio grupe”) (citirano iz Prvostepene presude u presudi *Bagilishema*, par. 64). Dok se u predmetu *Kayishema* koristi izraz “velik broj”, a ne “znatan dio,” u presudama u predmetu *Semanza i Bagilishema* se objašnjava da u presudi u predmetu *Kayishema* nije postojala namjera da se usvoji različit standard u pogledu definicije izraza “dio”. Standard koji su usvojila pretresna vijeća MKSR-a podudara se, dakle, s praksom ovog suda.

znatnog karaktera, tako da utječe na cjelinu.”¹⁶ On je, nadalje, predložio da Senat, u memorandumu o razumijevanju uz ratifikaciju, pojasni da “Konvencija važi samo za operacije masovnih razmjera.”¹⁷ Drugi istaknuti analitičar iz prve faze, Nehemiah Robinson, složio se s tim gledištem i objasnio da počinitelj genocida mora imati namjeru da uništi znatan broj pojedinaca koji pripadaju ciljanoj grupi.¹⁸ Osvrćući se na taj zahtjev Robinson je istakao, kao i Lemkin, da “djelo mora biti usmjereno ka uništenju grupe”, što je formulacija koja upravo odražava svrhu Konvencije.¹⁹

11. Kasniji komentari takođe podržavaju takvo gledište. Komisija za međunarodno pravo, kojoj je Generalna skupština UN povjerila izradu nacrtu sveobuhvatnog kodeksa krivičnih djela zabranjenih međunarodnim pravom, konstatirala je da “krivično djelo genocida po samoj svojoj prirodi zahtijeva namjeru da se uništi barem znatan dio neke grupe.”²⁰ Isto tumačenje dao je ranije, u izvještaju iz 1985., Benjamin Whitaker, specijalni izvjestilac Potkomisije UN za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina.²¹

12. Uslov namjere za krivično djelo genocida prema članu 4 Statuta zadovoljen je, dakle, kada dokazi pokazuju da je počinitelj namjeravao da uništi barem znatan dio zaštićene grupe. Da bi se utvrdilo kada je ciljani dio dovoljno znatan da ispuni taj uslov može biti potrebno da se uzme u obzir više faktora. Brojčana veličina ciljanog dijela grupe nužna je i važna polazna tačka, mada to nije nužno i kraj ispitivanja. Broj ciljanih pojedinaca treba ocijeniti ne samo u apsolutnom smislu, nego i u odnosu na ukupnu veličinu cijele grupe. Osim brojčane veličine ciljanog dijela, može biti korisno uzeti u obzir i njegov značaj u okviru grupe. Ako neki dio grupe na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu grupu, ili ako je ključan za njen opstanak, to može ići u prilog konstataciji da se taj dio kvalificira kao znatan u smislu člana 4.²²

¹⁶ Dvije izvršne sjednice Odbora za odnose s inostranstvom Senata, *Historical Series* (1976.), str. 370; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82; William A. Schabas, *Genocide in International Law* (2000.), str. 238.

¹⁷ *Ibid.*, preneseno u: William A. Schabas, *Genocide in International Law* (2000.), str. 238.

¹⁸ Nehemia Robinson, *The Genocide Convention: A Commentary* (1960.), str. 63.

¹⁹ *Ibid.*, str. 58.

²⁰ Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sjednice Komisije, 6. maj 1996. - 26. juli 1996., str. 89. Nacrt kodeksa o zločinima protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996., koji je usvojila Komisija za međunarodno pravo, sadrži zabranu krivičnog djela genocida koja je u bitnim crtama slična zabrani u Konvenciji o genocidu. Nacrt kodeksa nije obavezujući instrument međunarodnog prava, ali je mjerodavan. Neki njegovi dijelovi mogu djelovati kao pokazatelji običajnog međunarodnog prava, rasvijetliti običajna pravila ili, barem, “ukazati na mišljenja eminentnih pravnih autora koji predstavljaju velike pravne sisteme svijeta.” Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 227.

²¹ Benjamin Whitaker, *Revised and Updated Report on the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, par. 29 (“Čini se da 'djelimično' podrazumijeva realno značajan broj u odnosu na ukupnu grupu kao cjelinu, ili na drugi način značajan segment grupe, npr. njeno vođstvo.”); vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 65 (u kojoj se citira taj izvještaj); Prvostepena presuda, par. 587 (isto).

²² Pretresna vijeća u predmetima *Jelisić* i *Sikirica* o tom faktoru govore kao o neovisnom faktoru koji je sam po sebi dovoljan da zadovolji uslov znatnosti. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82; Prvostepenu presudu u predmetu *Sikirica*, par. 65. Međutim, pravilno shvaćen, taj faktor samo je jedan od nekoliko faktora koji mogu biti pokazatelji toga da li je zadovoljen uslov znatnosti.

13. Istorijski primjeri genocida takođe upućuju na to da bi u obzir trebalo uzeti i područje aktivnosti i kontrole počinitelaca, kao i njihov mogući doseg. Nacistička Njemačka možda je imala namjeru da eliminiira Židove samo u Evropi; ta ambicija vjerovatno se nije protezala, čak ni na vrhuncu njene moći, na preduzimanje takvog poduhvata na globalnoj razini. Isto tako, počinioci genocida u Ruandi nisu stvarno namjeravali da eliminiiraju pripadnike etničke grupe Tutsi izvan državnih granica.²³ Namjera počinioca genocida da uništi uvijek je ograničena prilikama koje mu se pružaju. Mada ovaj faktor ne može sam za sebe biti pokazatelj toga da li je ciljana grupa znatna, on može - u kombinaciji s drugim faktorima - biti od pomoći prilikom analize.

14. Ovo, naravno, nisu svi faktori, niti pak navedeni faktori predstavljaju definitivno rješenje. Oni mogu poslužiti samo kao korisne smjernice. Primjenjivost tih faktora, kao i njihov eventualni značaj, ovisi o okolnostima pojedinog predmeta.

15. Nakon što je zaštićenu grupu definiralo kao nacionalnu grupu bosanskih Muslimana, Pretresno vijeće u ovom predmetu je zaključilo da dio koji je bio meta Glavnog štaba VRS-a i Radislava Krstića čine ili bosanski Muslimani Srebrenice ili bosanski Muslimani istočne Bosne.²⁴ Taj zaključak je u skladu s gorenavedenim smjernicama. U Srebrenici je, prije no što su je 1995. godine osvojile snage VRS-a, živjelo približno četrdeset hiljada bosanskih Muslimana.²⁵ To nisu bili samo muslimanski stanovnici srebreničke opštine nego i mnoge muslimanske izbjeglice iz okolnih područja.²⁶ Iako je to stanovništvo predstavljalo samo manji postotak ukupnog muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine u to vrijeme, značaj srebreničke muslimanske zajednice ne sastoji se samo u njenoj veličini.²⁷ Kao što je objasnilo Pretresno vijeće, Srebrenica (i okolno područje srednjeg Podrinja) bili su od ogromne strateške važnosti za vođstvo bosanskih

²³ Diskusiju o ovim primjerima vidi u: William A. Schabas, *Genocide in International Law* (2000), str. 235.

²⁴ Prvostepena presuda, par. 560 ("Vijeće zaključuje da se zaštićena grupa u smislu člana 4 Statuta mora u ovom slučaju definisati kao bosanski Muslimani. Srebrenički bosanski Muslimani ili istočno-bosanski Muslimani dio su zaštićene grupe po članu 4."). Vidi i Prvostepenu presudu, par. 591. Mada Pretresno vijeće nije jasno odredilo odnos između tih dviju alternativnih definicija, objašnjenje se može razabrati iz te presude. Kako je konstatiralo Pretresno vijeće, "većina bosanskih Muslimana koji su se u vrijeme [srpskog] napada nalazili u Srebrenici izvorno nisu iz Srebrenice, nego iz čitavog srednjeg Podrinja." Prvostepena presuda, par. 559; vidi takođe *ibid.*, par. 592 (gdje se govori o "bosansko-muslimanskoj zajednici Srebrenice i njene okoline"). Pretresno vijeće je upotrijebilo izraz "srebrenički bosanski Muslimani" kao kraći izraz za Muslimane iz Srebrenice i okolnih područja, od kojih se većina sklonila u enklavu prije početka srpskog napada na grad. U tom smislu će se taj izraz koristiti i u ovoj Presudi.

²⁵ Mada Pretresno vijeće nije donijelo konačne zaključke o brojnosti zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici, to pitanje nije bilo sporno. Optužba je taj broj procijenila na između 38.000 i 42.000. Vidi Prvostepenu presudu, par. 592. Procjena odbrane je bila 40.000. Vidi *ibid.*, par. 593.

²⁶ Predratno muslimansko stanovništvo opštine Srebrenica bilo je 27.000. Prvostepena presuda, par. 11. Do januara 1993., četiri mjeseca prije no što je Savjet bezbjednosti UN proglasio Srebrenicu zaštićenom zonom, njeno stanovništvo je poraslo na oko 50.000 – 60.000, zbog priliva izbjeglica iz okolnih područja. *Ibid.*, par. 14. Kasnije je, u martu i aprilu 1993., Visoko povjerništvo UN za izbjeglice evakuiralo 8.000 do 9.000 onih koji su se sklonili u Srebrenici. *Ibid.*, par. 16.

²⁷ Muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine je 1995., kada je izvršen napad na Srebrenicu, činilo približno 1.400.000 osoba. Vidi <http://www.unhabitat.org/habrdd/conditions/southeurope/bosnia.htm>, podaci od 26.03.2004. (uz procjenu da su Muslimani 1995. činili 40 posto od ukupno 3.569.000 stanovnika). Bosanski Muslimani iz Srebrenice činili su, dakle, oko 2,9 posto ukupnog stanovništva.

Srba. Bez Srebrenice, etnički srpska država Republika Srpska koju su željeli stvoriti ostala bi podijeljena u dva nepovezana dijela, i bila bi odvojena od same Srbije.²⁸ Zauzimanje i etničko čišćenje Srebrenice stoga bi ozbiljno ugrozilo vojne napore države bosanskih Muslimana da obezbijedi svoj opstanak, čega je muslimansko vođstvo bilo u potpunosti svjesno i što je nastojalo da spriječi. Kontrola nad srebreničkom regijom bila je zbog toga ključna za cilj nekih vođa bosanskih Srba da u Bosni osnuju održiv politički entitet, kao i za dalji opstanak naroda bosanskih Muslimana. Budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije do 1995. sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave omogućila bi da se postigne cilj čišćenja čitave regije od njenog muslimanskog stanovništva.

16. Osim toga, Srebrenica je bila važna jer je imala poseban značaj, kako za bosanske Muslimane, tako i za međunarodnu zajednicu. Grad Srebrenica bio je u javnosti najviše eksponirana "zaštićena zona" Savjeta bezbjednosti UN. Godine 1995. već su mu veliku pažnju poklanjali i međunarodni mediji. U rezoluciji Savjeta bezbjednosti kojom je Srebrenica proglašena zaštićenom zonom stoji da je to zona "koja se ne smije oružano napadati niti izlagati nekom drugom neprijateljskom činu."²⁹ Tu garanciju zaštite potvrdio je komandant Zaštitnih snaga UN u Bosni (u daljnjem tekstu: UNPROFOR), a dodatno ju je pojačalo razmještanje snaga UN.³⁰ Eliminacija muslimanskog stanovništva Srebrenice, uprkos garancijama međunarodne zajednice, bila bi jasan pokazatelj svim bosanskim Muslimanima koliko su ranjivi i bespomoćni u odnosu na srpske vojne snage. Sudbina bosanskih Muslimana Srebrenice poslužila bi kao primjer svim ostalim bosanskim Muslimanima.

17. Konačno, doseg genocidnog poduhvata u ovom predmetu bio je ograničen na područje Srebrenice. Mada se nadležnost Glavnog štaba VRS-a protezala na čitavu Bosnu, nadležnost snaga bosanskih Srba zaduženih za zauzimanje Srebrenice nije prelazila granice područja srednjeg Podrinja. Iz perspektive snaga bosanskih Srba koje se u ovom predmetu optužuje da su imale genocidnu namjeru, srebrenički Muslimani bili su jedini dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana na području pod njihovom kontrolom.

18. Odbrana zapravo ne tvrdi da je to što je Pretresno vijeće bosanske Muslimane iz Srebrenice okarakteriziralo kao znatan dio ciljane grupe u suprotnosti s članom 4 Statuta Međunarodnog suda. Ono što odbrana tvrdi jeste da je Pretresno vijeće donijelo još jedan zaključak - da su dio grupe koji

²⁸ Prvostepena presuda, par. 12; vidi i par. 17.

²⁹ Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 819, UN Doc. S/RES/819 (1993.), citirana u Prvostepenoj presudi, par. 18 i fn. 17. Druge dvije zaštićene enklave koje je uspostavio Savjet bezbjednosti bile su Žepa i Goražde. Vidi Rezoluciju Savjeta bezbjednosti br. 824, UN Doc. S/RES/824 (1993.); Prvostepena presuda, par. 18 i fn. 18.

³⁰ Prvostepena presuda, par. 15, 19 - 20.

je Krstić namjeravao uništiti bili vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani Srebrenice.³¹ Po mišljenju odbrane, Pretresno vijeće se zatim upustilo u nedopustivo rezoniranje stavljajući ovaj potonji dio grupe u odnos s većim dijelom (bosanskim Muslimanima iz Srebrenice) kako bi zaključilo da je zadovoljen zahtjev znatnosti.³² Odbrana tvrdi da, kada bi se primijenio pravilan pristup i kad bi se vojno sposobni muškarci stavili u odnos s čitavom grupom bosanskih Muslimana, uslov bitnosti ne bi bio zadovoljen.³³

19. Odbrana je pogrešno shvatila analizu Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je konstatiralo da su grupu koju je Radislav Krstić namjeravao uništiti činili bosanski Muslimani stanovnici Srebrenice.³⁴ Vojno sposobne muškarce, koji su činili dio te grupe, Pretresno vijeće nije smatralo zasebnim, manjim dijelom u smislu člana 4. Ono je ubijanje vojno sposobnih muškaraca smatralo pokazateljem činjenice da su Radislav Krstić i još neki članovi Glavnog štaba VRS-a imali zahtijevanu namjeru da unište sve srebreničke Muslimane, jedini dio zaštićene grupe relevantan za analizu u svjetlu člana 4.

20. U prilog svom argumentu, odbrana navodi zaključak Pretresnog vijeća da je, u kontekstu ovog predmeta, “namjera da se [vojno sposobni] muškarci ubiju u stvari [...] bila jednaka namjeri da se uništi znatan dio grupe bosanskih Muslimana.”³⁵ Konstatacija Pretresnog vijeća je ispravna. Kao krivično djelo s posebnom namjerom, krivično djelo genocida zahtijeva dokaz namjere da se počini osnovno djelo i dokaz namjere da se uništi ciljana grupa, u cijelosti ili djelimično. Dokaz stanja svijesti u odnosu na počinjenje osnovnog djela može poslužiti kao pokazatelj iz kojeg presuditelj o činjenicama može izvesti zaključak da je optuženi posjedovao posebnu namjeru uništenja.

21. Pretresno vijeće je utvrdilo da je Radislav Krstić imao namjeru da ubija srebreničke vojno sposobne muškarce bosanske Muslimane. To je zaključak o namjeri da se počini zahtijevani genocidni čin – u ovom predmetu, ubijanje pripadnika zaštićene grupe, zabranjeno članom 4(2)(a) Statuta. Pretresno vijeće je iz ove Krstićeve namjere da ubije izvuklo i zaključak da je Krstić dijelio genocidnu namjeru nekih članova Glavnog štaba VRS-a da uništi znatan dio ciljane grupe, bosanske Muslimane iz Srebrenice.

³¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 38 - 39.

³² *Ibid.*, par. 40.

³³ *Ibid.*

³⁴ Prvostepena presuda, par. 560, 561.

³⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 40 (u kojem se citira Prvostepena presuda, par. 634) (navodnici unutar teksta izostavljeni).

22. Mora se priznati je da je u dijelovima Presude Pretresno vijeće koristilo neprecizne formulacije koje potkrepljuju argument odbrane.³⁶ Pretresno vijeće je trebalo pažljivije iznijeti svoje zaključke. Međutim, kao što je gore objašnjeno, diskusija Pretresnog vijeća u cjelini jasno pokazuje da je ono utvrdilo da su srebrenički Muslimani znatan dio grupe u ovom predmetu.

23. Pretresno vijeće je pravilno utvrdilo znatni dio zaštićene grupe u ovom predmetu. Žalba odbrane u vezi s ovim pitanjem se odbija.

B. Utvrđivanje namjere da se uništi

24. Odbrana takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo opisujući postupke zbog kojih se Radislav Krstić tereti za genocid. Pretresno vijeće je, tvrdi odbrana, nedopustivo proširilo definiciju genocida zaključujući da je pokušaj da se neka zajednica izmjesti iz njenog tradicionalnog prebivališta dovoljan da se pokaže da je navodni počinitelj namjeravao da uništi neku zaštićenu grupu.³⁷ Usvojivši taj pristup Pretresno vijeće je, po mišljenju odbrane, odstupilo od značenja izraza genocid definiranog u Konvenciji o genocidu - da se odnosi samo na slučajeve fizičkog ili biološkog uništenja grupe - i u definiciju uključilo i geografsko raseljavanje.³⁸

25. Konvencija o genocidu, kao i običajno međunarodno pravo uopšte, zabranjuje samo fizičko ili biološko uništenje ljudske grupe.³⁹ Pretresno vijeće je izričito prihvatilo ovo ograničenje i uzdržalo se od bilo kakve šire definicije. Pretresno vijeće je konstatiralo sljedeće: “[M]eđunarodno običajno pravo definiciju genocida ograničava na djela kojima je cilj fizičko ili biološko uništenje cijele grupe ili njenog dijela. Dakle, pothvat usmjeren samo protiv kulturnih ili socioloških

³⁶ Vidi npr. par. 581 (“Budući da su u ovom slučaju ubijani bili u prvom redu vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani, drugo pitanje koje se postavlja jeste da li ta grupa žrtava predstavlja dovoljan dio bosansko-muslimanske grupe kako bi se namjera da se oni unište okvalifikovala kao 'namjera da se u cijelosti ili djelimično uništi grupa' po članu 4 Statuta.”); par. 634 (“Pretresno vijeće je zaključilo da, što se tiče uslova iz člana 4(2) Statuta da se namjera da se uništi samo dio grupe mora ipak odnositi na znatan dio grupe, bilo brojčano ili kvalitativno, vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani iz Srebrenice zaista i čine znatan dio grupe bosanskih Muslimana, jer ubistvo tih muškaraca neizbježno i suštinski dovodi do uništenja čitave zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici.”)

³⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 43.

³⁸ *Ibid.*, par. 46 - 47.

³⁹ Komisija za međunarodno pravo je, prilikom sastavljanja kodeksa krivičnih dijela koji je podnijela Pripremnom odboru MKS-a, pažljivo ispitala *travaux préparatoires* Konvencije kako bi rasvijetlila značenje izraza "uništiti" u opisu zahtijevane namjere koji daje Konvencija. Komisija je zaključila sljedeće: “Kako se jasno vidi u pripremnim radovima za Konvenciju, uništenje o kojem je riječ jeste materijalno uništenje grupe, ili fizičkim ili biološkim putem, a ne uništenje nacionalnog, jezičnog, vjerskog, kulturnog ili nekog drugog identiteta pojedine grupe.” Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sjednice komisije, 6. maj 1996. - 26. juli 1996., *G.A.O.R.*, 51st session, *Supp. No. 10 (A/51/10) (1996)*, str. 90-91. Komentatori se slažu. Vidi npr., William A. Schabas, *Genocide in International Law (2000.)*, str. 229 (gdje se zaključuje da osvrt na proces sastavljanja Konvencije ne daje osnova za definiciju genocidne namjere po kojoj ona prelazi okvire namjere fizičkog uništenja).

karakteristika ljudske grupe sa ciljem da se zatru ti elementi, koji toj grupi daju samosvojni identitet različit od ostatka zajednice, ne bi ulazili u definiciju genocida.”⁴⁰

26. Budući da je Pretresno vijeće pravilno utvrdilo pravno načelo kojim se treba rukovoditi, odbrana je ta koja mora uvjeriti Žalbena vijeće da je Pretresno vijeće, unatoč tome što je pravilno navelo mjerodavno pravo, pogriješilo u njegovoj primjeni. Glavni pokazatelj na kojem je Pretresno vijeće utemeljilo svoj zaključak da su snage VRS-a namjeravale da eliminiiraju sve bosanske Muslimane iz Srebrenice bio je pokolj od strane VRS-a svih vojno sposobnih muškaraca iz te zajednice.⁴¹ Pretresno vijeće je odbacilo argument odbrane da je ubijanje tih ljudi bilo motivirano samo željom da se ih se eliminira kao moguću prijetnju u vojnom smislu.⁴² Pretresno vijeće je taj zaključak zasnovalo na više činjeničnih nalaza, koji se moraju prihvatiti ako se smatra da je razumno pretresno vijeće moglo doći do istih zaključaka. Pretresno vijeće je utvrdilo da VRS, prilikom pogubljenja zarobljenih muškaraca bosanskih Muslimana, nije pravio razliku između pripadnika vojske i civila.⁴³ Mada su civili nesumnjivo sposobni da nose oružje, oni ne predstavljaju istu vrstu vojne prijetnje kao profesionalni vojnici. Pretresno vijeće je, dakle, opravdano izvelo zaključak da VRS ubijajući civilne zarobljenike nije samo namjeravao da ih eliminira kao vojnu opasnost. Pretresno vijeće je također utvrdilo da su neke žrtve bile teški invalidi i da stoga nije vjerovatno da su bili borci.⁴⁴ Ove činjenice dodatno potvrđuju zaključak Pretresnog vijeća da istrebljenje tih muškaraca nije bilo motivirano isključivo vojnim razlozima.

27. Štaviše, kao što je naglasilo Pretresno vijeće, sam izraz "vojno sposobni muškarci" je pogrešan, budući da su u grupi koju je ubio VRS bili dječaci i stariji muškarci za koje se općenito smatra da su izvan te kategorije.⁴⁵ Mada je moguće da su mlađi i stariji muškarci bili sposobni da nose oružje, Pretresno vijeće je imalo pravo da zaključi da oni nisu predstavljali ozbiljnu prijetnju u vojnom smislu i da izvede daljnji zaključak da odluka VRS-a da ih ubije nije proizišla isključivo iz namjere da ih eliminira kao prijetnju. Ubijanje vojno sposobnih muškaraca predstavljalo je bez sumnje fizičko uništenje i, s obzirom na razmjere ubijanja, zaključak Pretresnog vijeća da je njihovo istrebljenje bilo motivirano genocidnom namjerom je legitiman.

28. Pretresno vijeće također je s pravom uzelo u obzir dugoročne posljedice koje će eliminacija sedam do osam hiljada muškaraca iz Srebrenice imati na opstanak te zajednice. Razmatrajući te posljedice, Pretresno vijeće se ispravno usredotočilo na šanse za fizički opstanak zajednice. Kako

⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 580. Vidi i *ibid.*, par. 576 (gdje se raspravlja o zaključku Komisije za međunarodno pravo, citranom u fusnoti 39, *supra*).

⁴¹ Prvostepena presuda, par. 594.

⁴² *Ibid.*, par. 593.

⁴³ *Ibid.*, par. 547, 594.

⁴⁴ *Ibid.*, par. 75 i fn. 155.

je konstatalo Pretresno vijeće, ubijeni muškarci činili su približno petinu cijele srebreničke zajednice.⁴⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da će, s obzirom na patrijarhalnost zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici, uništenje tako velikog broja muškaraca “neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici.”⁴⁷ Dokazi predočeni na ovom suđenju idu u prilog tom zaključku pokazujući da se, s obzirom na to da se većina ubijenih muškaraca službeno vode kao nestali, njihove žene ne mogu ponovo udati i imati još djece.⁴⁸ Fizičko uništenje muškaraca stoga ima teške posljedice po stvaranje potomstva u srebreničkoj muslimanskoj zajednici, uz mogućnost izumiranja zajednice.

29. Sprečavanje takve vrste fizičkog uništenja upravo je cilj Konvencije o genocidu. Pretresno vijeće je zaključilo da su snage bosanskih Srba bile svjesne tih posljedica kad su odlučile da sistematski eliminiraju zarobljene muškarce Muslimane.⁴⁹ Činjenica da su neki od članova Glavnog štaba VRS-a planirali ubistva muških zarobljenika u potpunosti svjesni štetnih posljedica koje to može imati po opstanak zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici dodatno ide u prilog zaključku Pretresnog vijeća da su pokretači ove operacije imali zahtijevanu genocidnu namjeru.

30. Odbrana tvrdi da činjenica da je VRS odlučio da odvede, a ne da ubije, srebreničke žene i djecu pod svojim nadzorom ne ide u prilog konstataciji o genocidnoj namjeri.⁵⁰ Takvo postupanje, tvrdi odbrana, nije u skladu s neselektivnim pristupom koji je karakterističan za sve dosad poznate slučajeve savremenog genocida.⁵¹

31. Moglo bi se reći da argument odbrane logično proizlazi iz odluke snaga bosanskih Srba da premjeste žene, djecu i stare ljude pod svojim nadzorom na druga područja. Tu činjenicu je, međutim, moguće i drugačije protumačiti. Kao što je objasnilo Pretresno vijeće, prisilno premještanje moglo je biti još jedan način da se obezbijedi fizičko uništenje zajednice bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Tim premještanjem definitivno su iz Srebrenice uklonjeni svi bosanski Muslimani, čime je eliminirana i najmanja mogućnost obnavljanja muslimanske zajednice na tom području.⁵² Odluka da se ne ubiju žene i djeca može se objasniti postojanjem kod Srba svijesti o javnom mnijenju. Za razliku od operacije ubijanja zarobljenih muškaraca, takva operacija se teško mogla sakriti ili prikazati vojnom operacijom, te je stoga donosila veću opasnost od međunarodne osude.

⁴⁵ *Ibid.*, fn. 3.

⁴⁶ Vidi *ibid.*, par. 592 - 594 (gdje se konstatira, na osnovu procjene strana, da je broj ubijenih muškaraca bio približno 7.500, a da je ukupan broj stanovnika Srebrenice, uvećan prilivom izbjeglica s okolnog područja, bio približno 40.000).

⁴⁷ *Ibid.*, par. 595.

⁴⁸ Vidi *ibid.*, par. 93 i fusnote 195, 196.

⁴⁹ *Ibid.*, par. 595.

⁵⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 53 - 57.

32. Glavno pitanje prilikom utvrđivanja da li je u Srebrenici počinjen genocid jeste da li je postojala namjera da se počini genocid. Mada ta namjera mora biti potvrđena činjenicama, za krivično djelo genocida nije nužan dokaz da je počinitelj izabrao najefikasniju metodu postizanja svog cilja da uništi ciljani dio grupe. Čak i kad izabrani metod ne dovede do potpune provedbe počiniočeve namjere, i uništenje ostane nepotpuno, sama ta neefikasnost ne isključuje mogućnost zaključka da je postojala genocidna namjera. Pažnja međunarodne javnosti usredotočena na Srebrenicu, kao i prisustvo snaga UN na tom području, spriječila je članove Glavnog štaba VRS-a koji su smislili genocidni plan da ga provedu na najdirektniji i najefikasniji mogući način. Ograničeni okolnostima, oni su primijenili metod koji im je omogućio da provedu genocidni plan uz najmanji mogući rizik od odmazde.

33. Pretresno vijeće - koje je u najboljoj poziciji da ocijeni dokaze izvedene na suđenju - opravdano je zaključilo da činjenica premještanja ide u prilog konstataciji Vijeća da su neki članovi Glavnog štaba VRS-a namjeravali da unište bosanske Muslimane u Srebrenici. To što prisilno premještanje samo po sebi ne čini genocidno djelo⁵³ ne isključuje mogućnost da se Pretresno vijeće na to osloni kao na dokaz o namjeri članova Glavnog štaba VRS-a. Genocidna namjera može se, između ostalog, izvesti iz dokaza o “drugi[m] kažnjivi[m] djel[ima] koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe.”⁵⁴

34. Odbrana takođe tvrdi da spis predmeta ne sadrži izjave članova Glavnog štaba VRS-a o tome da je ubijanje muškaraca bosanskih Muslimana bilo motivirano genocidnom namjerom da se unište bosanski Muslimani iz Srebrenice.⁵⁵ Nepostojanje takvih izjava nije odlučujuće. U nedostatku direktnih dokaza o genocidnoj namjeri, namjera se još uvijek može izvesti iz činjeničnih okolnosti krivičnog djela.⁵⁶ Zaključak da je neko zvjerstvo bilo motivirano genocidnom namjerom može se, štaviše, izvesti i kada nije tačno utvrđen identitet osoba kojima bi se ta namjera mogla pripisati. Ako počinjeno krivično djelo zadovoljava druge uslove za genocid i ako činjenice idu u prilog zaključku da je krivično djelo bilo motivirano namjerom djelimičnog ili potpunog uništavanja zaštićene grupe, može se donijeti zaključak da je počinjen genocid.

35. U ovom predmetu činjenične okolnosti koje je utvrdilo Pretresno vijeće dopuštaju da se izvede zaključak da je ubijanje bosanskih Muslimana počinjeno s genocidnom namjerom. Kao što

⁵¹ *Ibid.*, par. 53.

⁵² Prvostepena presuda, par. 595.

⁵³ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 519 i fn. 1097 - 1098 (gdje se citira K. Kreß, *Münchener Kommentar zum StGB*, Rn 57, član 6 VStGB (2003.); William A. Schabas, *Genocide in International Law* (2000.), str. 200; BGH v. 21.2.2001. – 3 StR 244/00, NJW 2001., 2732 (2733)).

⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47.

⁵⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 74-77.

je već objašnjeno, razmjeri ubijanja, kao i svijest Glavnog štaba VRS-a o pogubnim posljedicama koje će ono imati po zajednicu bosanskih Muslimana iz Srebrenice, te druge aktivnosti Glavnog štaba preduzete da se obezbijedi fizičko nestajanje te zajednice, dovoljna je činjenična osnova za zaključak o posebnoj namjeri. Pretresno vijeće je konstatiralo, a Žalbeno vijeće podržava tu konstataciju, da su ubijanje organizirali i nadzirali neki članovi Glavnog štaba VRS-a.⁵⁷ Činjenica da Pretresno vijeće nije pripisalo genocidnu namjeru nekom određenom članu Glavnog štaba mogla je biti motivirana željom da se ne pripisuje individualna krivnja osobama kojima se ovdje ne sudi. To, međutim, ne utiče na valjanost zaključka da su snage bosanskih Srba počinile genocid nad bosanskim Muslimanima.

36. Kao jedan od najtežih zločina koje ovaj Međunarodni sud ima nadležnost da kažnjava, zločin genocida se izdvaja po tome što je posebno sramotan i zaslužuje posebnu osudu. Taj zločin je strašan već zbog svojih ogromnih razmjera; njegovi počinioci izdvajaju čitave grupe ljudi za uništenje. Oni koji planiraju i provode genocid žele da liše čovječanstvo velikog i raznorodnog bogatstva koje čine njegovi narodi, rase, etničke grupe i religije. To je zločin protiv cijelog čovječanstva i njegove posljedice osjeća ne samo grupa koja je izdvojena za uništenje, nego čitavo čovječanstvo.

37. Težina genocida ogleda se u strogim zahtjevima koji se moraju zadovoljiti prije no što se donese osuđujuća presuda za to krivično djelo. Ti zahtjevi – uslov postojanja dokaza posebne namjere i pokazatelja da je cijela grupa, ili njen znatan dio, bila određena za uništenje – čuvaju od opasnosti da se osuda za to krivično djelo izrekne olako. Kada se, međutim, zadovolje ovi uslovi, pravda se ne smije skanjivati da počinjeni zločin nazove njegovim pravim imenom. Nastojeći eliminirati dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba su počinile genocid. Oni su odredili za uništenje četrdeset hiljada Muslimana stanovnika Srebrenice, koji su kao grupa predstavljali bosanske Muslimane uopšte. Oni su svim zarobljenim muškarcima Muslimanima, i vojnicima i civilima, starim i mladim, oduzeli njihove lične stvari i dokumente te ih smišljeno i metodično ubijali isključivo na osnovu njihove pripadnosti. Snage bosanskih Srba su bile svjesne, kada su se upustile u svoj genocidni poduhvat, da će bosanskim Muslimanima zlo koje su im nanijele donijeti trajne nevolje. Žalbeno vijeće s potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda osuđuje, odgovarajućim formulacijama, ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid. Odgovorni će nositi ovu stigm, i ona će služiti kao upozorenje za budućnost svima onima koji pomisle da počine takvo gnusno djelo.

⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 528.

⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 591 - 599.

38. Zaključujući da su neki članovi Glavnog štaba VRS-a namjeravali da unište bosanske Muslimane iz Srebrenice Pretresno vijeće nije odstupilo od pravnih zahtjeva za krivično djelo genocida. Žalba odbrane u vezi s tim se odbija.

III. NAVODI O POGREŠNO UTVRĐENOM ČINJENIČNOM STANJU U VEZI S UDRUŽENIM ZLOČINAČKIM PODUHVAATOM DA SE POČINI GENOCID

39. Kao što je već rečeno, u Srebrenici je u julu 1995. počinjen zločin genocida, što je pravilno utvrdilo Pretresno vijeće. Odbrana, međutim, tvrdi da je Pretresno vijeće, čak i ako je zaključak o postojanju genocida ispravan, pogriješilo kad je konstatiralo da postoji dovoljno dokaza da je Radislav Krstić bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid.⁵⁸

40. U radu Međunarodnog suda već je uvriježena praksa da Žalbena vijeće neće olako poništiti zaključke o činjenicama koje donese Pretresno vijeće.⁵⁹ U slučajevima gdje odbrana navodi da je pogrešno utvrđeno činjenično stanje, Žalbena vijeće mora poštovati zaključke pretresnog vijeća pred kojim su izneseni dokazi na suđenju i interveniraće samo u slučaju zaključka koji ne bi donio nijedan razuman presuditelj o činjenicama ili kad je zaključak potpuno pogrešan.⁶⁰ Takođe, pogrešan zaključak će biti poništen ili preinačen samo ako je greška dovela do neostvarenja pravde.⁶¹

41. Žalbena vijeće je mišljenja da, kada optužba stanje svijesti optuženog dokazuje posredno, tj. zaključivanjem, taj zaključak mora biti jedini razuman zaključak koji je moguć na osnovu predloženih dokaza.⁶²

42. Pretresno vijeće je svoj zaključak da je Radislav Krstić dijelio namjeru udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid izvelo iz konstatacije da je optuženi znao u kakvoj situaciji su se našli civili bosanski Muslimani nakon što je preuzeta vlast u Srebrenici, iz njegove interakcije s glavnim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata i iz dokaza koje je prihvatilo, a koji pokazuju da su sredstva i vojnici pod njegovom komandom i kontrolom korišteni da bi se omogućilo ubijanje. Oslanjajući se na te dokaze, Pretresno vijeće je konstatiralo da je Radislav Krstić, od večeri 13. jula 1995., namjerno učestvovao u udruženog zločinačkom poduhvatu da se pogube bosanski Muslimani Srebrenice.⁶³

⁵⁸ Žalbeni podnesak žalioaca, par. 84 - 101.

⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 11.

⁶⁰ *Ibid.*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 64; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 434; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63.

⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 13, 39; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 8.

⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 121; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 83.

⁶³ Prvostepena presuda, par. 633, 644.

43. Osparavajući taj zaključak odbrana iznosi sljedeća tri argumenta. Prvo, odbrana osporava zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić preuzeo efektivnu komandu nad Drinskim korpusom i njegovim resursima najkasnije 13. jula 1995.⁶⁴ Drugo, odbrana ulaže prigovor zbog toga što je Pretresno vijeće odbilo njen argument da je paralelni komandni lanac, koji je išao od Glavnog štaba VRS-a preko organa bezbjednosti Drinskog korpusa, isključio Radislava Krstića iz kruga onih koji su učestvovali u pogubljenjima (pa čak i onih koji su znali za njih).⁶⁵ Treće, odbrana osporava zaključak Pretresnog vijeća da je Krstić direktno učestvovao u pogubljenjima i tvrdi da, čak i ako su dokazi pred Pretresnim vijećem dovoljni da se utvrdi da je znao za genocid počinjen u Srebrenici, oni nisu dostatni da se utvrdi njegova namjera da poćini genocid.⁶⁶

44. Kao konaćni, dodatni argument, odbrana tvrdi da Radislav Krstić realno nije mogao predvidjeti poćinjenje oportunistićkih zloćina u Potoćarima 12. i 13. jula 1995., i da ti zloćini nisu bili prirodne i predvidive posljedice kampanje etnićkog ćišćenja.⁶⁷ Źalbeno vijeće će najprije razmotriti prva tri argumenta, a potom će razmotriti Krstićevu krivićnu odgovornost u svjetlu tih zakljućaka, da bi na kraju prešlo na završni, dodatni argument.

A. Zaključak Pretresnog vijeća u vezi s datumom kada je Radislav Krstić preuzeo komandu nad Drinskim korpusom

45. Pretresno vijeće je zakljućilo da je Radislav Krstić postao *de facto* komandant Drinskog korpusa uveće 13. jula 1995., dok je formalna potvrda njegove komande uslijedila po ukazu predsjednika Karadžića 15. jula 1995.⁶⁸ Odbrana osporava taj zakljućak, pozivajući se na ćinjenicu da se u predsjednićkom ukazu kojim je imenovan za komandanta korpusa navodi da imenovanje stupa na snagu 15. jula.⁶⁹ Odbrana se takoće poziva na ćinjenicu da su formalnosti u VRS-u, koje je trebalo da se obave prije prijenosa komande, dovršene tek 20. jula,⁷⁰ i na dokaze koji pokazuju da je do toga dana komandu zadržao general Źivanović.⁷¹

46. Argumente koje odbrana ovdje iznosi Pretresno vijeće je podrobno razmotrilo. Vijeće je, oslanjajući se na oćevice i dokumentarne dokaze, utvrdilo da se, uprkos datumu koji se navodi u tom ukazu, prijenos komande na Radislava Krstića odigrao 13. jula. Pretresno vijeće je svoje zakljućke zasnovalo, na primjer, na ćinjenici da je zvanićna ceremonija, kojoj su prisustvovali oficiri Drinskog korpusa u komandi u Vlasenici i na kojoj je general Mladić prenio komandu na

⁶⁴ Źalbeni podnesak odbrane, par. 204 - 210.

⁶⁵ *Ibid.*, par. 176 - 203.

⁶⁶ *Ibid.*, par. 157 - 175.

⁶⁷ *Ibid.*, par. 143, 154.

⁶⁸ *Ibid.*, par. 328 - 331, 625.

⁶⁹ Źalbeni podnesak odbrane, par. 205.

⁷⁰ *Ibid.*, par. 206.

generala Krstića, održana 13. jula.⁷² Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je moguće da je ratna situacija iziskivala da se zanemare formalne procedure za prijenos komande.⁷³ Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze da je general Živanović i dalje vršio funkciju u Drinskom korpusu te je zaključilo da veću težinu imaju dokazi da je Krstić preuzeo i počeo vršiti komandu 13. jula 1995.⁷⁴ Zaključak Pretresnog vijeća dodatno podupire borbeni izvještaj od 13. jula, koji je potpisao Radislav Krstić kao komandant, a koji je optužba predala u ovom žalbenom postupku kao dodatni dokaz.⁷⁵

47. Zaključci Pretresnog vijeća su potpuno razumni i u prilog im idu brojni dokazi. Odbrana nije uspjela da pokaže da je Pretresno vijeće učinilo grešku, a još manje da je zaključak takav da ga ne bi donijelo nijedno razumno pretresno vijeće.

B. Odbacivanje od strane Pretresnog vijeća argumenta odbrane o paralelnom komandnom lancu

48. Slijedeći argument koji je iznijela odbrana jeste da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je odbacilo njen argument da su pogubljenja naređivana i nadzirana putem paralelnog komandnog lanca koji su činile snage bezbjednosti VRS-a, a nad kojim Radislav Krstić nije imao kontrolu. Odbrana tvrdi da je taj lanac komande išao od generala Mladića, preko njegovog komandanta za bezbjednost, pukovnika Beare iz Glavnog štaba VRS-a, do pukovnika Popovića iz Drinskog korpusa i, konačno, do oficira za bezbjednost Zvorničke brigade, Dragana Nikolića.⁷⁶ Djelujući putem ovog paralelnog komandnog lanca, tvrdi odbrana, Glavni štab VRS-a je mogao upravljati i faktički jeste upravljao resursima Drinskog korpusa, a da ne konsultira komandu Drinskog korpusa.⁷⁷

49. Odbrana je ponovila potpuno isti argument koji je iznijela i na suđenju. Taj argument u potpunosti je razmotrilo Pretresno vijeće. Pretresno vijeće je prihvatilo da je general Mladić vršio određenu kontrolu nad Drinskim korpusom u njegovoj zoni odgovornosti. Vijeće je, međutim, zaključilo da se iz dokaza ne može izvesti zaključak da komanda Drinskog korpusa nije uopšte znala i da nije imala nikakvu nadležnost u pogledu uključenosti snaga i resursa korpusa u pogublivanju civila bosanskih Muslimana.⁷⁸

⁷¹ *Ibid.*, par. 207 - 208.

⁷² Prvostepena presuda, par. 312 - 315.

⁷³ *Ibid.*, par. 329, 317.

⁷⁴ *Ibid.*, par. 330.

⁷⁵ T, str. 406 - 407, Dodatak 7.

⁷⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 197 - 198.

⁷⁷ *Ibid.*, par. 177.

⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 88 - 89.

1. Zaključak Pretresnog vijeća da su Glavni štab VRS-a i njemu podređene snage MUP-a imale saradnju Radislava Krstića i Drinskog korpusa

(a) Postupanje sa zatvorenicima

50. Odbrana tvrdi, kao što je tvrdila i na suđenju, da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je zaključilo da su Glavni štab VRS-a i njemu podređene snage MUP-a imale saradnju Radislava Krstića i Drinskog korpusa u izvršenju pogubljenja. Odbrana se poziva na naredbu koju je 13. jula 1995. izdao General Gvero, pomoćnik komandanta Glavnog štaba, u kojoj stoji da se “pretpostavljena komanda” hitno obavijesti o lokaciji na koju se odvođe zarobljenici. Odbrana tvrdi da ta naredba pokazuje da je Glavni štab preuzeo odgovornost za zarobljenike.⁷⁹ Odbrana se takođe poziva na izjavu generala Mladića upućenu zarobljenicima na poljani u Sandićima i u Novoj Kasabi da je general Mladić lično angažovan na organizaciji njihove razmjene i prijevoza.⁸⁰ Konačno, odbrana se poziva na činjenicu da Pretresno vijeće nije moglo van svake razumne sumnje zaključiti da je Drinski korpus učestvovao u zarobljavanju zatvorenika.⁸¹

51. Kao što je, međutim, objasnilo Pretresno vijeće, naredba generala Gvera izdana je komandi Drinskog korpusa i relevantnim njemu podređenim brigadama,⁸² i stoga predstavlja jak dokaz da je Drinski korpus znao za zarobljavanje i da je djelovao u “usk[o]j koordinacij[i] i saradnj[i]” sa jedinicama MUP-a.⁸³ Pretresno vijeće je takođe razmotrilo pojavljivanje generala Mladića i njegovo obraćanje zarobljenicima na poljani u Sandićima i u Novoj Kasabi. Ti postupci su u skladu s položajem generala Mladića kao komandanta svih snaga VRS-a, uključujući i Drinski korpus, i ne idu u prilog zaključku da su njemu podređeni komandanti, kao što je general Krstić, bili isključeni iz normalnog lanca komandovanja.⁸⁴ To što Pretresno vijeće nije konstatiralo da je Drinski korpus učestvovao u zarobljavanju jednako je irelevantno. Na osnovu znatne količine dokaza, Pretresno vijeće je utvrdilo da su Drinski korpus i Radislav Krstić znali da su hiljade bosanskih Muslimana zarobljene 13. jula 1995., te da su i nadalje bili obavještavani o njihovoj situaciji.⁸⁵

52. Iznoseći sličan argument u vezi s pogublivanjem zatočenika, odbrana upućuje na činjenicu da je ta pogubljenja izvršio 10. diverzantski odred Glavnog štaba, te da se general Mladić pojavio na mjestu pogubljenja u Orahovcu.⁸⁶ Odbrana se takođe poziva na prisluškivani razgovor od 13. jula 1995., u kojem general Živanović, general-major koji je komandovao Drinskim korpusom

⁷⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 177.

⁸⁰ *Ibid.*, par. 179 - 180.

⁸¹ *Ibid.*, par. 178 - 185.

⁸² Prvostepena presuda, par. 168.

⁸³ *Ibid.*, par. 289.

⁸⁴ *Ibid.*, par. 268.

⁸⁵ *Ibid.*, par. 168 - 178, 377.

prije Radislava Krstića, izražava zabrinutost u vezi s činjenicom da među zarobljenicima ima ratnih zločinaca. Taj razgovor pokazuje, tvrdi odbrana, da čak ni general Živanović nije znao za pogubljenja zarobljenika.⁸⁷

53. Kao još jedan dokaz neumiješanosti komande Drinskog korpusa odbrana citira prisluškivani razgovor od 17. jula 1995., tokom kojeg je Radislav Krstić pitao jednog podređenog: “Po čijem si odobrenju slao vojsku dole?” Odgovor je bio: “Po naređenju iz Glavnog štaba.”⁸⁸ Odbrana takođe upućuje na naredbu od 17. jula 1995. koju je general Mladić izdao Zvorničkoj brigadi, u kojoj se navodi da će osoblje Glavnog štaba biti “odgovorn[o] za komandovanje snagama koje izvode zadatak.”⁸⁹ Konačno, odbrana se poziva na borbene izvještaje pukovnika Pandurevića, komandanta Zvorničke brigade, u kojima se pukovnik Pandurević žali da smještanje zarobljenika u zonu odgovornosti njegove brigade predstavlja veliki teret i prijeti da će biti prisiljen da ih pusti.⁹⁰ Ti izvještaji, tvrdi odbrana, pokazuju da pukovnik Pandurević nije znao da je Glavni štab već isplanirao pogubljenje zarobljenika.⁹¹

54. Te dokaze na koje se poziva odbrana Pretresno vijeće je razmotrilo kada je analiziralo učestvovanje Glavnog štaba i komande Drinskog korpusa u zarobljavanju i zatočenju bosanskih Muslimana.⁹² Pretresno vijeće je prihvatilo da dokazi pokazuju da je Glavni štab “itekako bio uključen u upravljanje događajima nakon zauzimanja Srebrenice,” i da postoje “indikacije da jedinice Drinskog korpusa nisu uvijek bile informisane niti konsultovane u vezi s onim što je u sedmici nakon 11. jula 1995. u njihovoj zoni radio Glavni štab.”⁹³ Pretresno vijeće je, međutim, konstatiralo da dokazi “više nego jasno pokazuj[u] da Glavni štab nije mogao, niti da jeste samostalno vodio cjelokupna dejstva nakon zauzimanja Srebrenice i da je gotovo u svakom momentu morao koristiti i da jeste koristio resurse Drinskog korpusa.”⁹⁴ Odbrana ne osporava tu konstataciju, koju Žalbeno vijeće prihvata.

(b) Odabir lokacija

55. Odbrana dalje tvrdi da je odabir lokacija za zatočenje zarobljenika, u početku u Bratuncu, vršio isključivo Glavni štab, bez učestvovanja Drinskog korpusa. Pozivajući se na evidenciju vozila Zvorničke brigade, odbrana tvrdi da, suprotno zaključku Pretresnog vijeća, Zvornička brigada nije

⁸⁶ *Ibid.*, par. 186.

⁸⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 188.

⁸⁸ DP P364/2, tab 14/2; Prvostepena presuda, par. 194.

⁸⁹ DP P649; Prvostepena presuda, par. 195, 264.

⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 192 - 193.

⁹¹ DP P609.

⁹² Prvostepena presuda, par. 265 - 272.

⁹³ *Ibid.*, par. 265.

⁹⁴ *Ibid.*, par. 266.

znala da se jedno od njenih vozila koristi u toj operaciji.⁹⁵ Odbrana tvrdi da prisluškivani razgovor dežurnog oficira Zvorničke brigade i pukovnika Beare od 14. jula 1995., u kojem je bilo riječi o zarobljenicima, potvrđuje da pukovnik Beara nije slijedio normalni komandni lanac jer je razgovarao direktno sa dežurnim oficirom. To, tvrdi odbrana, potvrđuje da je Glavni štab mogao koristiti resurse Zvorničke brigade zaobilazeći komandu Zvorničke brigade, te da je to i činio.⁹⁶

56. I ovi argumenti odbrane bili su svi izneseni pred Pretresnim vijećem. Pretresno vijeće je zaključilo da je Zvornička brigada morala znati svrhu za koju je vozilo korišteno jer evidencija pokazuje da su njime upravljali pripadnici vojne policije Zvorničke brigade.⁹⁷ Prisluškivani razgovor od 14. jula, na koji se poziva odbrana, nije u suprotnosti sa ovim zaključkom niti na bilo koji način potvrđuje argumente odbrane. Mada Pretresno vijeće nije konstatiralo da je komanda Drinskog korpusa bila direktno uključena u planove da se ljudi zatoče u Bratuncu, ono je zaključilo da je Drinski korpus morao biti svjestan da su ti ljudi ondje zatočeni.⁹⁸ Ovaj zaključak je potkrijepljen s dovoljno dokaza i Žalbeno vijeće ga prihvata.

(c) Korištenje sredstava Drinskog korpusa bez znanja komande Drinskog korpusa

57. Odbrana dakle tvrdi da su, mada su za pogubljenja korištena sredstva Drinskog korpusa, ta sredstva rekvirirana bez znanja komande Drinskog korpusa. Odbacivanje tog argumenta Pretresno vijeće je utemeljilo na činjenici da, u skladu s vojnim načelima VRS-a, Glavni štab nije mogao ući u zonu odgovornosti Drinskog korpusa i preuzeti potpunu kontrolu nad njegovim resursima i snagama bez pristanka komande korpusa.⁹⁹ Pretresno vijeće je takođe naglasilo uključenost Drinskog korpusa u organizaciju autobusa za prijevoz civila bosanskih Muslimana, što je u suprotnosti s teorijom da je Glavni štab preuzeo direktnu kontrolu nad brigadama podređenim Drinskom korpusu.¹⁰⁰ Kako je objasnio Pretresno vijeće, Glavni štab je obavještavao komandu Drinskog korpusa o aktivnostima u njenoj zoni odgovornosti. To, između ostalog, pokazuje prisluškivani razgovor od 15. jula u kojem je pukovnik Beara hitno od Krstića zatražio pomoć i činjenica da mu je rečeno da se obrati komandantu Bratunačke brigade.¹⁰¹ To, po mišljenju Pretresnog vijeća, u velikoj mjeri umanjuje snagu argumenta da je Glavni štab rukovodio

⁹⁵ Žalbeni podnesak odbrane, par. 183 - 184.

⁹⁶ *Ibid.*, par. 184 - 185.

⁹⁷ *Ibid.*, par. 187 - 191, 239.

⁹⁸ *Ibid.*, par. 181.

⁹⁹ *Ibid.*, par. 268.

¹⁰⁰ *Ibid.*, par. 269.

¹⁰¹ *Ibid.*, par. 269 - 270.

aktivnostima jedinica podređenih Drinskom korpusu, a da nije konsultovao komandu Drinskog korpusa.¹⁰²

58. Odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće previdjelo značaj službe bezbjednosti VRS-a, koja je, kao što je to bilo uobičajeno u komunističkoj Jugoslaviji, još uvijek djelovala nezavisno od redovnog lanca komande.¹⁰³ Konkretno, tvrdi odbrana, organi bezbjednosti VRS-a nisu bili obavezni da podnose izvještaje vojnoj komandi, nego su izvještaje podnosili komandi sopstvene službe bezbjednosti.¹⁰⁴ U ovom slučaju, to je značilo da je pukovnik Popović odgovarao direktno pukovniku Beari, zaobilazeći Krstića. Po mišljenju odbrane, tu činjenicu potvrđuje to što nema nikakvih zapisa o prisluškivanim razgovorima između pukovnika Popovića i Krstića u razdoblju od 13. do 17. jula 1995., kada je pukovnik Popović bio pomoćnik pukovnika Beare.

59. U prilog ovom argumentu odbrana je izvela dodatne dokaze – tri policijska izvještaja koja je Dragomir Vasić, načelnik Centra javne bezbjednosti u Zvorniku, podnio Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srpske, sjedištu policijskih snaga u Bijeljini, te Kabinetu ministara i Resoru javne bezbjednosti.¹⁰⁵ U prvom izvještaju, od 12. jula, Dragomir Vasić iznosi da je evakuacija i prijevoz civilnog stanovništva Srebrenice u toku, te daje obavještenja o situaciji u pogledu snaga bosanskih Muslimana i civila na tom području. U drugom izvještaju, od 13. jula 1995., govori se o sukobu između MUP-a i vojnika bosanskih Muslimana i navodi da MUP radi “bez saradnje ili pomoći Vojske Republike Srpske pri blokiranju i uništenju velikog broja neprijateljskih vojnika.” Vasić stoga očekuje “mnogo problema do kraja akcije jer MUP sam radi u ovoj akciji.” Posljednji izvještaj, takođe od 13. jula 1995., dokumentira sastanak s generalom Mladićem, na kojem je druge prisutne obavijestio da VRS nastavlja operaciju u Žepi i da se svi drugi zadaci prepuštaju MUP-u. Ti zadaci su uključivali evakuaciju autobusima 15.000 civila koji su ostali u Srebrenici u Kladanj, likvidaciju 8.000 muslimanskih vojnika koji su se našli u stupici na pošumljenom terenu oko Konjević Polja, i obezbjeđivanje svih osnovnih objekata u gradu Srebrenici.

60. Konačno, odbrana se poziva na izjavu zaštićenog svjedoka da Radislav Krstić i komanda Drinskog korpusa nisu znali za aktivnosti koje su provodile jedinice vojne policije Zvorničke brigade i da su, uopšte, organi bezbjednosti radili za Glavni štab nezavisno od normalnog

¹⁰² *Ibid.*, par. 270.

¹⁰³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 198.

¹⁰⁴ DP D160; D158.

¹⁰⁵ Prijedlog odbrane za podnošenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 10. januar 2003., par. 7 - 10; Prilog, tabulatori 1 - 3.

komandnog lanca. Odbrana, međutim, priznaje da se toj izjavi, s obzirom na to da se svjedok nije pojavio na žalbenom pretresu kako bi potvrdio svoje svjedočenje, ne može pridati velika važnost.¹⁰⁶

61. Ovi izvještaji doista idu u prilog argumentu odbrane da je MUP djelovao sam u provođenju tih pogubljenja. Pretresno vijeće, međutim, to nije osporilo. Ono je, zapravo, izričito odbilo da “isključi[...] mogućnost da su plan pogubljenja prvobitno razradili pripadnici Glavnog štaba VRS-a bez konsultovanja s komandom Drinskog korpusa u cjelini, ili sa generalom Krstićem lično”, kao i to da je operacijom možda upravljao general Mladić lično.¹⁰⁷ Kao što je, međutim, naglasilo Pretresno vijeće, Glavni štab nije raspolagao sredstvima koja bi bila dovoljna da sam izvrši pogubljenja, te se morao poslužiti sredstvima Drinskog korpusa. Pretresno vijeće je, osim toga, konstatalo da je komanda Drinskog korpusa znala za zahtjeve iz Glavnog štaba i za to da su sredstava korpusa potom korištena prilikom pogubljenja. Prigovori odbrane na ove konstatacije već su odbačeni.¹⁰⁸

62. U prilog zaključcima Pretresnog vijeća, optužba je izvedeći dokaze u okviru postupka pobijanja, predočila dva borbena izvještaja od 16. i 18. jula 1995., koje je potpisao Radislav Krstić kao komandant Drinskog korpusa. U oba izvještaja, Krstić upućuje svoje vojnike da saraduju s MUP-om u blokadi i zarobljavanju bosanskih Muslimana koji bježe iz enklave.¹⁰⁹ Ti izvještaji idu u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je Drinski korpus pomagao snagama MUP-a u zadatku blokade i zarobljavanja bosanskih Muslimana u bijegu, i da su oni koordinirali svoje vojno djelovanje sa snagama MUP-a.

63. Odbacivanje od strane Pretresnog vijeća argumenta odbrane u pogledu paralelnog komandnog lanca, čak i kad se razmotri u svjetlu dodatnih dokaza odbrane, nije nešto što ne bi učinio nijedan razuman presuditelj o činjenicama.

C. Zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić direktno učestvovao u pogubljenjima

64. Kao što je gore navedeno, odbrana osporava zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić direktno učestvovao u pogubljenjima i tvrdi da dokazi izneseni pred Pretresnim vijećem, čak i ako su dovoljni da pokažu da je znao za genocid počinjen u Srebrenici, nisu dovoljni da pokažu da je on namjeravao da poćini genocid.

¹⁰⁶ AT, str. 190.

¹⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 362.

¹⁰⁸ Vidi dio III.B.1(a) ove Presude.

¹⁰⁹ T, str. 407.

1. Zaključci Pretresnog vijeća u vezi sa učestvovanjem Bratunačke brigade u pogubljenjima

65. Odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je zaključilo da su 16. jula 1995. pripadnici Bratunačke brigade, jedinice Drinskog korpusa koja je bila podređena Radislavu Krstiću, učestvovali u ubijanju na Vojnoj ekonomiji u Branjevu i u Domu kulture u Pilici.¹¹⁰

(a) Iskaz Dražena Erdemovića

66. Odbrana tvrdi da iskaz Dražena Erdemovića (pripadnika 10. diverzantske brigade i učesnika u ubistvima na Vojnoj ekonomiji Branjevo), koji je činio ključni činjenični osnov za zaključak Pretresnog vijeća, nije zapravo pokazao da su ljudi koji su učestvovali u pogubljenjima bili iz Bratunačke brigade, a ne naprosto iz Bratunca.¹¹¹ Odbrana takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo da se prisluškivani razgovor od 16. jula 1995. između pukovnika Popovića i gospodina Rašića, dežurnog oficira Drinskog korpusa, odnosi na raspoređivanje ljudi iz Bratunačke brigade kao ispomoć u pogubljenjima. Odbrana tvrdi da se taj prisluškivani razgovor u stvari odnosio se na njihovo raspoređivanje na linije fronta u bitki koju je vodio pukovnik Pandurević protiv kolone vojno sposobnih civila i pripadnika 28. divizije, koji su pobjegli u šumu pokušavajući da se domognu teritorije pod kontrolom bosanskih Muslimana sjeverno od Srebrenice.¹¹² Odbrana tvrdi da to tumačenje potvrđuje borbeni izvještaj Zvorničke brigade od 16. jula 1995. koji je sastavio pukovnik Pandurević.¹¹³

67. Gospodin Erdemović je izjavio da su on i drugi pripadnici njegove jedinice, 10. diverzantske jedinice, dobili naređenja u vezi s pogubljenjima ujutro 16. jula 1995. Provodeći ta naređenja, oni su se najprije zaustavili u komandi Zvorničke brigade. Odatle su, u pratnji potpukovnika nepoznatog identiteta i dva vojna policajca iz Drinskog korpusa, otišli na Vojnu ekonomiju Branjevo. Nakon otprilike pola sata, autobusi puni civila bosanskih Muslimana počeli su pristizati u pratnji pripadnika vojne policije sa oznakama Drinskog korpusa, koji su nadzirali iskrcavanje civila iz autobusa.¹¹⁴ Pogubljenja su počela u 10:00 sati i trajala su do 15:00 sati. Između 13:00 i 14:00 sati deset vojnika pridružilo se jedinici g. Erdemovića kako bi pomogli u strijeljanju. Kad su pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo završena, g. Erdemović i drugi pripadnici njegove jedinice odbili su da dalje ubijaju i otišli su u kafić. Ljudi koji su došli iz Bratunca otišli su u Dom

¹¹⁰ Prvostepena presuda, par. 158.

¹¹¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 157 - 164.

¹¹² *Ibid.*, par. 165 - 169. U vezi s tom kolonom vidi i par. 60 i slj.

¹¹³ *Ibid.*, par. 169.

¹¹⁴ Prvostepena presuda, par. 239.

kulture u Pilici, gdje su nastavili s pogubljenjima. Oni su nakon 15-20 minuta došli u kafić i rekli da je "sve gotovo".¹¹⁵

68. Što se tiče identiteta ljudi iz Bratunca, g. Erdemović je izjavio da je čuo da su oni iz Bratunca, da su bili odjeveni u uniforme VRS-a i da su poznavali neke od muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice, po čemu se moglo zaključiti da su iz tog kraja. Gospodin Erdemović nije iznio nikakav dokaz da su ti ljudi pripadali Bratunačkoj brigadi, a ne nekim drugim vojnim jedinicama. Jedini čovjek čiji identitet je gospodin Erdemović mogao pouzdano potvrditi na fotografijama pripadao je zapravo jednoj drugoj jedinici, kojom nije komandovao general Krstić. Svjedočenje gospodina Erdemovića kao takvo nije dovoljno da se utvrdi da su ti ljudi bili iz Bratunačke brigade.

69. Nedostatnost svjedočenja g. Erdemovića dodatno potvrđuje svjedočenje vojnog vještaka optužbe, Richarda Butlera. Ispravljajući iskaz koji je dao na suđenju, gospodin Butler je na žalbenom pretresu pojasnio da gospodin Erdemović nikad nije rekao da su ljudi poslani kao ispomoć u pogubljenjima bili iz Bratunačke brigade, nego samo da su iz bili iz Bratunca.¹¹⁶ Gospodin Butler je takođe potvrdio da je za jednog od ljudi koje je Erdemović pomenuo utvrđeno da je bio pripadnik jedinice Istočnobosanskog korpusa "Panteri".¹¹⁷ U svjetlu te činjenice, gospodin Butler je sada zaključio da ljudi koji su došli kao ispomoć u pogubljenjima nisu pripadali Bratunačkoj brigadi.¹¹⁸

70. U svjetlu gorenavedenog, Žalbeno vijeće konstatira da zaključak Pretresnog vijeća da su pripadnici Bratunačke brigade učestvovali u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici 16. jula 1995. nije zaključak do kojeg bi došao razuman presuditelj o činjenicama. Nije bilo direktnih dokaza o učestvovanju Drinskog korpusa u provođenju pogubljenja.

(b) Izveštaj Zvorničke brigade

71. Pretresno vijeće je svoj zaključak da su u pogubljenjima učestvovali ljudi iz Bratunačke brigade utemeljilo i na izvještaju Zvorničke brigade od 16. jula 1995., u kojem se navodi da su pod komandom Zvorničke brigade, osim njenih redovnih snaga, djelovala i dva voda Bratunačke brigade.¹¹⁹ Taj dokaz, međutim, pokazuje samo to da su pod komandom Zvorničke brigade

¹¹⁵ *Ibid.*, par. 244.

¹¹⁶ Iskaz Richarda Butlera u skladu s Nalogom Žalbenog vijeća kojim se odobrava žaliočev usmeni zahtjev prema pravilu 115, 24. novembar 2003. (u daljnjem tekstu: Butlerov izvještaj), T, str. 4617.

¹¹⁷ *Ibid.*, T, str. 4621.

¹¹⁸ *Ibid.*, T, str. 4171 - 4718.

¹¹⁹ Prvostepena presuda, par. 240, 246.

djelovala dva voda Bratunačke brigade; on ne pokazuje učestvovanje tih snaga u pogubljenjima. Pretresno vijeće se, zapravo, na taj dokaz oslonilo samo radi utvrđivanja da su vojnici iz Bratunačke brigade tada bili u blizini kako bi se potvrdio iskaz gospodina Erdemovića.¹²⁰

(c) Zaključci Pretresnog vijeća u vezi s nekim prisluškivanim razgovorima

(i) Prisluškivani razgovor od 16. jula 1995.

72. Pretresno vijeće se takođe oslonilo na prisluškivani razgovor od 16. jula 1995. u kojem je pukovnik Popović tražio da razgovara Radislavom Krstićem. Kada mu je rečeno da Krstić nije dostupan, zatražio je da ga spoje s komadujućim. Pukovnik Popović je potom razgovarao s gospodinom Rašićem, dežurnim oficirom Drinskog korpusa. Pukovnik Popović je izvjestio gospodina Rašića da je “sad bio gore ... sa šefom lično,” da je “završio posao,” i da gospodin Rašić treba da obavijesti “generala.”¹²¹ Gospodin Rašić je pitao pukovnika Popovića da li su ljudi iz komande pukovnika Blagojevića stigli na vrijeme, a pukovnik Popović je odgovorio da su ti ljudi bili “gore”, ali da su zakasnili i da je “zato [...] komandant ovdje ovaj što je bio imo problema.” Oslanjajući se na svjedočenje gospodina Butlera, Pretresno vijeće je zaključilo da navod da je pukovnik Popović bio “gore” znači da se pukovnik Popović upravo vratio s područja sjeverno od Zvornika, (tj. s područja Pilice) i da je gospodin Rašić (i, prema tome, komanda Drinskog korpusa) znao da su tamo izvršena pogubljenja.¹²²

73. U žalbenom postupku, međutim, gospodin Butler je ispravio iskaz koji je dao na suđenju u svjetlu iskaza koji je dao na suđenju u predmetu *Blagojević*.¹²³ Konkretno, objasnio je, drugi put pomenuti izraz "gore" i problemi koji su proizašli iz kašnjenja ljudi pukovnika Blagojevića odnosili su se na područje ratišta prema IKM-u (ili isturenom komandnom mjestu) i područje Baljkovice, gdje su se odvijale najznačajnije borbe. Problemi pomenuti prilikom telefonskih razgovora ticali su se kašnjenja pojačanja, što je dovelo do toga da je pukovnik Pandurević morao otvoriti koridor za prolaz kolone muškaraca bosanskih Muslimana.¹²⁴ Pretresno vijeće se, međutim, oslonilo na taj prisluškivani razgovor kao na dodatni dokaz o tome da su ti ljudi poslani iz Bratunačke brigade kao ispomoć u pogubljenjima 16. jula 1995. po zahtjevu pukovnika Beare za dodatno ljudstvo upućenog

¹²⁰ *Ibid.*, par. 240.

¹²¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 165 - 166.

¹²² Prvostepena presuda, par. 401.

¹²³ AT, str. 217 - 221; relevantni dokazi mogu se pronaći u predmetu br. IT-02-60-T, *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, u transkriptu suđenja od 14. novembra 2003., str. 4608 i slj.

¹²⁴ Butlerov izvještaj, T, str. 4615 - 4616.

Radislavu Krstiću ujutro 15. jula.¹²⁵ U svjetlu dodatnih dokaza koje je dao gospodin Butler, taj zaključak nije održiv.

(ii) Zaključci Pretresnog vijeća na osnovu još dva prisluškivana razgovora od 15. jula 1995.

74. Odbrana nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je iz prisluškivanog razgovora Radislava Krstića i pukovnika Beare od 15. jula 1995. zaključilo da je Krstić pristao da pukovniku Beari obezbijedi, i da jeste obezbijedio, ljude iz Bratunačke brigade kao ispomoć u pogubljenjima. Odbrana tvrdi da činjenice u stvari pokazuju da Radislav Krstić nikad nije ništa preduzeo u vezi sa zahtjevom pukovnika Beare.¹²⁶

75. Pretresno vijeće se oslonilo na još dva prisluškivana razgovora, oba od 15. jula, da bi zaključilo kako je Krstić obezbijedio direktnu pomoć u pogubljenjima.¹²⁷ U prvom prisluškivanom razgovoru pukovnik Beara je zatražio od generala Živanovića da pošalje još ljudi. General Živanović je odbio taj zahtjev i pukovnika Bearu uputio na Radislava Krstića. Pukovnik Beara je potom hitno zatražio Krstićevu pomoć u raspodjeli “3.500 paketa,” rekavši mu da “Furtula nije ispoštovao naređenje šefa.” Pretresno vijeće je zaključilo da je to bila šifra koja je u vojnim komunikacijama korištena za zarobljene muškarce Muslimane koji su trebali da budu ubijeni. Krstić je predložio pukovniku Beari da pomoć zatraži od drugih jedinica, uključujući Bratunačku i Miličku brigadu Drinskog korpusa, kao i od MUP-a. Pukovnik Beara je odgovorio da do njih ne može doći. Krstić je zatim rekao da će vidjeti šta može da učini.¹²⁸ Pretresno vijeće je taj odgovor protumačilo kao dokaz o preuzimanju obaveze da obezbijedi traženu pomoć.¹²⁹

76. Pretresno vijeće je svoj zaključak da se izraz “paket” odnosi na bosanske Muslimane zasnovalo na drugim prisluškivanim razgovorima u kojima koristio taj izraz, a posebno na prisluškivanom razgovoru u kojima je izraz “ljudi” ispravljen u “paketi.”¹³⁰ Što se tiče zaključka Pretresnog vijeća da se riječ “razdijeliti” odnosi na ubijanje, čini se da se taj zaključak temelji isključivo na uvodnoj riječi optužbe, koja je ustvrdila da “razdijeliti” znači ubiti.¹³¹ Pretresno vijeće je argument optužbe smatralo uvjerljivim i, u odsustvu bilo kakvog daljnjeg ispitivanja tog izraza, ne čini se da je Pretresno vijeće svoje razumijevanje izraza “razdijeliti” utemeljilo na bilo čemu drugom osim na tvrdnji optužbe. Mada je iz dotičnog šifriranog jezika moguće izvući takav

¹²⁵ Prvostepena presuda, par. 401.

¹²⁶ Žalbeni podnesak odbrane., par. 174 - 175.

¹²⁷ Prvostepena presuda, par. 380.

¹²⁸ *Ibid.*, par. 382.

¹²⁹ *Ibid.*, par. 385, 387.

¹³⁰ *Ibid.*, par. 383.

¹³¹ *Ibid.*, fn. 1015 (gdje se citira T 483).

zaključak, njegovo značenje nije dovoljno jasno da ne bi bila moguća i druga tumačenja. Nadalje, Krstićeva izjava Beari “vidjet ću šta mogu” ne može iznijeti teret značaja koji joj pridaje Pretresno vijeće. Umjesto da se shvati kao obećanje pomoći, ta izjava mogla je značiti odbijanje da se preuzme obaveza, Krstićev pokušaj da prekine razgovor i pri tome ne kaže definitivno “ne”, a da u isto vrijeme ne preuzme jednoznačnu obavezu da pomogne.

(d) Razmatranja Pretresnog vijeća

77. S obzirom na činjenice na koje se oslonilo Pretresno vijeće i ispravku tih činjenica od strane gopodina Butlera, nalaz Pretresnog vijeća da je Krstić poslao ljude iz Bratunačke brigade da pomognu u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici jeste zaključak do kojeg ne bi došao nijedan razuman presuditelj o činjenicama. Na osnovu tih činjenica ne može se utvrditi direktno učestvovanje Drinskog korpusa u vršenju pogubljenja i, kao takve, one ne mogu biti dokaz direktnog učestvovanja Radislava Krstića u pružanju pomoći prilikom pogubljenja.

78. Tačno je, međutim, da te činjenice pokazuju učestvovanje ljudstva i sredstava Drinskog korpusa u pripremama za pogubljenja. Zaključak Pretresnog vijeća u vezi s tim potvrđuje svjedočenje gospodina Erdemovića da su njegovu jedinicu na Vojnu ekonomiju Branjevo pratila dva vojna policajca Drinskog korpusa i da su vojni policajci koji su nosili oznake Drinskog korpusa pratili autobuse s civilima bosanskim Muslimanima na Vojnu ekonomiju Branjevo, te da su nadgledali njihovo iskrčavanje.

D. Analiza Žalbenog vijeća u pogledu krivične odgovornosti Radislava Krstića

79. Preostaje da Žalbeno vijeće utvrdi da li je Pretresno vijeće pogriješilo kad je zaključilo da je Radislav Krstić dijelio genocidnu namjeru udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid nad bosanskim Muslimanima iz Srebrenice. Žalbeno vijeće će sada analizirati Krstićevu krivičnu odgovornost u svjetlu svojih gorenavedenih zaključaka.

1. Zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić dijelio namjeru udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid

80. Odbrana tvrdi da Pretresno vijeće, kada je zaključilo da je Radislav Krstić dijelio namjeru da se počini genocid, nije poštovalo prezumpciju nevinosti optuženog. Kao ilustraciju tog propusta odbrana navodi niz primjera kada je Pretresno vijeće upotrijebilo riječi “morao da zna,” “nije mogao da ne bude svjestan” i “mogao je jedino pretpostaviti”.¹³² Odbrana tvrdi da je Pretresno

¹³² Žalbeni podnesak odbrane, par. 96.

vijeće koristilo takve formulacije da bi prikrilo nedostatak prave dokazne osnove za svoj zaključak da je Krstić posjedovao namjeru da počini genocid.¹³³

81. Pretresno vijeće je standard dokazivanja koji valja primijeniti pravilno prikazao odbrani kao dokazivanje van svake razumne sumnje.¹³⁴ To što je Pretresno vijeće koristilo formulacije poput “morao da zna” pokazuje da je predmet protiv Krstića utemeljen na indicijama. Mada je Pretresno vijeće trebalo koristiti manje dvosmislene formulacije kad je donosilo svoje zaključke o Krstićevom znanju i namjeri, nesretan izbor riječi sam po sebi nije dovoljan da se ti zaključci ponište.

82. Odbrana, međutim, tvrdi da je zaključak Pretresnog vijeća da je Krstić dijelio genocidnu namjeru udruženog zločinačkog poduhvata, čak i ako je ono pravilno definiralo standard dokazivanja, pogrešan. Žalbena vijeće stoga razmatra dokaze na koje se Pretresno vijeće oslonilo kad je utvrdilo da je Krstić dijelio namjeru učesnika udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid.

83. Kako je već rečeno, predmet protiv Radislava Krstića temeljio se na indicijama i zaključci Pretresnog vijeća uglavnom su se temeljili na kombinaciji indicija. Proglašavajući Krstića krivim kao učesnika udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid, Pretresno vijeće se oslonilo na činjenice koje pokazuju da je on znao za namjeru generala Mladića i drugih članova Glavnog štaba VRS-a da pogube bosanske Muslimane iz Srebrenice, da je znao za korištenje ljudstva i sredstava Drinskog korpusa da bi se provela u djelo ta namjera, s obzirom na njegov komandni položaj i na činjenice koje pokazuju da je Radislav Krstić nadzirao učestvovanje svojih podređenih u vršenju tih pogubljenja.

2. Kontakti između Radislava Krstića i drugih učesnika udruženog zločinačkog poduhvata

84. Pretresno vijeće je konstatalo da su kontakti između Krstića i generala Mladića ključni za utvrđivanje genocidne namjere Radislava Krstića. Strane u postupku su se složile da je general Mladić bio glavni pokretač ubijanja. Pretresno vijeće je konstatalo da su generali Krstić i Mladić bili u stalnoj vezi tokom relevantnog razdoblja.¹³⁵ Pretresno vijeće je zaključilo da “[a]ko je general Mladić znao za pogubljenja, prirodno bi bilo da za njih zna i general Krstić”.¹³⁶

¹³³ *Ibid.*, par. 97.

¹³⁴ Prvostepena presuda, par. 2.

¹³⁵ *Ibid.*, par. 407.

¹³⁶ *Ibid.*

(a) Prisustvo Radislava Krstića na sastancima u hotelu "Fontana"

85. Pretresno vijeće je do ovog zaključka došlo na osnovu toga što je Krstić prisustvovao drugom i trećem od tri sastanka koja je sazvaio general Mladić u hotelu "Fontana" 11. i 12. jula 1995. Na tim sastancima raspravljalo se o sudbini bosanskih Muslimana nakon pada Srebrenice.¹³⁷

Na osnovu njegovog prisustva na ta dva sastanka Pretresno vijeće je zaključilo da je Radislav Krstić "bio upozoren da je nakon zauzimanja Srebrenice opstanak bosansko-muslimanskog stanovništva doveden u pitanje."¹³⁸

86. Na sva tri sastanka koje je sazvaio general Mladić bili su prisutni predstavnici UNPROFOR-a i bošnjački civilni predstavnici koje je odabrao UNPROFOR.¹³⁹ Na prvom od ta tri sastanka, na kojem Krstić nije bio prisutan, pukovnik Karremans iz Nizozemskog bataljona (u daljnjem tekstu: Dutchbat) tražio je garancije generala Mladića da će bosanskim Muslimanima stanovnicima Srebrenice, kao i osoblju Dutchbata, biti dozvoljeno da se povuku s tog područja. General Mladić je izjavio da muslimansko civilno stanovništvo nije meta njegovih akcija i zamolio je UNPROFOR da obezbijedi autobuse za prijevoz civilnog stanovništva.¹⁴⁰ Plan prijevoza civilnog stanovništva razrađen je na drugom sastanku, kojem je Krstić prisustvovao.¹⁴¹

87. Najviše što se moglo zaključiti iz prisustva Radislava Krstića na tim sastancima jeste to da je on znao za odluku generala Mladića da se stanovništvo iz Potočara autobusima preveze na teritoriju pod muslimanskom kontrolom i da se provjeri da li među muškim pripadnicima tog stanovništva ima ratnih zločinaca. Odluka da se obavi ta provjera nije bila ni zločinačka ni nerazumna, što je prihvatilo i Pretresno vijeće. Bratunačka brigada je sastavila spisak od preko 350 osumnjičenih za ratne zločine za koje se mislilo da se nalaze na području Srebrenice.¹⁴² Mada je general Mladić takođe izjavio da će opstanak stanovništva zavisiti od potpune predaje ABiH, nije vjerovatno da bi general Mladić otkrio svoju genocidnu namjeru u prisustvu predstavnika UNPROFOR-a i stranih medija, niti da bi oni koji su prisustvovali tom sastanku, uključujući i Krstića, mogli njegove izjave protumačiti na taj način. Nije bilo pokazatelja da je Radislav Krstić u tom trenutku znao za namjeru generala Mladića da pogubi muslimanske civile koji su trebali biti prevezeni.

88. Bilo je, međutim, pokazatelja da je Krstić bio svjestan namjere članova Glavnog štaba da preuzmu potpunu kontrolu nad Srebrenicom i da situaciju učine nepodnošljivom za bosanske

¹³⁷ *Ibid.*, par. 339.

¹³⁸ *Ibid.*, par. 343.

¹³⁹ *Ibid.*, par. 126.

¹⁴⁰ *Ibid.*, par. 130.

¹⁴¹ *Ibid.*

Muslimane u Srebrenici, kako za vojsku tako i za civile. U martu 1995. predsjednik Republike Srpske Radovan Karadžić je, reagirajući na pritisak međunarodne zajednice da se okonča rat i da se zaključi mirovni sporazum, izdao direktivu VRS-u pod nazivom "Direktiva 7" u kojoj je izložena dugoročna strategija VRS-a. U Direktivi 7 konkretno se navodi da VRS treba "izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime spriječiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici."

89. Dio plana bila je i blokada konvoja pomoći. U Direktivi se navodi sljedeće:

Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahtjeva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbjeći osudu međunarodne zajednice i svjetskog javnog mnijenja.

Dana 31. marta 1995. Glavni štab VRS-a izdao je Direktivu 7.1. Svrha te direktive, koju je potpisao general Mladić, bila je provođenje Direktive 7 i u njoj se Drinskom korpusu nalaže da provodi "aktivna borbena dejstva ... oko enklava."

90. Direktive 7 i 7.1 nedovoljno su jasne da bi se na osnovu njih utvrdilo da su članovi Glavnog štaba koji su ih izdali imali genocidnu namjeru. Štaviše, Pretresno vijeće nije ni konstatiralo da su oni koji su izdali direktive 7 i 7.1 imali genocidnu namjeru, nego je zaključilo da se genocidni plan iskristalizirao u kasnijoj fazi. Najviše što može pokazati Krstićevo znanje za te direktive jeste to da su mu one ukazale na postojanje vojnog plana da se zauzmu Srebrenica i Žepa, te da se stvore uslovi koji će dovesti do potpunog poraza snaga bosanskih Muslimana na tom području, bez čije zaštite bi civilno stanovništvo bilo prisiljeno da napusti to područje. One su takođe Radislava Krstića upozorile na namjeru Glavnog štaba da ometa dostavu humanitarne pomoći civilima Srebrenice kako bi njihovi životni uslovi postali nepodnošljivi, što bi ih dodatno motiviralo da napuste to područje.

91. Razumno je zaključiti da su sastanci u hotelu "Fontana" predstavljali korak dalje u provođenju ciljeva Direktive. Na svakom od tih sastanaka general Mladić je pozivao na potpunu predaju snaga bosanskih Muslimana na tom području. Na dva sastanka na kojima je Krstić bio prisutan, general Mladić je najviše isticao potrebu da se obezbijedi predaja bošnjačkih vojnih snaga na tom području. Na drugom sastanku general Mladić je rekao da stanovništvo treba odabrati da li će ostati ili će otići, te je zatražio da svi vojnici ABiH na tom području predaju oružje,

¹⁴² *Ibid.*, par. 156.

naglašavajući da će opstanak civilnog stanovništva u enklavi biti vezan za predaju snaga ABiH.¹⁴³ Na trećem sastanku ponovno je naglasio da opstanak civilnog stanovništva na tom području ovisi o kapitulaciji snaga ABiH.¹⁴⁴ Rekao je: “[Možete opstati ili nestati. ... Za vaš opstanak tražim: da svi vaši muškarci koji su pod oružjem napali da su zločine pravili, a i jesu mnogi, protiv našeg naroda, predaju oružje Vojski Republike Srpske ... nakon predaje oružja možete ... birati, da ostanete na teritoriji... ili ako vam to odgovara, da idete tamo gdje želite. Koliko god vas izrazi želju, poštovaće se želja svakoga pojedinačnoga stanovnika.”¹⁴⁵ Da bi obezbijedio predaju snaga ABiH general Mladić je bio spreman da zaprijeti teškim posljedicama po civilno stanovništvo koje odabere da ostane na tom području, ali i da olakša njihovo preseljenje. Kao što je već navedeno, javni karakter sastanka na kojem su izrečene te prijetnje, a naročito prisustvo predstavnika međunarodne zajednice, čine malo vjerovatnim zaključak da je general Mladić zaista javno iznio svoju genocidnu namjeru.

(b) Iskazi Momira Nikolića i Miroslava Deronjića

92. Optužba tvrdi, kao i na suđenju, da je Radislav Krstić u vrijeme kad je prisustvovao trećem sastanku u hotelu "Fontana" znao za genocidnu namjeru srpskog vođstva. Optužba se poziva na dodatne dokaze koje je iznio Momir Nikolić na suđenju u predmetu *Blagojević*, a koji su prihvaćeni u ovom žalbenom postupku, te na svjedočenje Miroslava Deronjića, kojeg je po vlastitom nahodjenju pozvalo Žalbena vijeće.

93. Momir Nikolić je iznio da se ujutro 12. jula 1995., prije trećeg sastanka u hotelu "Fontana, susreo s potpukovnikom Kosotićem i pukovnikom Popovićem i da mu je pukovnik Popović rekao da će toga dana biti evakuirani žene i djeca, ali da će muškarci biti privremeno zatočeni i potom ubijeni. Optužba tvrdi da taj iskaz pokazuje da je već 12. jula 1995. postojao čvrst plan da se ubiju srebrenički muškarci Muslimani.¹⁴⁶ Ako ovaj iskaz i pokazuje postojanje takvog plana Glavnog štaba VRS-a, on ništa ne govori o tome da je Krstić znao za taj plan ili da je u njemu učestvovao.

94. Ni iskaz Miroslava Deronjića ne pomaže optužbi. Mada gospodin Deronjić jeste u određenoj mjeri pokazao namjeru srpskog vođstva prije 13. jula 1993. da ubije civile bosanske Muslimane iz Srebrenice ako uspije vojna akcija u toj regiji, on nije pružio nikakve dokaze koji bi povezali Radislava Krstića s genocidnim planom ili ukazali na to da je on bio svjestan takve namjere vođstva bosanskih Srba.¹⁴⁷ Nijedan od ova dva iskaza dodatnih svjedoka, dakle, ne potvrđuje argument

¹⁴³ *Ibid*, par. 130.

¹⁴⁴ *Ibid*, par. 132.

¹⁴⁵ *Ibid*.

¹⁴⁶ T, str. 401.

¹⁴⁷ Žalbeni pretres, petak 21. novembar 2003., T, str. 101 - 174.

optužbe. Nadalje, Žalbeno vijeće oklijeva da utemelji bilo kakvu odluku na iskazu gospodina Deronjića, bez potkrepljujućih dokaza. Nepodudarnosti u iskazu gospodina Deronjića i nejasnoće u vezi s nekim od njegovih izjava, naročito onoj da je vidio Krstića u hotelu "Fontana", upozorenje su Žalbenom vijeću da se ne osloni samo na njegovo svjedočenje.

(c) Zaključak Pretresnog vijeća u vezi s prisustvom Radislava Krstića u blizini Potočara i odvođenjem ljudi iz autobusa u Tišći

95. Pretresno vijeće je odbacilo argument optužbe da Krstićeva pomoć u organiziranju prijevoza žene, djece i starih ljudi iz Potočara predstavlja djelo u sklopu udruženog zločinačkog poduhvata da se poćini genocid. Međutim, Pretresno vijeće se jeste oslonilo na prisustvo Radislava Krstića u bazi u Potočarima i u njenoj blizini između jedan i dva sata popodne 12. jula, kada je viđen kako razgovara sa drugim visokim starješinama, uključujući i generala Mladića, kao na dokaz o tome da je on imao sve više saznanja o tome da će biti poćinjen genocid.¹⁴⁸ Pretresno vijeće je na osnovu Krstićevog prisustva ondje zaključilo da je on "morao znati za užasne uslove u kojima su se nalazile bosansko-muslimanske izbjeglice, te da su vojnici VRS-a tog dana s njima loše postupali."¹⁴⁹ Pretresno vijeće je, nadalje, na osnovu toga što je Krstić bio u "bijeloj kući", zaključilo da je on bio svjestan da su izdvojeni muškarci zatoćeni u strašnim uslovima i da se s njima ne postupa u skladu s uobićajenom praksom provjere radi utvrđivanja eventualnog prisustva ratnih zloćinaca.¹⁵⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da je on morao znati, kao što su znali svi ostali svjedoci prisutni oko baze, da je sudbina tih ljudi jako neizvjesna, ali da nije ništa ućinio da to raspravi s generalom Mladićem ni s bilo kim drugim.¹⁵¹

96. Međutim, Pretresno vijeće je takođe zaključilo da su tek 13. jula 1995. vojnici Dutchbata primijetili pouzdane znakove da bosanski Srbi pogubljuju neke od muškaraca bosanskih Muslimana koji su bili izdvojeni; da su lićne stvari izdvojenih muškaraca uništene tek kad su svi civili bosanski Muslimani odvedeni iz Potočara; i da su pripadnici Dutchbata bili sigurni da prića o provjerama radi pronalaženja ratnih zloćinaca nije istinita.¹⁵² Pretresno vijeće nije bilo u mogućnosti da zakljući da je bilo koji pripadnik Drinskog korpusa u to vrijeme još uvijek bio u bazi i nije bilo dokaza da je Krstić znao bilo za ubijanja u "bijeloj kući" bilo za uništavanje lićnih stvari izdvojenih ljudi.¹⁵³

97. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je Radislav Krstić morao znati da su ljudi koji su uspješni da se ukrcaju u autobuse zajedno sa ženama, djecom i starim ljudima odvoćeni iz njih u

¹⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 352 - 354.

¹⁴⁹ *Ibid.*, par. 354.

¹⁵⁰ *Ibid.*, par. 367.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Ibid.*, par. 58.

Tišći.¹⁵⁴ Na osnovu prisluškivanog razgovora od 12. jula 1995. utvrđeno je da je Krstić naredio Drinskom korpusu da obezbijedi cestu od Vlasenice prema Tuzli. Pretresno vijeće je konstatalo da se iz te činjenice može zaključiti da je on morao znati da u Tišći odvoze muškarce iz autobusa. Ono je nadalje utvrdilo da su načelnik štaba Milićke brigade i vojnici iz njegove jedinice bili prisutni na mjestu selekcije u Tišću po naređenju komande Drinskog korpusa.¹⁵⁵ Na osnovu tih dokaza Pretresno vijeće je zaključilo da je jasno da je Krstić morao znati da se u Tišći muškarci odvajaju i odvoze na mjesta zatočenja. Valja, međutim, primijetiti da Pretresno vijeće tada nije utvrdilo da je Radislav Krstić znao da će zatočnici biti pogubljeni.¹⁵⁶

98. Iz svega ovoga trebalo bi biti jasno da - usprkos tvrdnji Pretresnog vijeća da je, ako je general Mladić znao za ubistva, i Krstić za njih morao znati - Pretresno vijeće zapravo nije utvrdilo, na osnovu Krstićevih kontakata s generalom Mladićem u tom razdoblju, da je Radislav Krstić iz tih kontakata zaista saznao za namjeru da se pogube bosanski Muslimani. Tvrdnja Pretresnog vijeća nije imala valjanu dokaznu osnovu. Nijedno razumno pretresno vijeće ne bi, ako nije utvrdilo da je Krstić znao za namjeru generala Mladića, izvelo zaključak da je Krstić dijelio tu namjeru. Iako Pretresno vijeće nije pridalo veliku težinu tim zaključcima prilikom utvrđivanja krivične odgovornosti Radislava Krstića, ti pogrešni zaključci Pretresnog vijeća u određenoj mjeri dovode u pitanje opšti zaključak Vijeća da je Radislav Krstić dijelio genocidnu namjeru.

(d) Druge činjenice na koje se Pretresno vijeće oslonilo prilikom donošenja zaključaka

99. Pretresno vijeće je svoj zaključak u vezi s Krstićevom namjerom utemeljilo i na više drugih činjenica. Muškarci izdvojeni u Potočarima prevezeni su u Bratunac, zajedno s drugim bosanskim Muslimanima zarobljenim u šumi. Pretresno vijeće je zaključilo da je Bratunačka brigada vjerovatno obavijestila komandu Drinskog korpusa o dolasku tih zarobljenika¹⁵⁷ i da je komanda Drinskog korpusa morala znati da se zarobljenici ne odvoze u regularne objekte za ratne zarobljenike, nego da su zatočeni u Bratuncu gdje ne postoji nikakvo snabdijevanje hranom, vodom itd.¹⁵⁸ Pretresno vijeće je iz Krstićevog prisustva u Potočarima i njegove uloge u organiziranju prijevoza zaključilo da je on morao znati da su muškarce odvajali od žena i djece, da bi ih zatim bilo zatočili bilo nekamo prevezli.¹⁵⁹

¹⁵³ *Ibid.*, par. 160, 367.

¹⁵⁴ *Ibid.*, par. 368.

¹⁵⁵ *Ibid.*, par. 369.

¹⁵⁶ *Ibid.*

¹⁵⁷ *Ibid.*, par. 183.

¹⁵⁸ *Ibid.*, par. 295.

¹⁵⁹ *Ibid.*, par. 363.

100. Ovi dokazi nisu sami po sebi dovoljni da se utvrdi da je Krstić znao za udruženi zločinački poduhvat da se uništi bosansko muslimansko stanovništvo. Jednako je bilo moguć zaključak, a to je prihvatilo i Pretresno vijeće, da je razlog za odvajanje muškaraca i njihovo zatočenje na nekom drugom mjestu onaj koji je javno iznio general Mladić, odnosno da se izvrši provjera ima li među njima ratnih zločinaca. Odvajanje i zatočenje muškaraca takođe se moglo dovesti u vezu s namjerom da se zarobljenici razmijene za srpske vojnike koje su zarobili bosanski Muslimani. Svjedoci su pred Pretresnim vijećem iznijeli da su takve razmjene bile česte tokom vojnog sukoba u bivšoj Jugoslaviji i da bi “novi priliv zarobljenih bosanskih Muslimana predstavljao [...] potencijalno korisno pregovaračko sredstvo za bosanske Srbe prilikom budućih razgovora o razmjenama zarobljenika.”¹⁶⁰ Doista, odluka da se pogube civili bosanski Muslimani bila je, kako se izrazio vještak optužbe, “neshvatljiva [...] s vojnog gledišta”.¹⁶¹ Ako je ta odluka bila toliko neočekivana i iracionalna, svakako je nerazumno očekivati da je Radislav Krstić mogao predvidjeti takav tok događaja na osnovu zapažanja koja su mogla jednako (ako ne i u većoj mjeri) upućivati na nevin ishod. To što je Krstić znao za zatočenje zarobljenika u Bratuncu nije, dakle, dovoljno da se na osnovu toga zaključi da je on stvarno znao za plan pogubljenja i da se iz toga dalje izvede zaključak o Krstićevoj genocidnoj namjeri.

101. Pretresno vijeće je zaključilo da je, budući da su podređene brigade i dalje djelovale pod komandom Drinskog korpusa, sama komanda, uključujući i Radislava Krstića, od 14. jula 1995. morala znati za učestvovanje tih podređenih jedinica u pogubljenjima.¹⁶² Ovaj zaključak je Pretresno vijeće donijelo na osnovu, kako se izrazilo, direktnih dokaza o tome da je Krstić znao za pogubljenja i da je u njima učestvovao.¹⁶³ Pretresno vijeće je konstatiralo da je Radislav Krstić, mada je u vrijeme kad je provođen genocidni plan komandovao operacijom u Žepi, stalno odlazio na istureno komandno mjesto Drinskog korpusa u Vlasenici. Pretresno vijeće je, osim toga, konstatiralo da je on bio u vezi sa svim oficirima u svojoj zoni odgovornosti. Pretresno vijeće je prihvatilo da sami ti kontakti ne mogu biti osnova za zaključak da je Krstić učestvovao u pogubljenjima. Ti kontakti, po mišljenju Pretresnog vijeća, samo dodatno potkrepljuju druge dokaze o Krstićevom učestvovanju u tim pogubljenjima.¹⁶⁴

(i) Kontakti s pukovnikom Bearom kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća

¹⁶⁰ *Ibid.*, par. 156.

¹⁶¹ *Ibid.*, par. 70.

¹⁶² *Ibid.*, par. 296.

¹⁶³ *Ibid.*, par. 379.

¹⁶⁴ *Ibid.*, par. 400.

102. Prvo, Pretresno vijeće se u velikoj mjeri oslonilo na kontakte Radislava Krstića s pukovnikom Bearom, koji je bio direktno uključen u ubojstva,¹⁶⁵ a naročito na prisluškovane razgovore od 15. jula 1995., o kojima je već bilo riječi. U prvom prisluškivanom razgovoru, pukovnik Beara je tražio od generala Živanovića da pošalje još ljudi, ali general Živanović je odbio i uputio pukovnika Bearu na Radislava Krstića. Pukovnik Beara se zatim obratio Krstiću za hitnu pomoć u raspodjeli “3.500 paketa,” rekavši mu da “Furtula nije ispoštovao naređenje šefa.” Pretresno vijeće je zaključilo da je to šifra koja se u vojnim komunikacijama koristila za zarobljene muškarce Muslimane. Radislav Krstić je predložio pukovniku Beari da zatraži pomoć od drugih jedinica, ali pukovnik Beara je odgovorio da te druge jedinice nisu na raspolaganju i da ne zna šta da radi. On je Krstiću rekao da te ljude treba samo na nekoliko sati i da ih može vratiti na kraju dana. Radislav Krstić je odgovorio da će vidjeti šta može učiniti.¹⁶⁶

103. Pretresno vijeće je konstatovalo da su i Živanović i Radislav Krstić znali za ranije “naređenje šefa” da se pošalje 30 ljudi s Bobanom Indićem, tri dana ranije, 13. jula 1995. Pretresno vijeće je nadalje ocijenilo da činjenica da su pogubljenja započela 13. jula 1995. ide u prilog zaključku da je tih 30 ljudi, koji nisu došli, trebalo da pomognu u vršenju pogubljenja.¹⁶⁷ Pretresno vijeće je konstatovalo da izjava pukovnika Beare da te ljude treba samo na nekoliko sati upućuje na to da se radilo o kratkom i diskretnom zadatku, a ne o rasporedu za borbena dejstva.¹⁶⁸ Vijeće je ocijenilo da taj prisluškivani razgovor u velikoj mjeri implicira da je, kad su snage MUP-a odbile da izvrše ubojstva, Krstić pristao da pomogne i da je organizirao da pripadnici Bratunačke brigade pomognu u ubijanju na Vojnoj akademiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici sljedećeg dana.¹⁶⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da je prvobitno oklijevanje Radislava Krstića da pomogne moglo biti povezano s činjenicom da su u to vrijeme jedinice iz Zvorničke brigade već bile povučene iz Žepe i poslone nazad radi krizne situacije u njihovoj zoni odgovornosti.¹⁷⁰ Na osnovu tog prisluškivanog razgovora Pretresno vijeće je zaključilo da je Krstić znao za pogubljenja i da je, znajući za njih, preuzeo obavezu da pomogne pukovniku Beari slanjem dodatnog ljudstva za ispomoć u vršenju tih pogubljenja.¹⁷¹

104. Zaključak Pretresnog vijeća da je Radislav Krstić imao namjeru da učestvuje u genocidnom planu, donijet na osnovu ovog prisluškivanog razgovora koji upućuje na Krstićevo znanje o tome što se događa, nerazuman je. To što je Krstić pukovniku Beari rekao: “Vi ste meni uradili svašta, u

¹⁶⁵ *Ibid.*, par. 408.

¹⁶⁶ *Ibid.*, par. 380 - 387, 408.

¹⁶⁷ *Ibid.*, par. 381.

¹⁶⁸ *Ibid.*, par. 384.

¹⁶⁹ *Ibid.*, par. 423.

¹⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 382.

¹⁷¹ *Ibid.*, par. 423.

pičku materinu”, u svjetlu njegovog sljedećeg komentara: “Jebi ga, sad ću ja za to biti kriv”,¹⁷² eventualno pokazuje da je Radislav Krstić znao da se vrše pogubljenja.¹⁷³ Štaviše, taj razgovor može se shvatiti i tako da Krstić prije njega nije znao da je pukovnik Beara učestvovao u pogubljenjima Muslimana i da je bio ljut na pukovnika Bearu što će se sad on snositi odgovornost. Čak i ako se prihvati da se razgovor Radislava Krstića i pukovnika Beare odnosi na pogubljenja muslimanskih zarobljenika, to samo pokazuje da je Krstić znao da se vrši genocid. Na osnovu toga se ne može utvrditi namjera da se počini genocid. Isto tako, činjenica da je Krstić predložio da se ljudstvo uzme od njegovih potčinjenih može ići u prilog zaključku da je on znao da se vrše pogubljenja bosanskih Muslimana, ali iz toga se ne može zaključiti da je Radislav Krstić dijelio namjeru da se počini genocid. Najviše što bi iz toga mogao zaključiti razuman presuditelj o činjenicama jeste da je od toga trenutka Krstić znao za genocidnu namjeru nekih članova Glavnog štaba VRS-a.

105. Pretresno vijeće je istaklo činjenicu da je pukovnik Beara bio pripadnik komandnog kadra u Žepi zajedno s generalom Mladićem i da je učestvovao u pregovorima u Žepi od sredine jula 1995., kao i činjenicu da se pukovnik Beara susreo s Radislavom Krstićem na kontrolnom punktu UNPROFOR-a u Žepi tokom operacije Žepa.¹⁷⁴ Dokazi o drugim takvim kontaktima između Krstića i pukovnika Beare u relevantnom periodu takođe nisu dovoljni za zaključak o genocidnoj namjeri Radislava Krstića.

106. Pretresno vijeće je pomenulo činjenicu da je odbrana zanijekala da je on obavio ovaj razgovor s pukovnikom Bearom. Ono je konstatiralo da je u trenutku tog razgovora, 15. jula 1995., Radislav Krstić znao da se vrše pogubljenja i da se obavezao da pomogne pukovniku Beari u obezbjeđivanju ljudstva potrebnog za vršenje tih pogubljenja.¹⁷⁵ U žalbenom postupku odbrana je prihvatila da je do razgovora došlo, ali je zanijekala da je Krstić izvršio ono što je Beara tražio. Ova nepodudarnost u Krstićevom iskazu, međutim, ne pokazuje da je Krstić lagao kako bi prikrio činjenicu da je dijelio genocidnu namjeru nekih članova Glavnog štaba. U načelu, kada se pokaže da je optuženi lagao tokom krivičnog postupka, zaključak da je lagao kako bi prikrio svoju krivnju može se donijeti jedino kad se iscrpe sva druga moguća objašnjenja za tu laž. Najviše što se može reći u vezi s ovom nedosljednosti odbrane jeste da je Radislav Krstić znao, na osnovu svog razgovora s pukovnikom Bearom, da se ubijanje vrši s genocidnom namjerom. Iz Krstićevih nedosljednosti ne može se zaključiti da je on pristao uz tu genocidnu namjeru. Njegova laž može se objasniti željom da izbjegne upravo ovakve negativne zaključke koji bi išli na njegovu štetu, i ne

¹⁷² T, str. 340 - 341.

¹⁷³ Butlerov izvještaj.

¹⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 408.

¹⁷⁵ *Ibid.*, par. 385.

može poslužiti kao osnova za zaključak da je on dijelio genocidnu namjeru nekih članova Glavnog štaba.

(ii) Kontakti s pukovnikom Pandurevićem kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća

107. Drugo, Pretresno vijeće je svoj zaključak utemeljilo na dokazima o bliskoj saradnji između Radislava Krstića i zapovjednika Zvorničke brigade, pukovnika Vinka Pandurevića, u relevantnom razdoblju. Pretresno vijeće je zaključilo da je pukovnik Pandurević 14. jula 1995. od Krstića primio naređenje da se vrati u svoju zonu odgovornosti (nakon zahtjeva koje su Krstiću uputili general Živanović i major Obrenović)¹⁷⁶ zbog dvostrukog problema muslimanskih boraca i zarobljenika.¹⁷⁷ Kada se pukovnik Pandurević vratio u zonu odgovornosti Zvorničke brigade, poslao je 15. jula 1995. vanredni borbeni izvještaj komandantu Drinskog korpusa u vezi s prijetnjom koju za Zvorničku brigadu predstavlja kolona bosanskih Muslimana. Pukovnik Pandurević je naveo: "Dodatno opterećenje nam predstavlja veliki broj zarobljenika razmještenih po školama u zoni brigade, kao i obaveza obezbjeđenja i asanacije terena... Ova komanda više ne može brinuti o ovim problemima, jer za to nema ni materijalnih, ni drugih snaga. Ukoliko niko ne preuzme ovu brigu, biću prinuđen da ih pustim."¹⁷⁸

108. U trenutku kad je pukovnik Pandurević poslao ovaj izvještaj zarobljenici zatočeni u Orahovcu i na brani u Petkovicima već su bili pogubljeni, mada su zarobljenici u Pilici i oni u Kozluklu bili još uvijek živi. Pretresno vijeće je konstatovalo da se iz izvještaja jasno vidi da je pukovnik Pandurević znao za situaciju zarobljenika u svojoj zoni odgovornosti i da je bio zabrinut zbog povlačenja sredstava iz borbe protiv 28. divizije ABiH radi rješavanja situacije nastale zbog prisustva zarobljenika u njegovoj zoni.¹⁷⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da je pukovnik Pandurević, u vrijeme kad je napisao taj izvještaj, znao za pogubljenja zarobljenika bosanskih Muslimana koja su se vršila u njegovoj zoni odgovornosti.

109. Pretresno vijeće je nadalje konstatovalo da na činjenicu da je pukovnik Pandurević znao za pogubljenja upućuju i njegovi prigovori zbog toga što se neophodno potrebna sredstva povlače zbog rješavanja situacije sa zarobljenicima. Dana 13. i 14. jula 1995. sredstva Zvorničke brigade korištena su za pronalaženje zatočeničkih objekata za zarobljenike, a 14. i 15. jula 1995. sredstva Zvorničke brigade su korištena kao ispomoć u vršenju pogubljenja u Orahovcu i na brani u Petkovicima.¹⁸⁰ Kao komandant Zvorničke brigade, pukovnik Pandurević morao je biti informiran o

¹⁷⁶ Major Obrenović je kasnije unprijeđen u potpukovnika.

¹⁷⁷ *Ibid.*, par. 388 - 389.

¹⁷⁸ *Ibid.*, par. 389.

¹⁷⁹ *Ibid.*, par. 390.

¹⁸⁰ *Ibid.*, par. 392.

raspoređivanju sredstava za tu svrhu s obzirom na učinak koji je njihovo povlačenje imalo na sposobnost Zvorničke brigade da odgovori na vojnu prijetnju koju je predstavljala kolona bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće je prihvatilo da je vanredni borbeni izvještaj napisan uz pretpostavku da su komanda Drinskog korpusa, i Radislav Krstić kao njen komandant, znali i za situaciju sa zarobljenicima i za pogubljenja koja su vršena u zoni odgovornosti Zvorničke brigade.¹⁸¹ Ono je zaključilo da je do tog trenutka Zvornička brigada dobivala zadatke vezane za zarobljenike i da je pukovnik Pandurević “upozorio svoju komandu da više neće tolerisati tu situaciju”.¹⁸²

110. Dana 15. jula 1995. Radislav Krstić je primio još jedan izvještaj od pukovnika Milanovića, koji je mislio da Krstić zna za situaciju u kojoj se nalazi pukovnik Pandurević.¹⁸³ Nadalje, prisluškivani razgovor od 16. jula 1995. pokazao je da je Krstić preduzimao korake da bude potpuno informiran o razvoju situacije u Zvorničkoj brigadi.¹⁸⁴ Dana 17. jula 1995. snimljen je prisluškivani razgovor Krstića i dežurnog oficira, kapetana Trbića, u kojem je kapetan Trbić obavijestio Radislava Krstića da više nema problema u odnosu na borbeni izvještaj od 16. jula 1995. i da je sve pod kontrolom. U tom prisluškivanom razgovoru čulo se kako Krstić pita: “Dobro, jeste li pobili Turke gore?” Optužba je prihvatila da se to odnosi na borbeno dejstva, a ne na zarobljenike bosanske Muslimane.¹⁸⁵ U prisluškivanom razgovoru od 19. jula 1995., pukovnik Cerović je rekao da je Radislavu Krstiću podnio vanredni izvještaj. Pretresno vijeće je zaključilo da je to dodatni dokaz da je Krstić znao šta se dešava u Zvorniku i da je bio u potpunosti informiran o pogubljenjima.¹⁸⁶

111. Dokazi izneseni pred Pretresnim vijećem o vojnim izvještajima koje je pukovnik Pandurević upućivao Radislavu Krstiću doista potvrđuju da je Krstić, čak i kad je bio odsutan i zauzet vojnim operacijama na području Žepe, pratio situaciju u zoni odgovornosti Zvorničke brigade. No, ti izvještaji ne dokazuju da je Radislav Krstić bio obaviješten o tome da se zarobljenici pogubljuju ili da se s njima postupa na nezakonit način. U jednom izvještaju se, naprotiv, navodi da i vojska i snage MUP-a moraju “štititi stanovništvo i imovinu”. Logičniji je zaključak da je on primao izvještaje o borbenim dejstvima protiv kolone. Čak i da se prihvati da je Krstić bio svjestan, s obzirom na te izvještaje, da se u zoni odgovornosti Zvorničke brigade provode pogubljenja, to znanje nije dovoljno za zaključak da je on imao genocidnu namjeru. Nije dokazano da je Radislav Krstić stvarno upravljao tim pogubljenjima ili da je nadzirao njihovo izvršenje od strane Zvorničke brigade.

¹⁸¹ *Ibid.*, par. 393.

¹⁸² *Ibid.*, par. 390.

¹⁸³ Prvostepena presuda, par. 395.

¹⁸⁴ *Ibid.*, par. 396.

¹⁸⁵ Transkript žalbenog pretresa, četvrtak 27. novembar, T, str. 421.

¹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 388 - 399, 411.

112. Vojni vještak odbrane, gospodin Radinović, prihvatio je na suđenju da je pravilno tumačenje dodatnog vanrednog izvještaja pukovnika Pandurevića poslanog u julu 1995. to da Pandurević u njemu izražava veliko nezadovoljstvo zbog zločina koji su počinjeni u njegovoj zoni odgovornosti.¹⁸⁷ Pretresno vijeće je tu njegovu izjavu protumačilo kao dodatni dokaz o tome da je Radislav Krstić znao za pogubljenja, no činjenica da je njegov potčinjeni u svojim izvještajima Krstiću izražavao nezadovoljstvo zbog tih pogubljenja, govori protiv, a ne u prilog genocidnoj namjeri Radislava Krstića. I ovdje, najviše što taj izvještaj pokazuje jeste da je Krstić znao da su pogubljenja izvršena.

(iii) Kontakti s pukovnikom Popovićem kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća

113. Pretresno vijeće je svoj zaključak utemeljilo i na čestim kontaktima između Radislava Krstića i pukovnika Popovića u relevantnom razdoblju.¹⁸⁸ Dana 16. jula 1995. zabilježen je, u jednom prisluškivanom razgovoru, zahtjev komandi Drinskog korpusa za gorivo u ime pukovnika Popovića, koji je bio u zoni odgovornosti Zvorničke brigade. Dežurni oficir Zvorničke brigade koji je uputio zahtjev rekao je da pukovnik Popović neće nastaviti posao koji obavlja ako mu se ne dostavi traženo gorivo, a kasnije je tokom razgovora rekao da “[a]utobus napunjen sa naftom da ide u selo Pilica.” Dokumentacija za 16. juli 1995. potvrđuje da je za pukovnika Popovića izdato 500 litara dizel-goriva, a kao primalac se navodi komanda Drinskog korpusa.¹⁸⁹ Pretresno vijeće je na osnovu tih dokaza utvrdilo da je Krstić, kao komandant Drinskog korpusa, morao znati da je pukovniku Popoviću izdato gorivo i da se to gorivo koristi kako bi se pukovniku Popoviću pomoglo u vršenju pogubljenja.¹⁹⁰ I iz ovih činjenica se može zaključiti jedino o Krstićevom znanju, ali ne i o tome da je dijelio genocidnu namjeru.

114. Pretresno vijeće je, takođe na osnovu prisluškivanog razgovora od 17. jula 1995., utvrdilo da je pukovnik Popović o pogubljenjima posebno izvještavao Radislava Krstića. Dana 17. jula 1995. Krstić je nazvao majora Golića iz obavještajnog odjeljenja Drinskog korpusa i tražio pukovnika Popovića. Rečeno mu je da je pukovnik Popović još uvijek u Zvorniku, ali da će se vratiti popodne. Radislav Krstić je potom majoru Goliću dao uputstva da pronade pukovnika Popovića i da mu kaže:

¹⁸⁷ *Ibid.*, par. 397.

¹⁸⁸ *Ibid.*, par. 409 - 410.

¹⁸⁹ *Ibid.*, par. 242.

¹⁹⁰ *Ibid.*, par. 400 - 410.

“[I] odmah se javi na IKM.” Nekoliko sati kasnije, čuo se razgovor u kojem je pukovnik Popović nekoga nazvao “šefe” i rekao da je posao obavljen i da je “sve za pet.”¹⁹¹

115. Pretresno vijeće je zaključilo da, mada se u razgovoru ne pominje Krstićevo ime, postoje jaki razlozi za zaključak da je pukovnik Popović podnosio izvještaj Krstiću, s obzirom na to da su u vrijeme poziva pukovnika Popovića pogubljenja bila završena i da je nekoliko sati ranije Radislav Krstić pokušavao da stupi u kontakt s pukovnikom Popovićem, te s obzirom na to da je pukovnik Popović tu osobu zvao “šefe”. Mada je zaključak Pretresnog vijeća da je pukovnik Popović izvještavao Radislava Krstića o ubojstvima vjerodostojan, nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi smatrao da je to jedini mogući zaključak koji se može izvući na osnovu tog dokaza. Nikad se nije saznalo zašto je Krstić želio da ga pukovnik Popović nazove i stoga je zaključak da je želio dobiti izvještaj o operaciji ubijanja nagađanje. Takođe je daleko od izvjesnog da je osoba kojoj je Popović podnosio izvještaj bio Krstić. Taj razgovor je obavljen nekoliko sati nakon što je Krstić pokušao da razgovara s pukovnikom Popovićem. Pretresno vijeće je utvrdilo da je u prethodnom prisluškivanom razgovoru osoba na koju se odnosi riječ “šefe” bio pukovnik Pandurević, a da se na Radislava Krstića odnosi riječ “general”.¹⁹² Okolnosti tog razgovora bile su identične razgovoru o kojem je ovdje riječ, odnosno, osoba koja je nazvala bila je pukovnik Popović. S obzirom na te činjenice, zaključak koji je iz ovog prisluškivanog razgovora izvelo Pretresno vijeće nije jedini zaključak do kojeg je mogao doći razuman presuditelj o činjenicama.

116. Pretresno vijeće je pomenulo i druge kontakte s pukovnikom Popovićem, konkretno činjenicu da je zajedno s Radislavom Krstićem i drugim oficirima VRS-a prolazio ulicama Srebrenice popodne 11. jula, prisustvo pukovnika Popovića na sastanku u hotelu "Fontana" ujutro 12. jula 1995., njegovo prisustvo u Potočarima 12. jula 1995. i to što je stajao iza Krstića kad je ovaj davao intervju u Potočarima 12. jula 1995. Sve što ove činjenice dokazuju jeste to da je u navedeno vrijeme došlo do tih kontakata.

(iv) Kontakti s pukovnikom Borovčaninom kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća

117. I konačno, Pretresno vijeće je svoje zaključke utemeljilo na kontaktima Radislava Krstića s pukovnikom Borovčaninom iz MUP-a u relevantnom razdoblju.¹⁹³ U prisluškivanom razgovoru od 13. jula 1995. Krstić je razgovarao s pukovnikom Borovčaninom. Na pitanje Radislava Krstića kako ide, pukovnik Borovčanin mu je rekao da “dobro ide”. Krstić je zatim rekao: “Nemoj mi reći

¹⁹¹ *Ibid.*, par. 403.

¹⁹² *Ibid.*, par. 400.

¹⁹³ *Ibid.*, par. 283 - 289, 375 - 377.

da imaš problema.” Pukovnik Borovčanin je odgovorio: “Nemam, nemam.”¹⁹⁴ Pretresno vijeće je smatralo da taj razgovor pokazuje kako je Radislav Krstić morao znati da je uveče 13. jula u zoni odgovornosti Drinskog korpusa već bilo zatočeno nekoliko hiljada muškaraca bosanskih Muslimana i da je uveče 13. jula Drinski korpus morao biti svjestan da su vršena pogubljenja.¹⁹⁵

118. Optužba traži od Žalbenog vijeća da prisluškivani razgovor od 13. jula 1995. sagleda u svjetlu dodatnih dokaza koje su pružili gospodin Deronjić i pukovnik Obrenović. Gospodin Deronjić je ustvrdio da je pukovnik Borovčanin priznao da su njegovi ljudi izvršili masovno pogubljenje u Kravici kao odmazdu za ubistvo dva srpska policajaca.¹⁹⁶ To potvrđuje i svjedočenje pukovnika Obrenovića da mu je pukovnik Borovčanin rekao da je Borovčaninova jedinica blokirala put od Konjević Polja do Kravice, da je bilo teške borbe i mnogo stradalih, te da je zarobila dosta Muslimana.¹⁹⁷ Optužba tvrdi da ova svjedočenja pokazuju da su vojnici pod komandom pukovnika Borovčanina toga dana izvršili masovno pogubljenje i da je pukovnik Borovčanin Krstića obavještavao o ishodu. Optužba tvrdi da je to još jedan dokaz da je Radislav Krstić znao za operaciju ubistava i da je uz nju svim srcem pristajao, te da je zapravo nadzirao snage MUP-a.

119. Prisluškivani razgovor između pukovnika Borovčanina i Radislava Krstića nije dovoljno direktan da bi se moglo zaključiti da je taj razgovor bio izvještaj pukovnika Borovčanina o uspješno obavljenom pogubljenju Muslimana u zemljičaradničkoj zadruzi u Kravici 13. jula. Osim toga, gospodin Deronjić je izjavio da pogubljenje u zemljičaradničkoj zadruzi u Kravici nije bilo planirano, nego da je bilo spontana odmazda nakon sukoba muslimanskih zatvorenika i stražara.¹⁹⁸ Ako jeste bilo tako, u tom slučaju je inicijativa za pokolj došla od rukovodstva logora, a ne od nekog višeg vojnog zapovjednika, kakav je bio Krstić. Ti dokazi ne idu, dakle, u prilog zaključku o Krstićevoj genocidnoj namjeri.

(v) Dodatni dokazi u vidu iskaza kapetana Nikolića

120. Optužba se takođe pozvala na dodatni iskaz kapetana Momira Nikolića na žalbenom pretresu o operaciji ukopa 12. jula 1995. Kapetan Nikolić je izjavio da su vojnici pod njegovom

¹⁹⁴ *Ibid.*, par. 143.

¹⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 177, tumačen u svjetlu paragrafa 215, 446, 624.

¹⁹⁶ On je na žalbenom pretresu svjedočio da je predsjednika Karadžića obavještavao “o onim incidentima u vezi sa zatvorenim ili zarobljenim Muslimanima o kojima sam ja znao do tog trenutka, znači do 14-og ujutro. Jedan veliki incident ili jedna velika tragedija koja se desila 13-og uveče bilo je ubistvo velikog broja Muslimana u zemljičaradničkoj zadruzi u Kravici. Tamo su bili zarobljeni Muslimani, ja sam te informacije dobio sa terena - ili oni Muslimani koji su se predali (...) I došlo je do incidenta između Vojske Republike Srpske, pripadnika policije, specijalnih snaga policije i tih zarobljenih Muslimana. Došlo je do ubistva nekoliko srpskih policajaca - jednog, mislim, precizno - i nekoliko njih je ranjeno u tom sukobu. I onda su policajci ili vojska (...) izvršili odmazdu nad tim zarobljenim ljudima i tu je pobijeno, po informaciji koju mi je prenio gospodin Borovčanin, oko 300 ljudi.” AT, str. 124

¹⁹⁷ T, str. 2527 - 2259, Dodatak B-32.

¹⁹⁸ AT, str. 124 - 125.

komandom učestvovali u operaciji ponovnog ukopa i da je on o svemu što je trebalo učiniti u vezi s tom operacijom obavijestio svog zapovjednika, pukovnika Blagojevića. Kapetan Nikolić je obavijestio i komandanta vojne policije Mirka Jankovića jer je vojna policija trebala odigrati ulogu u toj operaciji ukopa.¹⁹⁹ Taj iskaz ne ide u prilog argumentu optužbe. Sudeći prema dokazima, prvi pokolj muslimanskih zatvorenika izvršen je izgleda u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici 13. jula 1995. Događaji koje opisuje kapetan Nikolić odigrali su se 12. jula 1995. Osim toga, nije jasno ko su bili ljudi koje je trebalo ponovo ukopati. U svakom slučaju, čak i da postoji veza između operacije ponovnog ukopa i predmetnih ubistava, u iskazu kapetana Nikolića ne pominje se Radislav Krstić, niti se drugdje u spisu predmeta upućuje na to da je pukovnik Blagojević obavijestio Krstića o toj konkretnoj operaciji ponovnog ukopa.

121. Dakle, najviše što mogu pokazati kontakti Radislava Krstića s onima za koje se čini da su bili glavni učesnici u pogubljenjima jeste to da je Krstić bio svjestan da se vrše pogubljenja. Činjenica da je Radislav Krstić znao za pogubljenja nije dovoljna osnova za zaključak da je on dijelio namjeru da se počini genocid.

(vi) Dokazi o korišćenju sredstava Drinskog korpusa kao osnova za zaključak Pretresnog vijeća

122. Pretresno vijeće je svoje zaključke utemeljilo i na dokazima da su u vršenju pogubljenja korišćeni ljudstvo i sredstva Drinskog korpusa. Pretresno vijeće je odbacilo argument optužbe da je Drinski korpus učestvovao u pogubljenjima na rijeci Jadar i u Cerskoj dolini.²⁰⁰ Pretresno vijeće je, mada nije utvrdilo da je Drinski korpus direktno učestvovao u pogubljenjima u skladištu u Kravici, zaključilo da je Drinski korpus morao znati da su autobusi korišćeni za prijevoz žena, djece i starih ljudi preraspoređeni na prijevoz zatočenika do skladišta u Kravici. Nadalje, Pretresno vijeće je na osnovu blizine Bratunačke brigade mjestima pogubljenja i ukopa, kao i na osnovu razmjera pogubljenja, zaključilo da je Drinski korpus morao znati da se vrše pogubljenja.²⁰¹

123. Pretresno vijeće je zaključilo da brojni dokazi povezuju Zvorničku brigadu sa pogubljenjima kod Orahovca.²⁰² Prvo, Orahovac se nalazio unutar zone odgovornosti 4. bataljona Zvorničke brigade. Drugo, vozilo koje je pripadalo Zvorničkoj brigadi zapaženo je na tom području 13. i 14. jula 1995., a iz dokumentacije o vozilima vidljivo je da je da su za to vozilo zadužena dva pripadnika zvorničke vojne policije. Treće, dokumentacija Zvorničke brigade pokazuje da je uveče 13. jula 1995. odred vojne policije Zvorničke brigade raspoređen u Orahovac. Četvrto, čovjek koji

¹⁹⁹ Dodatak 3, Nikolićev iskaz (T, str. 402).

²⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 195 - 204.

²⁰¹ *Ibid.*, par. 215.

je preživio pogubljenja izjavio je da je među krvnicima prepoznao glas bivšeg kolege Gojka Simića. Utvrđeno je da je Gojko Simić bio komandir teškoartiljerijskog voda 4. pješadijskog bataljona 1. zborničke pješadijske brigade. Peto, iz dokumentacije inženjerske čete Zborničke brigade vidljivo je da su od 14. do uključivo 16. jula 1995. u Orahovcu korištena njihova vozila, rovokopači, rovokopači-utovarivači i kamioni, kao i to da je izdavano gorivo za Orahovac.²⁰³

124. Na osnovu tih dokaza Pretresno vijeće je zaključilo da je Zbornička brigada Drinskog korpusa učestvovala u pogubljenjima 14. jula 1995. Pretresno vijeće je konstatiralo da su pripadnici vojne policije Zborničke brigade bili prisutni na tom području prije pogubljenja, “vjerojatno radi, na primjer, čuvanja zarobljenika, a zatim radi pomaganja pri njihovom transportu na mjesta pogubljenja.” Takođe je konstatiralo da se ljudstvo 4. bataljona Zborničke brigade nalazilo u Orahovcu u trenutku pogubljenja i da je pomagalo u vršenju pogubljenja. Konačno, mehanizacija i oprema inženjerske čete Zborničke brigade bila je angažovana na zadacima vezanim za ukop žrtava između 14. i 16. jula 1995.²⁰⁴

125. Što se tiče pogubljenja na brani u Petkovicima, Pretresno vijeće je na osnovu dokumentacije o vozilima i knjige dnevnih zapovijesti Zborničke brigade utvrdilo da su vozači i kamioni 6. pješadijskog bataljona Zborničke brigade korišteni za prijevoz zatočenika iz škole u Petkovicima na mjesto zatočenja na brani u Petkovicima 15. jula i da je inženjerska četa Zborničke brigade bila raspoređena na rad s opremom za zemljane radove kako bi pomogla prilikom ukopa žrtava.²⁰⁵

126. Pretresno vijeće je svoje zaključke takođe donijelo na osnovu dokaza koji povezuju Drinski korpus s pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici. Žalbena vijeće je već utvrdilo da zaključak Pretresnog vijeća da je Krstić rasporedio pripadnike Bratunačke brigade kako bi pomogli u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo i Domu kulture u Pilici nije zaključak do kojeg bi došao razuman presuditelj o činjenicama. To, međutim, ne utječe na valjanost zaključka Pretresnog vijeća da je vojna policija Drinskog korpusa sprovela civile bosanske muslimane prevožene autobusima - koji su bili predviđeni za prijevoz žena, djece i starijih osoba - na mjesto pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo, te da je oprema Zborničke brigade korištena za aktivnosti vezane za ukop žrtava. To takođe ne umanjuje valjanost zaključka Pretresnog vijeća da je pukovnik Popović učestvovao u nabavci goriva iz komande Drinskog korpusa za prijevoz zarobljenih bosanskih Muslimana na mjestu pogubljenja.²⁰⁶ Nadalje, u dnevniku aktivnosti voda vojne policije Bratunačke brigade za 16. juli 1995. zabilježeno je da je “jedna patrola policije ostala

²⁰² *Ibid.*, par. 220 - 225.

²⁰³ *Ibid.*, par. 224.

²⁰⁴ *Ibid.*, par. 225.

²⁰⁵ *Ibid.*, par. 232.

u Pilici zbog čuvanja i obezbjeđenja Muslimana”. Pretresno vijeće je zaključilo da je, budući da u Pilici nije bilo borbi, ta patrola po svoj prilici čuvala zarobljene bosanske Muslimane.²⁰⁷

127. Što se tiče pogubljenja u Kozluku i Nezuku, Pretresno vijeće je konstatiralo da dokumentacija Zvorničke brigade pokazuje da su njeni rovokopači i buldožeri radili na području Kozluka od 16. jula 1995. i da je ta oprema korištena za radove na ukopu žrtava koje su ondje pogubljene.²⁰⁸ Pretresno vijeće je nadalje konstatiralo da su jedince 16. krajiške brigade, koje su djelovale pod komandom Zvorničke brigade, učestvovala u pogubljenima jedanaest do trinaest bosanskih Muslimana 19. jula 1995. u Nezluku.²⁰⁹

128. I konačno, mada je Pretresno vijeće konstatiralo da nema dovoljno dokaza da bi se utvrdilo učestvovanje Drinskog korpusa u ponovnom ukopu tijela iz primarnih u sekundarne grobnice u jesen 1995., ono je bilo uvjereno, s obzirom na razmjere te operacije koja je izvedena u zoni odgovornosti Drinskog korpusa, da je Drinski korpus morao barem znati da se takve aktivnosti vrše.²¹⁰

129. Budući da su potčinjene brigade i dalje djelovale pod komandom Drinskog korpusa, Pretresno vijeće je zaključilo da je sama komanda, uključujući i Radislava Krstića kao komandanta, morala od 14. jula 1995. znati za njihovo učešće u pogubljenjima.²¹¹ Pretresno vijeće je konstatiralo da je Krstić znao da se ljudstvo i sredstva Drinskog korpusa koriste kao ispomoć u tim pogubljenjima, a ipak nije preduzeo mjere da kazni potčinjene zbog tog učešća.²¹² Pretresno vijeće je zaključilo da “nema nikakve sumnje da je, od trenutka kad je doznao za rasprostranjena i sistematska ubistva i očito se uključio u njihovo počinjenje, dijelio genocidnu namjeru da se ti muškarci ubiju. To se ne može poreći ako se uzme u obzir njegovo obaviješteno učestvovanje u pogubljenjima u vidu korišćenja sredstava Drinskog korpusa.”²¹³ Pretresno vijeće je zaključak o genocidnoj namjeri optuženog izvelo iz toga što je znao za pogubljenja i iz toga što je znao da se ljudstvo i sredstva pod njegovom komandom koriste kao ispomoć u tim pogubljenjima. Međutim, znanje Radislava Krstića nije samo po sebi dovoljno da bude osnova za daljnji zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri.

130. Nadalje, na žalbenom pretresu optužba je istakla - kao dokaz za Krstićevu genocidnu namjeru - konstatacije Pretresnog vijeća o tome da su ga čuli kako koristi pogrдне izraze u vezi s

²⁰⁶ *Ibid.*, par. 239 - 243.

²⁰⁷ *Ibid.*, par. 246.

²⁰⁸ *Ibid.*, par. 252 - 253.

²⁰⁹ *Ibid.*, par. 254 - 256.

²¹⁰ *Ibid.*, par. 257 - 261.

²¹¹ *Ibid.*, par. 296.

²¹² *Ibid.*, par. 418.

bosanskim Muslimanima. Pretresno vijeće je prihvatilo da je “taj tip emocionalno nabijenog izražavanja rasprostranjen među vojskom za vrijeme rata.”²¹⁴ Žalbeno vijeće se slaže s tom ocjenom i smatra da se činjenici da je Krstić koristio pogrdne izraze ne može pridati nikakvo značenje prilikom utvrđivanja njegove genocidne namjere.

(e) Drugi zaključci Pretresnog vijeća koji ne idu u prilog zaključku o postojanju genocidne namjere

131. Takođe, mnoge konstatacije Pretresnog vijeća ne idu u prilog zaključku da je Radislav Krstić imao genocidnu namjeru. Vijeće je konstatovalo da se je Krstić, mada se nije skanjivao da učestvuje u prisilnom premještanju bosanskog muslimanskog stanovništva, po svemu sudeći nastojao obezbijediti uredno odvijanje operacije. On je naprosto želio da civili napuste to područje i nije mu bio interes da ih pri tome zlostavlja. Pretresno vijeće je, štaviše, prihvatilo da se na osnovu dokaza ne može utvrditi da je “[Radislav] Krstić lično ikada pomislio da bi način odabran za uklanjanje bosanskih Muslimana iz enklave mogao biti sistematsko likvidiranje dijela civilnog stanovništva” i da on “daje utisak uzdržanog i ozbiljnog profesionalnog vojnika koji teško da bi ikada mogao skovati plan poput onog smišljenog za masovno pogubljenje muškaraca bosanskih Muslimana nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995.”²¹⁵ Pretresno vijeće je konstatovalo da se “[č]ini [...] malo vjerovatnim da bi general Krstić samostalno ikada došao do jednog takvog plana.”²¹⁶

132. Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da je Radislav Krstić pokušao da se pobrine za bezbjednost civila bosanskih Muslimana koji su prevoženi iz Potočara. U prisluškivanom razgovoru od 12. jula 1995. čulo se kako kaže da se civilima ne smije ništa loše desiti, a u intervjuu koji je dao u Potočarima 12. jula 1995. zajamčio je njihovu bezbjednost prilikom prijevoza.²¹⁷ Pretresno vijeće je konstatovalo da je Krstić na sličan način pokazao brigu i za civile bosanske Muslimane tokom pohoda na Žepu. U prisluškivanom razgovoru od 25. jula 1995. naredio je da se prema civilima iz konvoja koji je išao za Kladanj postupa civilizirano, “da se ne dogodi ko ranije što je bilo problema.”²¹⁸ Pretresno vijeće je zaključilo da taj prisluškivani razgovor, mada upućuje na činjenicu da je Radislavu Krstiću bilo važno da se prijevoz odvija kako treba, upućuje i na to da je on bio svjestan problema prilikom ranijih prijevoza.²¹⁹ Zaključak da je on bio “svjestan problema prilikom ranijih prijevoza” i da je u ovom slučaju preduzeo korake da se izbjegne loše postupanje u

²¹³ *Ibid.*, par. 633.

²¹⁴ *Ibid.*, par. 336.

²¹⁵ *Ibid.*, par 420.

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ *Ibid.*, par. 358.

²¹⁸ *Ibid.*, par. 359.

suprotnosti je sa zaključkom Pretresnog vijeća da je Krstić bio voljan učesnik udruženog zločinačkog poduhvata genocida.

133. I konačno, Pretresno vijeće se oslonilo na izjavu svjedoka odbrane da je 13. jula 1995. razgovarao s Krstićem o koloni bosanskih Muslimana i da je ovaj iznio mišljenje da bi VRS trebalo da pusti kolonu da prođe kako bi se ta stvar “završila kako treba.” Pretresno vijeće je smatralo da taj iskaz pokazuje da je Radislav Krstić bio svjestan pokušaja da se ljudi iz te kolone zarobe. Taj iskaz, međutim, pokazuje da Krstić nije imao genocidnu namjeru.²²⁰ Što se tiče njegove konkretne namjere, ona je bila usmjerena ka prisilnom premještanju. Neki drugi članovi Glavnog štaba VRS-a imali su istu namjeru da se obavi prisilno premještanje, ali oni su to premještanje vidjeli samo kao korak u postizanju svog genocidnog cilja. Bilo bi, međutim, pogrešno povezati Krstićevu posebnu namjeru da se obavi prisilno premještanje s istom namjerom drugih članova Glavnog štaba, za koje je prisilni transfer bio sredstvo provođenja genocidnog plana.

(f) Preliminarni zaključak Žalbenog vijeća u vezi s ocjenom Pretresnog vijeća o genocidnoj namjeri Radislava Krstića

134. Kao što je pokazano, sve što se na osnovu dokaza može utvrditi jeste da je Krstić bio svjestan namjere nekih članova Glavnog štaba VRS-a da počine genocid i da, znajući to, nije spriječio da se ljudstvo i sredstva Drinskog korpusa koriste kako bi se olakšalo vršenje tih ubistava. Njegovo znanje nije samo po sebi dovoljno da bude osnova za zaključak o genocidnoj namjeri. Genocid je jedan od najtežih zločina poznatih čovječanstvu i njegova težina se ogleda u strogim zahtjevima u pogledu posebne namjere. Krivica za genocid može se proglasiti samo kada je ta namjera nedvosmisleno utvrđena. Pretresno vijeće je očigledno propustilo da pruži adekvatne dokaze o tome da je Radislav Krstić posjedovao genocidnu namjeru. Krstić, dakle, nije kriv za genocid kao glavni počinitelj.

E. Krivična odgovornost Radislava Krstića: Pomaganje i podržavanje u genocidu

135. Pitanje koje se javlja u ovom stadiju jeste razina krivične odgovornosti Radislava Krstića u ispravno utvrđenim okolnostima. Svi zločini koji su uslijedili nakon pada Srebrenice izvršeni su u zoni odgovornosti odgovornosti Drinskog korpusa. Nema dokaza da je Drinski korpus isplanirao ili potakao bilo koji od tih zločina, i postoje jaki dokazi da su zločinačkim aktivnostima upravljali neki članovi Glavnog štaba VRS-a pod vođstvom generala Mladića.²²¹ U vrijeme kad su počela

²¹⁹ *Ibid.*, par. 360.

²²⁰ *Ibid.*, par. 374.

²²¹ *Ibid.*, par. 290.

pogubljenja, Krstić je bio zauzet pripremama za borbena dejstva u Žepi, a od 14. jula 1995. nadalje vođenjem samog napada.²²²

136. Odbrana je na suđenju tvrdila da, s obzirom na uključenost generala Mladića, Radislav Krstić nije mogao ništa učiniti da uvjeri generala Mladića i zaustavi pogubljenja.²²³ Pretresno vijeće je, međutim, utvrdilo da postoje dokazi o tome da je komanda Drinskog korpusa izražavala neslaganje s naređenjima generala Mladića i, konkretno, dokazi o Krstićevom suprotstavljanju naređenju koje je izdao Glavni štab.²²⁴ Pretresno vijeće je takođe utvrdilo da postoje dokazi o tome da je Radislav Krstić ostao lojalan generalu Mladiću uprkos tome što je znao za njegovu ulogu u genocidu u Srebrenici.²²⁵

137. Kao što je gore konstatirano, zaključak Pretresnog vijeća da je najkasnije od 15. jula 1995. Radislav Krstić znao za genocidnu namjeru nekih članova Glavnog štaba VRS-a je razuman. Radislav Krstić je bio svjestan da Glavni štab ne raspolaže s dovoljno sopstvenih sredstava za izvršenje pogubljenja i da bez korišćenja sredstava Drinskog korpusa Glavni štab ne bi mogao da provede svoj genocidni plan. Krstić je znao da dopuštajući korištenje sredstava Drinskog korpusa znatno doprinosi pogubljenju zarobljenih bosanskih Muslimana. Mada dokazi upućuju na to da Radislav Krstić nije podržavao taj plan, kao komandant Drinskog korpusa on je dozvolio Glavnom štabu da zatraži ta sredstva i da se njima posluži. Krstićevu krivičnu odgovornost je stoga primjerenije opisati kao odgovornost pomagača i podržavaoca u genocidu, nego kao odgovornost počinioca.²²⁶ Ta optužba je pravilno izražena u Optužnici, gdje se Radislav Krstić tereti za pomaganje i podržavanje u planiranju, pripremanju i izvršenju genocida nad bosanskim Muslimanima u Srebrenici.²²⁷

138. Krstićeva odgovornost pravilno je okarakterizirana kao pomaganje i podržavanje u genocidu na osnovu člana 7(1) Statuta, a ne kao saučesništvo u genocidu na osnovu člana 4(3)(e). U Optužnici se tereti i za saučesništvo, u tački 2.²²⁸ Pretresno vijeće nije osudilo Krstića po toj tački Optužnice, zaključivši da je Radislav Krstić odgovoran kao glavni počinitelj.²²⁹ Kao što je primijetilo Pretresno vijeće, postoji preklapanje između člana 4(3), opšte odredbe u kojoj se nabrajaju kažnjivi oblici učestvovanja u genocidu, i člana 7(1), opšte odredbe o krivičnoj odgovornosti koja je primjenjiva na sva krivična djela kažnjiva na osnovu Statuta, uključujući i

²²² *Ibid.*, par. 378.

²²³ *Ibid.*, par. 416.

²²⁴ *Ibid.*, par. 416, 417.

²²⁵ *Ibid.*, par. 417.

²²⁶ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, par. 52; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 102.

²²⁷ Optužnica, par. 18, 23.

²²⁸ Optužnica, par. 21 - 26. Žalbeno vijeće primjećuje da je na žalbenom pretresu vođena opširna rasprava o pitanju pomaganja i podržavanja i saučesništva u genocidu, koja je uslijedila nakon pitanja sudija. T, str. 431-437.

krivično djelo genocida.²³⁰ Po nekim mišljenjima, član 4(3) je možda konkretnija odredba (*lex specialis*) od člana 7(1).²³¹ Postoje, međutim, i mišljenja da bi se oblici učestvovanja nabrojani u članu 7(1) trebali učitati, kako upućuje i Statut Međunarodnog suda, u članu 4(3) i da bi, prema tome pravilna karakterizacija takve krivične odgovornosti neke osobe bila odgovornost za pomaganje i podržavanje u genocidu.²³²

139. Žalbeno vijeće zaključuje da je u ovom slučaju primjeren potonji pristup. Član 7(1) Statuta, po kojemu se može teretiti pomagač i podržavalac, izričito omogućava pripisivanje takve vrste odgovornosti za svako od “krivičnih djela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta”, uključujući i krivično djelo genocida zabranjeno članom 4. Budući da se Statut mora tumačiti uz najveće moguće poštovanje prema formulacijama koje koristi zakonodavac, Žalbeno vijeće ne smije zaključiti da je preklapanje između članova 7(1) i 4(3)(e) proizišlo iz nepažnje zakonodavca, ako je moguće neko drugo objašnjenje, koje je u skladu s formulacijama u Statutu. U ovom slučaju je moguće pomiriti dvije pomenute odredbe, jer izrazi “saučesništvo” i “saučesnik” mogu obuhvatati ponašanje šire od pomaganja i podržavanja.²³³ S obzirom na to da je u članu 7(1) Statuta izričito navedeno da se odgovornost za genocid prema članu 4 može pripisati za pomaganje i podržavanje, odgovornost Radislava Krstića je pravilno okarakterizirana kao odgovornost za pomaganje i podržavanje u genocidu.²³⁴

140. To, međutim, pokreće pitanje da li je za pripisivanje odgovornosti za pomaganje i podržavanje potrebno da optužena osoba samo posjeduje znanje o posebnoj genocidnoj namjeri glavnog počinioca, ili ona mora i dijeliti tu namjeru. Žalbeno vijeće je već objasnilo, u više navrata, da se osoba koja pomaže i podržava u krivičnom djelu sa posebnom namjerom može smatrati odgovornom ako pomaže u počinjenju zločina znajući za namjeru koja stoji iza tog zločina.²³⁵ To

²²⁹ Prvostepena presuda, par. 642 – 644.

²³⁰ Vidi *ibid.*, par. 640; vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 394 - 395 i fn. 655.

²³¹ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 531; Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 *bis* u predmetu *Stakić*, par. 47; Prvostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 394 – 395.

²³² Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 531; Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 *bis* u predmetu *Stakić*, par. 47.

²³³ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 70 (“Žalbeno vijeće prije svega primjećuje da se u praksi Međunarodnog suda... taj termin [*accomplice*] upotrebljavao tako da mu se značenje razlikovalo ovisno o kontekstu te je označavao bilo *saizvršiooca* bilo *pomagača i podržavaoca*”). (citirano iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić*, par. 220, 229).

²³⁴ U ovom žalbenom postupku, Žalbeno vijeće isključivo zanima primjena na član 4(3) samo jednog od vidova odgovornosti iz člana 7(1), odnosno pomaganja i podržavanja. Žalbeno vijeće ne iznosi mišljenje u pogledu drugih vidova odgovornosti nabrojanih u članu 7(1).

²³⁵ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 52 (“pomagač i podržavalac krivičnog djela progona, koje podrazumijeva posebnu namjeru... mora biti svjestan i diskriminatorne namjere počinitelaca tog zločina”, ali “ne mora nužno imati tu istu namjeru”); Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 142 (“Prije nego što [žalioca] osudi za pomaganje i podržavanje krivičnog djela progona, Žalbeno vijeće mora utvrditi da je [on] znao da glavni počinioci udruženog zločinačkog poduhvata namjeravaju počiniti osnovna krivična djela i da svojim djelima namjeravaju diskriminirati”); vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 229 (“U slučaju pomaganja i podržavanja,

načelo važi za zabranu genocida u Statutu, krivičnog djela koje takođe zahtijeva da se dokaže posebna namjera. Statut i praksa Međunarodnog suda dopuštaju osudu za pomaganje i podržavanje u genocidu na osnovu dokaza da je optuženi znao za genocidnu namjeru glavnog počinioca.

141. Mnogi nacionalni pravni sistemi, kako u anglosaksonskom tako i u kontinentalnom pravu, primjenjuju isti pristup u pogledu *mens rea* za pomaganje i podržavanje, i često ga izričito primjenjuju na zabranu genocida. Po francuskom zakonu, na primjer, pomagač i podržavalac mora samo biti svjestan da svojim doprinosom pomaže glavnom počiniocu,²³⁶ a taj opšti zahtjev se primjenjuje na konkretnu zabranu zločina genocida.²³⁷ Slično tome, njemački zakon zahtijeva da, kad se radi o krivičnim djelima za koja je obavezno da se dokaže posebna namjera (*dolus specialis*), pomagač i podržavalac ne mora posjedovati jednak stepen *mens rea* kao glavni počinilac, nego samo mora biti svjestan namjere počinioca.²³⁸ Isti taj princip važi i za zabranu genocida u članu 6 njemačkog Kodeksa krivičnih djela protiv međunarodnog prava.²³⁹ Krivični zakon Švajcarske zauzima isti stav, tj. da je znanje o posebnoj namjeri drugoga dovoljno da se osoba proglasi krivom za pomaganje u krivičnom djelu.²⁴⁰ Što se tiče jurisdikcija anglosaksonskog prava, englesko krivično pravo slijedi isti pristup i navodi da je dovoljno da pomagač i podržavalac posjeduje znanje o namjeri glavnog počinioca.²⁴¹ I ovdje to opšte načelo važi za zabranu genocida u engleskom nacionalnom pravu.²⁴² Pristup Engleske zahtijevanoj *mens rea* u slučajevima pomaganja i podržavanja preuzet je u Kanadi i u Australiji,²⁴³ i u nekim jurisdikcijama Sjedinjenih Država.²⁴⁴

traženi element svijesti je znanje da djela koja čini pomagač i podržavalac pomažu počinjenju konkretnog krivičnog djela od strane glavnog počinioca.”)

²³⁶ *Code Pénal*, član 121-7 (“Est complice d'un crime ou d'un délit la personne qui sciemment, par aide ou assistance, en a facilité la préparation ou la consommation.”); vidi i *Cour de Cassation, Chambre criminelle*, 1. oktobar 1984., sažetak 96.

²³⁷ *Code Pénal*, čl. 211-1.

²³⁸ Vidi član 27(1) njemačkog krivičnog zakona (*Strafgesetzbuch*). Prema članu 2 njemačkog Kodeksa krivičnih djela protiv međunarodnog prava, član 27(1) njemačkog krivičnog zakona primjenjiv je na krivična djela genocida. Vidi Albin Eser i Helmut Kreicker, *Nationale Strafverfolgung Völkerrechtlicher Verbrechen* (Freiburg 2003.), tom I, str. 107, 108.

²³⁹ S primjenom Statuta Međunarodnog krivičnog suda (MKS) u Njemačkoj, član 6 Kodeksa krivičnih djela protiv međunarodnog prava nedavno je zamijenio bivši član 220a njemačkog krivičnog zakona. Vidi Gerhard Werle i Florian Jessberger, *International Criminal Justice Is Coming Home: The New German Code of Crimes Against International Law*,” *Criminal Law Forum* 13, (2002.), str. 201 - 202. Nova odredba je u suštini slična. Vidi *ibid.*, str. 191 – 223. U tom članku prenesen je čitav Kodeks krivičnih djela protiv međunarodnog prava na engleskom. Tekst Kodeksa je dostupan na engleskom i na nekoliko drugih jezika, na http://www.iuscrim.mpg.de/forsch/online_pub.html.

²⁴⁰ Vidi članove 25, 65 švajcarskog krivičnog zakona (*Schweizerisches Strafgesetzbuch*) (“La peine pourra être atténuée (art 65) à l'égard de celui qui aura intentionnellement prêté assistance pour commettre un crime ou un délit.”); vidi takođe presudu Saveznog vrhovnog suda Švajcarske (*Schweizerisches Bundesgericht*) od 17. februara 1995., Odluke Saveznog vrhovnog suda Švajcarske (*Bundesgerichtsentscheide*), 121 IV, str. 109, 120.

²⁴¹ Vidi npr., *National Coal Board v. Gamble* [1959.] 1 Q.B. 11.

²⁴² Vidi Prilog 8, član 6 Zakona o Međunarodnom krivičnom sudu iz 2001. /*International Criminal Court Act of 2001*/ (u kojem se navodi da se prilikom utvrđivanja odgovornosti za pomaganje i podržavanje u genocidu slijede opšte odredbe člana 8 Zakona o saučesnicima i pomagačima iz 1861. /*Accessories and Abettors Act of 1861*/). Isti pristup se koristio u engleskom zakonu i prije donošenja zakona o MKS-u. Vidi Zakon o genocidu iz 1969. /*Genocide Act of 1969*/ (koji je 31. augusta 2001. zamijenio Zakon o Međunarodnom krivičnom sudu); Official Report, Fifth Series,

142. Nasuprot tome, postoje izvori prema kojima saučesništvo u genocidu, kada se radi o zabrani ponašanja šireg od pomaganja i podržavanja, zahtijeva dokaz da je saučesnik imao posebnu namjeru da uništi zaštićenu grupu. Kao najprirodnije tumačenje člana 4 Statuta nameće se zaključak da se zahtjev iz člana 4(2), da počinilac genocida posjeduje zahtijevanu “namjeru da uništi” zaštićenu grupu, odnosi na sva zabranjena djela nabrojana u članu 4(3), uključujući i saučesništvo u genocidu.²⁴⁵ Takođe, postoje pokazatelji da je namjera autora Konvencije o genocidu bila da optužba za saučesništvo u genocidu zahtijeva dokaz genocidne namjere. Delegat Velike Britanije u Šestom komitetu Generalne skupštine “predložio je dodavanje riječi ‘smišljeno’ /deliberate/ ispred ‘saučesništvo’”, uz objašnjenje da je “važno naglasiti da saučesništvo mora biti smišljeno, jer postoje sistemi u kojima saučesništvo zahtijeva namjeru, dok u drugim ne postoji takav uslov. Nekoliko delegata [predstavnicima Luksemburga, Egipta, Sovjetskog Saveza, Jugoslavije] reklo je da to nije potrebno, jer nikad nije postojala sumnja u to da saučesništvo u genocidu mora biti namjerno. Ujedinjeno Kraljevstvo je na kraju povuklo svoj amandman, ‘jer je jasno da saučesništvo u genocidu, da bi bilo kažnjivo, mora biti smišljeno.’”²⁴⁶ Formulacije u Statutu Međunarodnog suda i u Konvenciji o genocidu, u kombinaciji s pokazateljima u *travaux préparatoires* Konvencije, dodatno potvrđuju zaključak da je zamisao autora Statuta bila da se pojam pomaganja i podržavanja treba odnositi na zabranu genocida u članu 4.²⁴⁷

143. Činjenica da Pretresno vijeće nije pojedinačno navelo članove Glavnog štaba VRS-a kao glavne učesnike u genocidnom poduhvatu ne negira zaključak da je Radislav Krstić bio svjestan njihove genocidne namjere. Optuženi može biti proglašen krivim za pomaganje i podržavanje u zločinu za koji se zahtijeva posebna namjera i onda kada glavnim počiniocima nije suđeno i kad nije utvrđen njihov identitet.²⁴⁸ U predmetu *Vasiljević*, Žalbena vijeće je optuženog proglasilo

Parliamentary debates, Commons 1968-69, sv. 777, 3. - 14. februar 1969., str. 480-509 (gdje se objašnjava da se sekundarna odgovornost za genocid rukovodi opštim načelima engleskog krivičnog prava).

²⁴³ Vidi *Dunlop and Sylvester v. Regina* [1979] 2 S.C.R. 881 (Vrhovni sud Kanade) (“mora se moći zaključiti da je optuženi imao prethodno znanje da se planira krivično djelo ovakve vrste”); *Giorgianni* (1985.) 58 A.L.R. 641 (Vrhovni sud Australije) (gdje se poziva na predmet *National Coal Board* u prilog stavu da optuženi “da bi bio proglašen krivim za pomaganje, podržavanje, savjetovanje ili navođenje druge osobe da počinu krivično djelo,” mora “znati ... sve osnovne činjenice zbog kojih je ono što je učinjeno krivično djelo”).

²⁴⁴ Vidi Candace Courteau, Komentar, *The Mental Element Required for Accomplice Liability*, 59 La. L. Rev. 325, 334 (1998.) (dok većina saveznih i državnih jurisdikcija u Sjedinjenim Državama zahtijeva da se dokaže da je pomagač i podržavalac dijelio namjeru glavnog počinioca, neke države još uvijek smatraju da je znanje dovoljno).

²⁴⁵ Ista analiza vrijedi i za odnos između člana II Konvencije o genocidu, koji sadrži uslov posebne namjere, i člana III Konvencije, u kojem se nabrajaju zabranjena djela, uključujući i saučesništvo.

²⁴⁶ William Schabas, *Genocide in International Law*, na 289 (2000.) (gdje se citira UN Doc. A/C.6/236 & Corr. 1; UN Doc. A/C.6/SR.87).

²⁴⁷ Budući da se ovaj predmet time ne bavi, Žalbena vijeće se neće izjasniti o *mens rea* potrebnoj za izricanje osuđujuće presude za krivično djelo saučesništva u genocidu prema članu 4(3) Statuta, gdje to krivično djelo obuhvata više nego samo pomaganje i podržavanje.

²⁴⁸ Vidi, npr., Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 489-490 (gdje je optuženi proglašen odgovornim za pomaganje i podržavanje u krivičnom djelu progona, za koje se zahtijeva posebna namjera da se diskriminira, a gdje glavni počinioci zločina nisu utvrđeni). Mada je Žalbena vijeće, po jednoj drugoj osnovi, povisilo stepen odgovornosti optuženog na odgovornost saizvršioca, ono je odbacilo žalbu optuženog na osuđujuću presudu za odgovornost

krivim kao pomagača i podržavaoca u progonu pri čemu glavnom počiniocu nije suđeno niti je utvrđen identitet druga dva saizvršioca.²⁴⁹ Prema tome, osuda za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu da se poćini genocid koju je Krstiću izreklo Pretresno vijeće poništava se i zamjenjuje osudom za pomaganje i podržavanje u genocidu.²⁵⁰

144. Razmatranje od strane Źalbenog vijeća učestvovanja Radislava Krstića u zloćinu genocida relevantno je i za njegovu krivićnu odgovornost za ubistva civila bosanskih Muslimana na osnovu člana 3, kršenje zakona i obićaja ratovanja, te za istrebljivanje i progone na osnovu člana 5, što proizlazi iz pogubljenja bosanskih Muslimana iz Srebrenice između 13. i 19. jula 1995. Kao što pokazuje utvrđeno činjenićno stanje, nema dokaza da je Krstić naredio ijedno od tih ubistava ili da je u njima direktno učestvovao. Sve što dokazi pokazuju jeste da je on znao da se ta ubistva vrše i da je dozvolio Glavnom štabu da koristi ljudstvo i sredstva pod njegovom komandom kako bi se pomoglo u njihovom vršenju. S obzirom na to, krivićna odgovornost Radislava Krstića jeste odgovornost pomagača i podržavaoca u ubistvima, istrebljivanju i progonu, a ne odgovornost glavnog saizvršioca.

F. Krivićna odgovornost Radislava Krstića za oportunistićke zloćine poćinjene u Potoćarima

145. Odbrana takođe osporava konstatacije Pretresnog vijeća u vezi s Krstićevom krivićnom odgovornosti za zloćine poćinjene između 12. i 13. jula 1995. u Potoćarima. Pretresno vijeće je konstatalo da je Radislav Krstić bio ućesnik u udruženom zloćinaćkom poduhvatu da se civili bosanski Muslimani prisilno premjeste iz Potoćara i da je zbog toga krivićno odgovoran za ondje poćinjena ubistva, premlaćivanje i zlostavljanje, kao prirodnu i predvidivu posljedicu tog udruženog zloćinaćkog poduhvata. Odbrana tvrdi da ta djela nisu bila prirodna i predvidiva posljedica kampanje etnićkog ćišćenja i da je ocjena Pretresnog vijeća da ih je Krstić bio svjestan u suprotnosti sa prezumpcijom nevinosti.

pomagača i podržavaoca. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 35-53. Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 534 (gdje se navodi da se “neko moće krivićno goniti za saućesništvo i onda kada poćiniocu nije suđeno, pa čak i kad nije identifikovan”) (citirano iz Prvostepene presude u predmetu *Musema*, par. 174); Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 531 (isto).

²⁴⁹ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 143.

²⁵⁰ Proglašavajući generala Krstića krivim, na osnovu člana 7(1), kao ućesnika u udruženom zloćinaćkom poduhvatu da se poćini genocid, Pretresno vijeće je napomenulo da bi on mogao snositi odgovornost i kao komandant na osnovu člana 7(3). Pretresno vijeće je, međutim, zakljućilo da osuda na osnovu člana 7(1) dovoljno izražava krivicu generala Krstića. Prvostepena presuda, par. 652. Zakljućak Źalbenog vijeća da je general Krstić odgovoran kao pomagać i podržavalac takođe se temelji na ćlanu 7(1). Ćak i ako se za generala Krstića smatra da je kriv i kao komandant, Źalbeno vijeće, kao i Pretresno, konstatira da vid odgovornosti na osnovu člana 7(1) najbolje odražava krivicu generala Krstića. Najviše što je on mogao ućiniti kao komandant bilo je da prijavi da su njegovo ljudstvo i sredstva korišćeni za pomaganje u ubistvima Glavnom štabu VRS-a i svom nadrećenom, generalu Mladiću, istim onim ljudima koji su naredili vršenje pogubljenja i koji su u njima bili aktivni ućesnici. Nadalje, mada je general Krstić mogao pokućati da kazni svoje podrećene za njihovo učestvovanje u omogućavanju pogubljenja, malo je vjerovatno da bi u tome imao podršku svojih nadrećenih. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 127; isti stav zauzet je i u Źalbenom postupku, vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*.⁵⁰

146. Odbrana tvrdi da dolazi pokazuju da je on 12. jula 1995. u Potočarima bio najduže dva sata i da ne postoje dokazi koji bi išli u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je on mogao da "direktno sazna da VRS ili druge naoružane snage zlostavljaju izbjeglice," te da je bio svjedok nehumanih uslova u Bijeloj kući i ubijanja civila u njoj. Odbrana smatra da dokazi, naprotiv, pokazuju da su postojala naređenja vojnih vlasti da se s civilima postupa humano.²⁵¹ Odbrana se poziva na naređenje koje je 9. jula 1995. izdao gospodin Karadžić kao vrhovni komandant srpskih snaga, u kojem se izričito kaže da se s civilnim stanovništvom mora postupati u skladu sa Ženevskim konvencijama,²⁵² na iskaz Dražena Erdemovića da je vojnicima koji su ulazili u Srebrenicu izričito rečeno da ne otvaraju vatru na civile,²⁵³ prisluškivani razgovor od 12. jula 1995. u kojem je Radislav Krstić rekao da se ništa loše ne smije desiti civilima koji se odvoze iz Potočara²⁵⁴ i na njegove izjave u intervjuu 12. jula 1995. tokom operacije prevoženja autobusima da je Drinski korpus dao garancije za bezbjednost civilnog stanovništva.²⁵⁵

147. Etničko čišćenje civila bosanskih Muslimana u Srebrenici bilo je dio operacije "Krivaja 95", u kojoj je, kako je utvrđeno, Krstić imao vodeću ulogu. Radislav Krstić je znao da će granatiranje Srebrenice prisiliti desetine hiljada civila bosanskih Muslimana da krenu za Potočare jer su tamo bile snage UN. On je takođe dobro znao da u Potočarima nije bilo adekvatnih smještajnih kapaciteta za prihvatanje bosanskih civila.²⁵⁶ Pretresno vijeće je ocijenilo da je on stoga odgovoran za pripremanje terena za zločine koji su uslijedili u Potočarima.²⁵⁷ Nadalje, budući da je bio prisutan na dva sastanka koja je sazvaio general Mladić u hotelu "Fontana", on je znao da se civili bosanski Muslimani u Potočarima zapravo suočavaju s humanitarnom krizom.²⁵⁸ Bilo je, dakle, dovoljno dokaza da se Pretresno vijeće uvjeri da je Radislav Krstić bio svjestan da će nad civilima bosanskim Muslimanima u Potočarima biti izvršena i druga krivična djela.

148. Kao što je ustvrdila odbrana, Pretresno vijeće je moglo utvrditi samo to da je Radislav Krstić popodne 12. jula bio prisutan u Potočarima sat ili dva. On je tada učestvovao u nadzoru nad operacijom prevoženja autobusima zajedno s drugim oficirima VRS-a, uključujući i generala Mladića. Međutim, vojnici VRS-a su na razne načine zlostavljali civile bosanske Muslimane i situacija u kojoj su se našli civili bosanski Muslimani u Potočarima bila je toliko očigledno užasna da je Pretresno vijeće zaključilo da su ti uslovi njemu morali biti očiti.²⁵⁹ Nadalje,

²⁵¹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 143 - 156.

²⁵² *Ibid.*, par. 154; DP D432.

²⁵³ *Ibid.*, par. 154; iskaz Dražena Erdemovića na suđenju, T, str. 3083 (14. april 2000.).

²⁵⁴ *Ibid.*, par. 154; Prvostepena presuda, par. 358.

²⁵⁵ *Ibid.*

²⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 355, 337.

²⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 335.

²⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 339-343.

²⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 350-354.

mada je ustanovljeno da je on bio fizički prisutan samo kratko vrijeme, iz dokaza je utvrđeno da je on imao glavnu ulogu u obezbjeđivanju autobusa i nadzoru nad njihovim kretanjem čitavog dana.²⁶⁰ Pretresno vijeće je takođe utvrdilo da je Drinski korpus pod njegovom komandom bio u velikoj mjeri uključen u organizaciju i nadzor prebacivanja bosanskih civila iz Potočara. Pretresno vijeće je, mada je konstatairalo da je taj aspekt operacije bio jedan od discipliniranijih i mada nije uvjereno da je Drinski korpus bio direktno uključen u ijedan od počinjenih oportunističkih zločina, ipak ocijenilo da su jedinice Drinskog korpusa prisutne u Potočarima takođe bile u poziciji da primijete opšte zlostavljanje civila bosanskih Muslimana od strane drugih srpskih snaga. Mada je na osnovu dokaza utvrđeno da je u dva navrata Krstić izdao naređenja da se ne smije učiniti ništa nažao civilima bosanskim Muslimanima u autobusima, nije bilo dokaza o ijednom pokušaju Radislava Krstića da obezbijedi da se ta naređenja poštuju.²⁶¹ Takođe nije bilo dokaza da su jedinice Drinskog korpusa pod njegovom komandom preduzele ikakve korake da obezbijede da se naređenja njihovog komandanta poštuju ili da mu prijave eventualna kršenja tih naređenja.

149. U ovakvim okolnostima, argument odbrane da zločini počinjeni nad civilnim stanovništvom u Potočarima nisu bili prirodna i predvidiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata da se prisilno premjeste bosanski civili nije uvjerljiv. Zaključak Pretresnog vijeća da stvaranje humanitarne krize u Potočarima ulazi u okvire namjeravanog udruženog zločinačkog poduhvata da se prisilno premjesti civilno stanovništvo je razuman. Pretresno vijeće je izričito konstatairalo da je, “s obzirom na okolnosti u vrijeme stvaranja tog plana, general Krstić [...] morao biti svjestan toga da će pojava takvih zločina biti neizbježna, s obzirom na nedostatak skloništa, zbijenost gomile, ranjivost izbjeglica, prisustvo mnogih regularnih i neregularnih vojnih i paravojnih jedinica na tom području, te nedovoljan broj vojnika UN-a koji bi obezbijedili zaštitu.”²⁶² Žalbeno vijeće se slaže s ovom ocjenom. Nadalje, s obzirom na Krstićevu ulogu u uzrokovanju humanitarne krize u Potočarima, izdavanje naređenja da se civilima ne smije nauditi nije dovoljno da se utvrdi da počinjeni zločini nisu prirodna i predvidiva posljedica plana da se prisilno premjeste civili.

150. Odbrana nadalje tvrdi da ga se ne može smatrati odgovornim za zločine za koje nije znao da se zaista i vrše. Iznoseći ovaj argument odbrana pogrešno shvaća treću kategoriju odgovornosti za udruženi zločinački poduhvat. Da bi se optuženi smatrao krivično odgovornim za djela koja su prirodna i predvidiva posljedica udruženog zločinačkog poduhvata nije potrebno utvrditi da je on znao da su se druga djela zaista i dogodila. Dovoljno je pokazati da je optuženi bio svjestan da su ta druga djela koja nisu dio dogovorenog udruženog zločinačkog poduhvata prirodna i predvidiva

²⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 344 – 345, 347.

²⁶¹ *Ibid.*, par. 358.

²⁶² *Ibid.*, par. 616.

posljedica dogovorenog udruženog zločinačkog poduhvata, i da je učestvovao u tom poduhvatu svjestan vjerovatnosti da će on rezultirati tim djelima. Stoga nije bilo potrebno da Pretresno vijeće donosi zaključak da je Radislav Krstić znao da se vrše ta druga krivična djela; bilo je dovoljno da je on mogao predvidjeti mogućnost počinjenja tih djela i da ona zaista i jesu počinjena.

151. Odbrana nadalje tvrdi da se Radislava Krstića ne bi trebalo smatrati krivim u pogledu zločina počinjenih u Potočarima 12. i 13. jula 1995. jer je do 13. jula 1995. komandant Drinskog korpusa bio general Živanović.²⁶³ Taj argument je irelevantan. Odgovornost Radislava Krstića za zločine počinjene u Potočarima proizlazi iz njegovog ličnog učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu da se prisilno premjeste civili. Ti oportunistički zločini bili su prirodna i predvidiva posljedica tog udruženog zločinačkog poduhvata. To što je Krstiću izrečena osuđujuća presuda za ta krivična djela nije povezano s njegovim položajem u štabu Drinskog korpusa u trenutku njihova počinjenja. Žalba Radislava Krstića na osudu za oportunističke zločine koji su počinjeni u Potočarima, a koji su prirodna i predvidiva posljedica njegovog učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu prisilnog premještanja, odbacuje se.

²⁶³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 208.

IV. NAČIN NA KOJI JE OPTUŽBA VRŠILA OBJELODANJIVANJE I PRAVO RADISLAVA KRSTIĆA NA PRAVIČNO SUĐENJE

152. Odbrana je kao jednu od osnova svoje žalbe iznijela da je način na koji je optužba vršila objelodanjivanje povrijedio pravo Radislava Krstića na pravično suđenje u skladu sa članom 20 Statuta.²⁶⁴ Žalbena vijeće će razmotriti svaki od postupaka optužbe za koje odbrana tvrdi da su nanijeli štetu njenom predmetu, a to su: zadržavanje kopija dokaznih predmeta radi taktiziranja; prikrivanje jedne trake kako bi je kasnije podnijeli kao dokaz prilikom unakrsnog ispitivanja; razna kršenja pravila 68 (objelodanjivanje oslobađajućeg materijala); i upitna vjerodostojnost iskaza dva svjedoka.

153. Općenito, u slučajevima kada se odbrana žali da je optužba prekršila svoju obavezu iz pravila 68, ona mora pokazati (i) da je optužba svojim postupkom prekršila obavezu iz pravila 68 i (ii) da je zbog toga predmetu odbrane nanescena bitna šteta.²⁶⁵ Drugim riječima, ako odbrana uvjeri Sud da se optužba nije pridržavala pravila 68, Sud će - razmatrajući primjerenu procesnu sankciju - ispitati da li je odbrana tim nepridržavanjem oštećena,²⁶⁶ a tek će se onda okrenuti pitanju treba li izreći sankcije.²⁶⁷

A. Zadržavanje kopija dokaznih predmeta radi taktiziranja

154. Prije početka suđenja, a u skladu s pravilom 65 *ter* (E) (kako je tada bilo formulirano),²⁶⁸ odbrana je zatražila kopije dokaznih predmeta na koje se optužba namjeravala pozvati na suđenju. Optužba je odbila da objelodani te dokazne predmete uz obrazloženje da nije obavezna da to učini bez zahtjeva za recipročno objelodanjivanje u skladu s pravilom 67(C).²⁶⁹ To pitanje je potom izneseno na pretpretresnoj konferenciji, kada je odbrani odbijen pristup tim dokumentima.²⁷⁰ Ti dokazni predmeti optužbe kasnije su postepeno objelodanjivani tokom suđenja.

155. Odbijajući da optužbi naloži da objelodani svoje dokazne predmete prije suđenja, pretpretresni sudija je smatrao da bi, ako bi optužba bila primorana da objelodani svoje dokazne

²⁶⁴ *Ibid.*, par. 102 - 142.

²⁶⁵ Odluka po zahtjevu žalioaca za dostavu materijala u predmetu *Blaškić*, par. 38. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 340.

²⁶⁶ Odluka po zahtjevu za pravni lijek zbog tužiočevog kršenja pravila 68 u predmetu *Brđanin*.

²⁶⁷ Na primjer, u slučajevima kada je odbrana znala za postojanje neobjelodanjenog materijala, šteta se ne može pokazati. U Odluci po zahtjevu žalioaca za dostavu materijala, za suspenziju odnosno izmjenu rasporeda podnošenja podnesaka, te po dodatnim podnescima, u predmetu *Blaškić*, konstatirano je da "Tužilaštvo može ipak biti oslobođeno obaveze iz pravila 68 ako je postojanje relevantnih oslobađajućih dokaza poznato i ti dokazi su dostupni žalioцу, budući da žalioцу tim prekršajem ne bi bila nanijeta znatnija šteta".

²⁶⁸ Pravilo 65 *ter* je u međuvremenu izmijenjeno.

²⁶⁹ Odgovor optužbe na zahtjev za dostavu dokaza, 10. decembar 2001., par. 41; uključen u Tužiočev odgovor na žalbeni podnesak odbrane tako što se pominje u par. 3.51.

²⁷⁰ Transkript pretpretresne konferencije (6. mart 2000.), str. 398 - 400.

predmete odbrani bez ikakvog recipročnog objelodanjivanja u skladu s pravilom 67,²⁷¹ došlo do nejednakosti oružja.²⁷²

156. Odbrana se žali da je pretpretresni sudija pogriješio kad je konstatirao da optužba nije bila obavezana pravilom 65 *ter* da objelodani kopije dokaznih predmeta odbrani prije početka suđenja, i da stoga Krstiću nije omogućeno pravedno suđenje.²⁷³ Odbrana zbog toga traži ponovno suđenje.²⁷⁴

Da li je optužba bila obavezna da objelodani kopije dokaznih predmeta u skladu s pravilom 65 *ter* (kako je tada bilo formulirano) u prvostepenom postupku?

157. Argument odbrane ima dva dijela. Prvi dio se poziva na rezonovanje izneseno u jednoj odluci u predmetu *Krajišnik i Plavšić*,²⁷⁵ koja je donesena nakon iznošenja završnih riječi na suđenju u predmetu *Krstić*. U toj odluci je konstatirano da pravilo 65 *ter* (E) obavezuje optužbu da objelodani kopije dokaznih predmeta odbrani prije početka suđenja.²⁷⁶

158. U drugom dijelu svog argumenta odbrana se poziva na izmjenu pravila 65 *ter* (E), koju su sudije Međunarodnog suda usvojile 13. decembra 2001.²⁷⁷ Tom izmjenom promijenjen je sadržaj pravila 65 *ter* (E) tako što se izričito propisuje da optužba mora odbrani dostaviti kopije dokaznih predmeta sa spiska dostavljenog u okviru postupka pretpretresnog objelodanjivanja.²⁷⁸ Odbrana tvrdi da ta izmjena Pravilnika pokazuje da je pomenutu odluku u iz predmeta *Krajišnik i Plavšić* usvojio cijeli Sud.²⁷⁹

159. Za razliku od onoga što je odlučeno na pretpretresnoj konferenciji u predmetu *Krstić*, Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik i Plavšić* je zauzelo sljedeći stav:

Jedini način na koji se odbrana može na pravi način pripremiti za suđenje jest da unaprijed bude obaviještena o materijalu na koji se optužba namjerava osloniti, uključujući dokazne predmete. Time što ne objelodanjuje dokumente prije suđenja, optužba stavlja odbranu u položaj u kojem se neće biti u stanju na pravi način pripremiti, a ta činjenica vjerovatno vodi kršenju principa jednakosti strana.²⁸⁰

160. Dakle, to pretresno vijeće je smatralo da pravilo 65 *ter* (E)(iii) od optužbe zahtijeva da objelodani same dokazne predmete koji su navedeni na spisku, neovisno o eventualnom

²⁷¹ Pretpretresni sudija se očigledno pozivao na pravilo 67, a ne na pravilo 68 kako se navodi u transkriptu.

²⁷² Transkript pretpretresne konferencije (6. mart 2000.), str. 398 - 400.

²⁷³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 105 and 107.

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ Odluka po zahtjevu optužbe za pojašnjenje u pogledu primjene pravila 65 *ter*, 66 (B) i 67 (C) u predmetu *Krajišnik i Plavšić*.

²⁷⁶ Odluka u predmetu *Krajišnik i Plavšić*, par. 7 i 8.

²⁷⁷ Izmjena je stupila na snagu 28. decembra 2001.

²⁷⁸ Pravilo 65 *ter* (E)(iii): "Tužilac će odbrani uručiti kopije dokaznih predmeta sa ... spiska."

²⁷⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 106.

recipročnom pretpretresnom objelodanjivanju dokaznih predmeta odbrane prema pravilu 67. Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik i Plavšić* rezoniralo je da bi odbrana, budući da se u pravilu 65 *ter* (E)(iii) govori o mogućim prigovorima odbrane u vezi s autentičnošću dokaznih predmeta, morala imati pristup tim dokaznim predmetima kako bi ocijenila njihovu autentičnost.²⁸¹

161. Izmjena tog pravila, koja je uslijedila, usvaja taj pristup. Sporno je to da li izmjena pravila 65 *ter* odražava konsensus u pogledu pravilnog tumačenja ranijeg pravila i da li je Pretresno vijeće u predmetu *Krajišnik i Plavšić* tačno opisalo to tumačenje.

162. Žalbeno vijeće odbija argument odbrane da izmjene pravila 65 *ter* (E) obavezuju Žalbeno vijeće da usvoji tumačenje koje predlaže odbrana. Uobičajeno je da se Pravilnik s vremena na vrijeme mijenja kada se u praksi pokaže potreba da se on pojasni ili izmijeni. Najviše što može pokazati izmjena tog pravila jeste to da je njegova prethodna formulacija bila nedovoljno jasna, ali to ne znači da ona pomaže u tumačenju tog pravila. Novo pravilo 65 *ter* (E) zahtijeva od optužbe da odbrani omogući pristup kopijama dokaznih predmeta optužbe prije početka suđenja. No, prije izmjene je stvarni doseg tog pravila bilo moguće različito tumačiti, što pokazuje i razlika između odluke na pretpretresnoj konferenciji u predmetu *Krstić* i one Pretresnog vijeća u predmetu *Krajišnik i Plavšić*.

163. Ranije pravilo 65 *ter* (E) nije izričito zahtijevalo da se objelodane sami dokazni predmeti, nego samo govori o sastavljanju "spiska" dokaznih predmeta, što upućuje na to da pravilo 65 *ter* (E) nije instrument kojim se može postići objelodanjivanje dokaznih predmeta. Izmjena tog pravila upućuje pak na to da su sudije Međunarodnog suda shvatile da bi takva praksa mogla i odbrani i optužbi stvoriti poteškoće u trenutku kada žele osporiti autentičnost dokaznih predmeta. Kada strane osporavaju dokazne predmete, može doći do kašnjenja tokom suđenja jer se odobravaju odgode kako bi se stranama omogućilo da ispituju te dokazne predmete u trenutku kad se oni predlažu. Zato je razlog za izmjenu mogao biti efikasnije vođenje samog suđenja, a ne to što se zaključilo da je pravilo bilo nepravedno prema odbrani.

164. Osim toga, u ovom predmetu je optužba sklopila sporazum s odbranom – na prijedlog Pretresnog vijeća - kojim je dogovoren način objelodanjivanja određenih dokaza.²⁸² Dogovarajući takav način objelodanjivanja s odbranom, optužba je zapravo učinila više no što je obavezna prema Pravilniku u onoj mjeri u kojoj su obaveze u pretpretresnoj fazi uopšte definirane.²⁸³ Na suđenju,

²⁸⁰ Odluka u predmetu *Krajišnik i Plavšić*, par. 7.

²⁸¹ *Ibid.*, par. 8.

²⁸² Odgovor optužbe, par. 3.27 - 3.37. Mada se taj sporazum odnosio na vojne dokumente za koje se tražilo da se prihvate kao dokazi, ta kategorija dokaza činila je znatan dio dokaza optužbe.

²⁸³ Kako je navela optužba u svom Odgovoru na Žalbeni podnesak odbrane, par. 3.28.

odbrana nije imala primjedbi na taj sporazum²⁸⁴ i nije iznijela prigovor na dogovoreni način objelodanjivanja.²⁸⁵ U žalbenom postupku, optužba tvrdi da prihvatanje od strane odbrane ovog načina objelodanjivanja znači da odbrana ne može sada tvrditi da je taj način bio nepravedan.

165. Žalbeno vijeće se ne slaže da to što je odbrana u početku prihvatila određeni način objelodanjivanja može biti osnova da se odbrani u žalbenom postupku ne dozvoli argument da je on bio nepravedan. Međutim, da bi ta žalbena osnova bila prihvaćena, odbrana bi morala pokazati da joj je tumačenje relevantnog pravila od strane Pretresnog vijeća onemogućilo da kako treba ispita autentičnost dokaznih predmeta, i da je time oštećena. Odbrana to nije dokazala. Naprotiv, Pretresno vijeće je odobrilo odgode koje su odbrani dale priliku da ospori autentičnost raznih dokaznih predmeta koje je predlagala optužba.²⁸⁶

166. Žalbeno vijeće stoga odbacuje ovu žalbenu osnovu.

B. Prikrivanje postojanja trake i njeno naknadno podnošenje kao dokaznog predmeta prilikom unakrsnog ispitivanja

167. Optužba je tokom izvođenja dokaza odbrane u prvostepenom postupku predočila traku koja je puštena Radislavu Krstiću u okviru unakrsnog ispitivanja. Postojanje te trake nije objelodanjeno odbrani ni tokom izvođenja dokaza optužbe ni tokom glavnog iskaza optuženog,²⁸⁷ mada je već neko vrijeme bila u posjedu optužbe. Odbrani je, međutim, sadržaj te trake bio poznat prije no što je ona predočena Pretresnom vijeću,²⁸⁸ i tada nije imala prigovora na to da se ona upotrijebi.²⁸⁹

168. U ovom žalbenom postupku, odbrana tvrdi da bi trebalo naložiti novo suđenje, i to iz dva razloga: navodna nemogućnost da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir sadržaj trake; i korištenje od strane optužbe takozvane “oštre” taktike na suđenju.²⁹⁰

1. Navodna nemogućnost da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir sadržaj trake

169. Odbrana tvrdi da je Pretresnom vijeću, od trenutka kad je čulo traku, bilo nemoguće da zanemari njen sadržaj prilikom odlučivanja o krivici i kazni optuženog,²⁹¹ mada Pretresno vijeće jeste izuzelo taj dokaz.²⁹²

²⁸⁴ Odgovor optužbe, par. 3.36.

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ *Ibid.*

²⁸⁷ Žalbeni podnesak odbrane, par. 118 - 119.

²⁸⁸ Traka je objelodanjena odbrani dan prije no što je upotrebljena na suđenju. Vidi Odgovor optužbe, par. 3.44, gdje se citira T, str. 6799.

²⁸⁹ Odgovor optužbe, par. 3.45.

²⁹⁰ Žalbeni podnesak odbrane, par. 110 - 123.

170. Žalbeno vijeće ne prihvata ovaj argument. Uloga sudija kao arbitara kako u pogledu činjenica tako i u pogledu prava temelj je funkcioniranja ovog suda. Od sudija se često traži da prilikom donošenja odluka zanemare određene dokaze, što je ne samo privilegij svojstven njihovoj ulozi sudija, nego i prihvaćen aspekt njihove sudijske funkcije prilikom ocjenjivanja prihvatljivosti dokaza na suđenju.²⁹³

171. Odbrana nije pokazala ni da joj je zbog korištenja trake nanesena šteta,²⁹⁴ niti da je Pretresno vijeće sadržaj trake uzelo u obzir ili da je na njoj utemeljilo svoje zaključke.²⁹⁵ Ne postoji osnova za argument odbrane da je preslušavanje trake uticalo na sudije, te stoga nema razloga za obnovu postupka.

2. “Oštra” taktika na suđenju

172. Odbrana smatra da je način na koji je traka uvedena predstavljao “oštru” taktiku na suđenju i da bi Žalbeno vijeće trebalo odobriti zahtjev odbrane za ponovo suđenje kako bi odvratilo Tužilaštvo od takvog neprofesionalnog ponašanja u budućnosti.²⁹⁶ Optužba je svoj postupak branila iznoseći argument da ne postoji pravilo kojim se stranama izričito zabranjuje uvođenje dokaza na opisan način.²⁹⁷

173. Tvrdnja odbrane je ozbiljna, pa će je Žalbeno vijeće u skladu s tim i razmotriti. Odbrana tvrdi da je optužba namjerno odbila da objelodani traku kao dokazni predmet i da je, umjesto toga, odlučila da prikrije njeno postojanje kako bi je iskoristila u unakrsnom ispitivanju “kako obrana ne bi imala priliku da je objasni”.²⁹⁸ Tačno je da je sadržaj trake na kraju izuzet odlukom Pretresnog vijeća.²⁹⁹ U toj odluci Pretresno vijeće je razmotrilo praksu u vezi s prihvatanjem dokaza u postupku pobijanja.³⁰⁰ Ta praksa sprječava da se u postupku pobijanja prihvataju dokazi koji se ne bi realno očekivali.

²⁹¹ *Ibid.*, par. 121.

²⁹² Odluka po prijedlozima odbrane da se izuzmu dokazni predmeti u postupku pobijanja i prijedlogu za odgodu (povjerljivo), 25. april 2001.; navedeni dijelovi su iz javne verzije od 4. maja 2001. Ta odluka je donesena nakon što je saslušano devet svjedoka koji su svjedočili o tom dokazu u postupku pobijanja, i nakon što je razmotreno trideset dokaznih predmeta u vezi s tim razgovorom, a sam razgovor više puta preslušan u sudnici. Vidi Žalbeni podnesak odbrane, par. 120.

²⁹³ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 343.

²⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 341 - 344.

²⁹⁵ *Ibid.*

²⁹⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 122 - 123.

²⁹⁷ U Odgovoru optužbe u paragrafu 3.50, optužba tvrdi da nijedno pravilo u to vrijeme nije sprečavalo da se traka uvede isključivo radi diskreditiranja. Pravilo 65 *ter* (E) odnosi se samo na dokazne predmete, a ne na dokaze podnesene u svrhu diskreditiranja.

²⁹⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 113.

²⁹⁹ Odluka po prijedlozima odbrane da se izuzmu dokazni predmeti u postupku pobijanja i prijedlogu za odgodu (povjerljivo), 25. april 2001., javna verzija 4. maj 2001.

³⁰⁰ *Ibid.*, par. 10 - 13.

174. Odluka Pretresnog vijeća, kao i karakter tog dokaza te činjenica koliko dugo je bio u posjedu optužbe, idu u prilog argumentu odbrane. Čini se da ima dosta razloga da se dovede u pitanje primjerenost postupanja optužbe u pogledu objelodanjivanja tog dokaza. Za nedolično ponašanje advokata, predviđene su sankcije u pravilu 46 (Nedolično ponašanje branioca). S obzirom na to da je traka izuzeta kao dokaz na suđenju, Žalbeno vijeće zaključuje da je primjena tih pravila, a ne ponovno suđenje, primjeren pristup pitanju nedoličnog ponašanja optužbe u vezi sa prikrivenom trakom.

175. Stoga se zahtjev odbrane za ponovno suđenje zbog prikrivanja postojanja trake odbacuje, a Žalbeno vijeće će dalje u tekstu razmotriti koji je primjeren pristup rečenom postupku optužbe.

C. Razna kršenja pravila 68

176. Odbrana tvrdi da je optužba povrijedila svoje obaveze objelodanjivanja prema pravilu 68 time što je: propustila da objelodani više izjava svjedoka koje sadrže oslobađajući materijal; propustila da objelodani oslobađajući materijal među ostalim dokazima i nije navela da je taj materijal oslobađajući; nije odbrani omogućila da načini fotokopije tog materijala, nego joj je samo dopustila da materijale pregleda u prostorijama optužbe; propustila da dva objelodanjivanja obavi što je prije moguće.

1. Navodna povreda pravila 68 time što nisu objelodanjene izjave svjedoka koje sadrže oslobađajući materijal

177. Odbrana tvrdi da je više razgovora sa svjedocima, koje je optužba obavila prije no što je Pretresno vijeće donijelo presudu, sadržavalo oslobađajući materijal i da propust optužbe da u tom trenutku objelodani taj materijal predstavlja povredu pravila 68.³⁰¹ Optužba je prihvatila da šest od

³⁰¹ Vidi Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 1. Dana 30. novembra 2001., odbrana je podnijela svoj Zahtjev za dostavu dokaza, 30. novembar 2001., kojim traži da se dostave materijali za koje je ustvrdila da ih je optužba trebala objelodaniti u prvostepenom postupku prema pravilu 68. Nakon ovog podneska uslijedilo je više podnesaka objiju strana u vezi s tim pitanjem (vidi Dodatak A, Istorijat postupka). Strane su, nakon što su sklopile sporazum, podnijele i više izvještaja koji prate tok objelodanjivanja: Izvještaj optužbe o situaciji (djelomično povjerljiv), 28. juli 2003.; Izvještaj o situaciji (koji je podnijela optužba, djelomično povjerljiv), 17. mart 2003.; Izvještaj optužbe o situaciji u pogledu objelodanjivanja od novembra 2002., 14. novembar 2002.; Drugi izvještaj o situaciji po zahtjevu žalioaca za odgodu odluke po zahtjevu za dostavljanje dokaza, 4. juni 2002.; Izvještaj optužbe o objelodanjivanju, potpisan 5. juna 2002., zaveden 6. juna 2002.; Izvještaj o situaciji na zahtjev žalioaca za odgodu odluke po zahtjevu za dostavu dokaza, potpisan 19. marta 2002., zaveden 20. marta 2002. Dodatno objelodanjivanje optužbe kulminiralo je podnošenjem zahtjeva odbrane za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku u skladu s pravilom 115 (Zahtjev odbrane u skladu s pravilom 115 za podnošenje dodatnih dokaza, 10. januar 2003.; Dodatni zahtjev odbrane u skladu s pravilom 115 za podnošenje dodatnih dokaza, koji je kao povjerljiv podnesen 20. januara 2003.; Dodatak zahtjevu odbrane u skladu s pravilom 115 kojim se traži da se odobri prekoračenje broja stranica zahtjeva u skladu s pravilom 115, podnesen kao povjerljivi dokument 27. januara 2003; Dodatak zahtjevu odbrane u skladu s pravilom 115 kojim se traži da se odobri prekoračenje broja stranica zahtjeva u skladu s pravilom 115 podnesen kao povjerljivi dokument 27. januara 2003., javna verzija zavedena 12. februara 2003.; Replika odbrane na odgovor optužbe na zahtjeve odbrane za dostavljanje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, zavedena kao povjerljiva 12. februara 2003.; Dodatni zahtjev u skladu s pravilom 115 za predočenje dodatnih dokaza, zaveden kao povjerljiv 12. februara 2003.; Zahtjev odbrane u skladu s

deset izjava koje je odbrana navela u svom Podnesku u vezi s pravilom 115 “ulazi u polje primjene pravila 68”,³⁰² ali tvrdi da ostale četiri izjave ne ulaze u polje primjene tog pravila i da, u svakom slučaju, odbrana nije uspjela pokazati da je iz propusta da se izjave objelodane nastala šteta.³⁰³

(a) Standardi za kvalificiranje dokaza kao materijala iz pravila 68

178. Tekst pravila pojašnjava sama praksa Međunarodnog suda u kojoj je uvriježeno da u polje primjene pravila 68 ulaze oni materijali koji ukazuju na nevinost ili ublažavaju krivicu optuženog, ili pak utiču na vjerodostojnost dokaza optužbe.³⁰⁴ Na vjerodostojnost dokaza optužbe utiče onaj materijal koji dovodi u pitanje predmet koji optužba izlaže na suđenju; materijal koji se mora objelodaniti prema pravilu 68 ne ograničava se na materijal koji je u takvom obliku da bi mogao biti prihvaćen kao dokaz.³⁰⁵ On obuhvaća sve informacije koje na bilo koji način ukazuju na nevinost ili ublažuju krivicu optuženog ili mogu uticati na vjerodostojnost dokaza optužbe, kao i materijal koji može optuženog upozoriti na postojanje takvog materijala.³⁰⁶

179. Optužba tvrdi da se svako tumačenje pravila 68 treba osloniti na praksu nacionalnih pravosudnih sistema sa sličnim režimima objelodanjivanja.³⁰⁷ Ona se u velikoj mjeri oslanja na predmete iz Sjedinjenih Država tvrdeći da dokument, da bi ušao u polje primjene pravila 68, mora biti oslobađajući “*prima facie*.”³⁰⁸ Žalbeno vijeće smatra da su smisao i svrha pravila 68 dovoljno jasni i ne prihvata da je jurisprudencija Sjedinjenih Država ili neki drugi pravosudni sistem relevantan za određivanje njegovog opsega.

180. Objelodanjivanje oslobađajućeg materijala ključno je za pravičnost postupka pred Međunarodnim sudom, a pravičnost je najvažniji faktor koji se mora imati na umu kad se utvrđuje da li je prekršeno relevantno pravilo. Žalbeno vijeće je svjesno da šire tumačenje obaveze

pravilom 115 za dostavljanje dodatnih dokaza, zaveden 10. januara 2003., javna verzija zavedena 12. februara 2003.) Upravo u tom zahtjevu odbrana je iznijela argumente u vezi sa povredama pravila 68. Strane su se kasnije složile (statusne konferencije, 27. augusta 2002., transkript str. 43; 25. novembar 2002., transkript str. 58 - 59, 65, 67 - 68; 19. mart 2003., transkript, str. 79 - 80) da bi se navodi u vezi s pravilom 68 i pravičnošću suđenja trebali rješavati neovisno o zahtjevu u skladu s pravilom 115. U skladu s ovim sporazumom, odbrana je 11. aprila 2003. podnijela svoj povjerljivi “Žalbeni podnesak odbrane u vezi s povredama pravila 68” (u daljnjem tekstu: Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68) na koji je optužba odgovorila u svom povjerljivom Odgovoru na žalbeni podnesak odbrane u vezi s povredama pravila 68, 8. maj 2003. (u daljnjem tekstu: Podnesak optužbe u vezi s pravilom 68).

³⁰² Podnesak optužbe u vezi s pravilom 68, par. 2.1; vidi par. 3.9 gdje optužba precizira da materijale iz pravila 68 sadrži šest, a ne pet izjava.

³⁰³ *Ibid.*

³⁰⁴ Odluka po zahtjevu optuženog Hazima Delića u skladu s pravilom 68 u predmetu *Čelebići*, par. 12.

³⁰⁵ Odluka po vrlo hitnom zahtjevu optužbe za izmjenu naloga o svjedočenju na poluzatvorenoj sjednici, 14. novembar 2003.

³⁰⁶ Odluka po zahtjevu optužbe za oslobađanje od obaveze objelodanjivanja osjetljivih informacija u skladu s pravilom 66(C), predmet *Krstić*, 27. mart 2003., str. 4; Odluka po zahtjevu Darija Kordića da se odobri pristup neredigovanim dijelovima razgovora sa svjedokom “AT”, predmet *Kordić i Čerkez*, par. 24.

³⁰⁷ Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 68, par. 2.7.

³⁰⁸ *Ibid.*, par. 2.15, gdje se citira iz predmeta *United States v. Comosona*, 848 F. 2d 1110 (10th Cir 1988) na str. 1115.

objelodanjivanja dokaza može povećati teret za optužbu, i u smislu obimnosti materijala koji treba objelodaniti, i u smislu napora koji treba uložiti da bi se utvrdilo da li je materijal oslobađajući. Međutim, s obzirom na ključni značaj koji ima objelodanjivanje oslobađajućeg materijala, bilo bi suprotno interesima pravičnog suđenja da se polje primjene tog pravila ograniči na način koji predlaže optužba.

181. Žalbeno vijeće će sada, imajući to u vidu, pristupiti razmatranju argumenata na osnovu pravila 68 u vezi s oslobađajućim materijalom.

(b) Da li su četiri izjave svjedoka predstavljale oslobađajući materijal?

182. Kao što je već rečeno, sporni dokazi su izjave četiri zaštićena svjedoka koje su podnesene u žalbenom postupku kao dodatni dokazi u skladu s pravilom 115.³⁰⁹

183. U prvoj izjavi rečeno je da je pukovnik Beara direktno od svjedoka zatražio da izvrši pripreme za ukop muškaraca Muslimana pogubljenih nakon pada Srebrenice. Odbrana tvrdi da to dokazuje postojanje paralelnog komandnog lanca jer pukovnik Beara u tu akciju nije uključio Radislava Krstića.³¹⁰ Žalbeno vijeće je već utvrdilo da svjedočenje ovog svjedoka ne ide u prilog argumentima odbrane.³¹¹

184. Što se tiče druge izjave, odbrana tvrdi da je ona još jedan pokazatelj toga da su general Mladić i Glavni štab zaobilazili redovni lanac komande, čime su Krstića udaljili od događaja.³¹² Žalbeno vijeće je konstatovalo da to svjedočenje ne predstavlja direktan dokaz da je Glavni štab zaobilazio Radislava Krstića³¹³ i da taj dokaz ionako ne bi promijenio presudu o krivici koju je izreklo Pretresno vijeće.³¹⁴

185. Treća izjava dolazi od svjedoka koji je navodno rekao optužbi da su zatvorenici u Bratuncu bili pod kontrolom vojne Službe bezbjednosti.³¹⁵ Odbrana smatra da to svjedočenje ide u prilog tvrdnji Radislava Krstića da on nije imao kontrolu nad zatvorenicima i da je Služba bezbjednosti djelovala neovisno od komande Korpusa.³¹⁶ Žalbeno vijeće je već konstatovalo da taj dokaz ne bi

³⁰⁹ Odluka po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, predmet *Krstić*.

³¹⁰ Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 27.

³¹¹ Obrazloženje osude po podnesku u vezi s pravilom 115, par. 43.

³¹² Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 28.

³¹³ Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115, par. 50.

³¹⁴ *Op cit.*, par. 54.

³¹⁵ Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 29.

³¹⁶ *Ibid.*

doveo do drugačije presude Pretresnog vijeća o krivici, budući da ona ni na koji način ne pokazuje da Drinski korpus nije znao ili vjerovatno nije znao za te događaje.³¹⁷

186. Četvrta izjava je izjava svjedoka koji je rekao da, mada nalog kojim je Krstić postavljen na položaj komandanta Korpusa nosi datum 13. juli 1995., to nužno ne znači da je Krstić tada preuzeo dužnost, niti da je toga dana bio na dužnosti.³¹⁸ Žalbeno vijeće je već utvrdilo da je to svjedočenje nebitno u svjetlu brojnih dokaza koje je razmotrilo Pretresno vijeće da je Krstić *de facto* preuzeo komandu 13. jula 1995.³¹⁹

(c) Procesne sankcije

187. Odbrana zbog propusta optužbe da objelodani oslobađajući materijal prema pravilu 68 predlaže ponovno suđenje.³²⁰ Takođe, kada je optuženi oštećen kršenjem pravila 68, ta šteta se može, kad je to primjereno, nadoknaditi prihvatanjem dodatnih dokaza u žalbenom postupku prema pravilu 115.³²¹ U ovom žalbenom postupku dotični dokazi nisu takvi da bi opravdali prihvatanje prema pravilu 115,³²² i Žalbeno vijeće smatra da oni nisu razlog za ponovno suđenje. Odbrana je bez obzira na to imala priliku da traži prihvatanje tog materijala kao dodatnih dokaza. Ona, dakle, nije pokazala da je Radislav Krstić pretrpio ikakvu štetu. Zahtjev odbrane se stoga odbacuje.

188. U mjeri u kojoj je Žalbeno vijeće utvrdilo da optužba nije poštivala obaveze iz Pravilnika biće izrečene sankcije prema pravilu 46 (Nedolično ponašanje branioca) i pravilu 68 *bis* (Neispunjavanje obaveza objelodanjivanja).

2. Navodno kršenje pravila 68 zbog propusta optužbe da opiše dokaze objelodanjene prema pravilu 68 kao oslobađajuće

189. Odbrana tvrdi da su dokumenti objelodanjeni prema pravilu 68 tokom suđenja, 25. juna 2000. i 5. marta 2001., bili zatrpani u hrpi drugog materijala dostavljenog u isto vrijeme i da činjenica da optužba nije navela da se taj materijal objelodanjuje prema pravilu 68 predstavlja

³¹⁷ Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115, par. 56.

³¹⁸ Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 37.

³¹⁹ Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115, par. 119.

³²⁰ Podnesak odbrane u vezi s pravilom 68, par. 40, gdje se citira Odluka po zahtjevu obrane da se sankcionira stalno kršenje pravila 68 pravilnika o postupku i dokazima od strane tužiteljstva, predmet *Blaškić*. U toj odluci se na stranici 3 kaže da “se o eventualnim kršenjima pravila 69 ne odlučuje prvenstveno na temelju nekakvog sustava 'sankcija' već prije na temelju konačne procjene sudaca o dokazima koje je izvela jedna odnosno druga strana, i o tome kolika je mogućnost ostavljena suprotnoj strani da te dokaze pobije.”

³²¹ Na primjer, izjava Dragana Obrenovića prihvaćena je prema pravilu 115, dok su izjave drugih svjedoka koje su predmet ovog zahtjeva, odbijene. Vidi Odluku po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, i Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115, par. 3.

kršenje slova i duha Pravilnika.³²³ Optužba u svom odgovoru navodi da se nigdje od nje izričito ne traži da za svaki dokument navede po kojoj se odredbi objelodanjuje niti da oslobađajuće materijale označi kao takve.³²⁴

190. Žalbeno vijeće se slaže s optužbom da pravilo 68 ne zahtijeva od optužbe da odbranu obavijesti da je materijal koji objelodanjuje oslobađajući. Praksa Međunarodnog suda pokazuje da, mada su neka pretresna vijeća prihvatila da bi bilo pravičnije da optužba tako postupi,³²⁵ ne postoji *prima facie* zahtjev, u odsustvu naloga pretresnog vijeća u tom smislu, da ona to mora učiniti.

191. Međutim, činjenica da optužba nema *prima facie* obavezu da oslobađajuće materijale koje objelodanjuje u skladu s pravilom 68 označi kao takve ne sprečava optuženog da kao žalbenu osnovu iznese tvrdnju da je zbog propusta optužbe da to učini pretrpio štetu.

192. U ovom slučaju, odbrana nije uvjerala Žalbeno vijeće da je propust optužbe da opiše materijal koji je objelodanila kao oslobađajuće dokaze na bilo koji način oštetio odbranu. Odbrana je imala i dovoljno vremena da prouči taj materijal i priliku da ga ospori prilikom unakrsnog ispitivanja.

193. Zbog toga se ova žalbena osnova odbacuje.

3. Da li je po pravilu 68 optužba obavezna da dozvoli odbrani da napravi kopije oslobađajućeg materijala

194. Odbrana tvrdi da je optužba, time što je odbrani omogućila da kopije oslobađajućih dokaza pregleda jedino u prostorijama Tužilaštva, i što joj nije dala te kopije, prekršila pravilo 68, kao i svoju obavezu da djeluje “u službi pravde.”³²⁶

195. Iz teksta pravila 68 očito je da je optužba obavezna samo da objelodani postojanje materijala iz pravila 68, a ne i da obezbijedi sam taj materijal. Ako je odbrana zaista u pripremi svog predmeta bila oštećena time što je materijal iz pravila 68 mogla pregledati jedino dok je on bio u posjedu optužbe, ona je o tome trebala obavijestiti Pretresno vijeće. Optužba jeste objelodanila postojanje

³²² Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115.

³²³ Žalbeni podnesak odbrane, par. 128.

³²⁴ Odgovor optužbe, par. 3.53.

³²⁵ Odluka po zahtjevu Momčila Krajišnika da se naloži objelodanjivanje oslobađajućeg dokaznog materijala shodno pravilu 68, predmet *Krajišnik i Plavšić*, str. 2: “u praksi se ipak ustalilo, i to radi obezbjeđivanja pravičnog i ekspeditivnog suđenja, da optužba obično označi koji se materijal objelodanjuje u skladu s dotičnom pravilom, pa se ne može izgovarati time da je odbrana u boljem položaju da ga identifikuje.”

³²⁶ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129.

tog materijala. Odbrana nije Žalbeno vijeće uvjerala da je zaista pretrpila ikakvu štetu tokom suđenja, te se ova žalbena osnova odbacuje.

4. Da li su dva objelodanjivanja obavljena “što je ranije moguće”

196. Odbrana tvrdi da neka objelodanjivanja³²⁷ nisu obavljena “što je ranije moguće,” kako je propisano pravilom 68. Na primjer, objelodanjivanje od 25. juna 2000. obavljeno je više od dvije godine nakon što je optužba došla u posjed tog dokaza i više od tri mjeseca nakon što je suđenje započelo.³²⁸ Objelodanjivanje od 5. marta 2001. obavljeno je više od tri mjeseca nakon što je optužba došla u posjed tih dokaza.³²⁹ Odbrana takođe tvrdi da je optužba namjerno zadržala dokaze kako bi ih iskoristila kasnije u okviru mehanizma recipročnog objelodanjivanja prema pravilima 67 (B) i 67 (C).³³⁰

197. Žalbeno vijeće je sklono da se složi s argumentom optužbe da u većini slučajeva materijal zahtijeva obradu, prijevod, analizu i utvrđivanje da se radi o oslobađajućem materijalu. Od optužbe se ne može očekivati da objelodani materijal koji – uprkos svim naporima - nije uspjela da pregleda i ocijeni.³³¹ Ipak, optužba u ovom slučaju jeste predugo čekala prije nego što je objelodanila taj materijal, a za to kašnjenje nije dala prihvatljivo objašnjenje. Tvrdnja optužbe da je odbrana imala dovoljno vremena da prouči taj materijal³³² možda umanjuje značaj navoda o nanošenju štete predmetu odbrane, ali ne pobija tvrdnju da je optužba prekršila pravilo 68 time što materijal nije dostavila čim je to bilo moguće. Nije na optužbi da procjenjuje koliko odbrani treba vremena da nešto obavi.

198. Budući da za to nema dovoljno dokaza, Žalbeno vijeće će se uzdržati od ocjene da li je optužba namjerno uskratila dokaze odbrani kao dio procesne taktike. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da objelodanjivanja od 25. juna 2000. i 5. marta 2001. nisu obavljena čim je to bilo moguće i da je, prema tome, optužba prekršila pravilo 68.

³²⁷ Posebno objelodanjivanja od 25. juna 2000. i 5. marta 2001.

³²⁸ Žalbeni podnesak odbrane, par. 129.

³²⁹ *Ibid.*

³³⁰ *Ibid.*, par. 129 *et seq.*

³³¹ Odgovor optužbe, par. 3.59.

³³² U svom odgovoru u par. 3.60 optužba navodi da je, što se tiče objelodanjivanja od 25. juna 2000., odbrana imala 24 dana da pregleda registratore prije početka unakrsnog ispitivanja, i da je materijal koji eventualno nije bio uočen kao oslobađajući u toj fazi mogao biti uveden u glavnom dijelu izvođenja dokaza odbrane. Što se tiče objelodanjivanja od 5. marta 2001., optužba tvrdi da je materijal bio objelodanjen 14 dana prije početka izvođenja dokaza optužbe u postupku pobijanja i da je odbrana mogla da iskoristi te materijale u tužiočevom postupku pobijanja ili u okviru svoje duplike, koja je započela 2. aprila 2001.

199. Kao što je već rečeno,³³³ uslov za pravni lijek za kršenje pravila 68 u žalbenom postupku jeste dokaz da je odbrani time nanesena šteta. Odbrana nije pokazala da joj je kašnjenjem u objelodanjivanju od strane optužbe nanesena takva šteta.

200. Žalbeno vijeće, međutim, smatra da optužba nije ispunila svoje obaveze po tom pravilu. Za to posljedice treba snositi prema pravilu 46 (Nedolično ponašanje branioca) i pravilu 68 *bis* (Neispunjenje obaveza objelodanjivanja).³³⁴

D. Upitna vjerodostojnost svjedoka: Sefer Halilović i Enver Hadžihasanović

201. Pretresno vijeće je, na osnovu svojih ovlašćenja iz pravila 98, pozvalo svjedoke *proprio motu* da svjedoče na suđenju.³³⁵ Dva od tih svjedoka bili su u to vrijeme predmet zasebnih istraga Tužilaštva i ta činjenica je – kao i dokazi iz tih istraga - objelodanjena Pretresnom vijeću, ali ne i odbrani.³³⁶

202. Protiv prvog svjedoka, Envera Hadžihasanovića, kasnije je, 5. jula 2001., podignuta optužnica, tada zapečaćena.³³⁷ Optužnica protiv gospodina Hadžihasanovića objavljena je istog dana (2. augusta 2001.) kada je donesena Presuda Pretresnog vijeća u ovom predmetu. Drugi svjedok, Sefer Halilović, optužen je podizanjem zapečaćene optužnice 10. septembra 2001.³³⁸

203. Odbrana tvrdi da propust optužbe da objelodani informacije vezane za istrage protiv te dvojice svjedoka predstavlja kršenje pravila 68,³³⁹ u smislu da su te informacije mogle uticati na vjerodostojnost svjedoka. Optužba odgovara da predmetni dokazi nisu bili oslobađajući u smislu pravila 68³⁴⁰ i da je ona, u svakom slučaju, ispunila svoje obaveze time što je relevantne informacije objelodanila Pretresnom vijeću.³⁴¹

204. Mada optužba jeste Pretresnom vijeću objelodanila da su ta dva svjedoka pod istragom, nije utvrđeno da je optužba Pretresnom vijeću objelodanila bilo kakve druge dokaze koji su mogli biti relevantni za vjerodostojnost tih istih svjedoka. Žalbeno vijeće ne prihvata da to što je Pretresno vijeće pozvalo svjedoke *proprio motu* oslobađa optužbu njene obaveze iz pravila 68 u vezi s takvim

³³³ Vidi diskusiju u vezi s nanošenjem štete u paragrafu 153 gore.

³³⁴ Vidi diskusiju pod E dolje.

³³⁵ Vidi, *inter alia*, Nalog kojim se poziva svjedok, 13. decembar 2000.; i Novi nalog kojim se poziva svjedok, 18. decembar 2000.

³³⁶ Vidi Nalog po zahtjevu optužbe da se izmijeni *ex parte* status sastanka s Pretresnim vijećem 11. januara 2002., 7. mart 2002. (povjerljivo), u kojem je predžalbeni sudija odobrio zahtjev optužbe da joj se dozvoli pristup bilješkama sa sastanka 11. januara 2001., na kojem je optužba objelodanila ove okolnosti Pretresnom vijeću.

³³⁷ Optužnica u predmetu *Hadžihasanović i drugi* (povjerljiva).

³³⁸ Optužnica u predmetu *Halilović*.

³³⁹ Žalbeni podnesak odbrane, par. 139.

³⁴⁰ Odgovor optužbe, str. 46.

³⁴¹ *Ibid*, par. 3.72.

dokazima. Polje primjene pravila 68 je jasno: ono se odnosi na svaki materijal poznat optužbi koji ili ukazuje na nevinost ili ublažava krivicu optuženog ili pak može da utiče na vjerodostojnost dokaza optužbe.

205. Optužba je iznijela argument da se, kada Pretresno vijeće pozove svjedoka *proprio motu* da svjedoči na osnovu pravila 98, da li će iskaz biti povoljan ili nepovoljan obično sazna tek nakon svjedočenja. Stoga optužba tvrdi da bi zaključak u prilog odbrani u ovom slučaju optužbi nametnuo teret da objelodani bilo koju informaciju koja je u njenom posjedu, a koja bi se mogla na bilo koji zamisliv način iskoristiti za diskreditiranje svjedoka, te da bi to bio prevelik teret.³⁴²

206. Žalbeno vijeće ne vidi da je ovaj argument relevantan. Obaveza objelodanjivanja koju optužba ima prema pravilu 68 trajna je obaveza,³⁴³ upravo zato što nije nužno odmah jasno koliko je neki materijal u posjedu optužbe relevantan za predmet. Pravilo 68 *prima facie* obavezuje optužbu da prati svjedočenje svjedoka i da objelodani materijal relevantan za diskreditiranje svjedoka, tokom ili nakon svjedočenja. Ako materijala ima previše, strane imaju pravo da zatraže odgodu kako bi se adekvatno pripremile.

207. Svjedočenje dotična dva svjedoka nije bilo relevantno samo za uzgredna kontekstualna pitanja, kako tvrdi optužba.³⁴⁴ Svjedočenje gospodina Halilovića bilo je povoljno za predmet optužbe jer je išlo u prilog zaključcima da su srpske snage tokom operacija u dolini Drine imale genocidnu namjeru, kao i da su muškarci koji su bježali u koloni to činili iz straha.³⁴⁵ Za tu klimu straha Pretresno vijeće je kasnije konstatiralo da je bila dio cilja udruženog zločinačkog poduhvata.³⁴⁶ Svjedočenje gospodina Hadžihasanovića bilo je djelimično povoljno za predmet optužbe iz istih razloga.³⁴⁷

208. U svjetlu činjenice da je optužba postupala po nalogu Pretresnog vijeća da izjave svjedoka objelodani samo Pretresnom vijeću pod pečatom i *ex parte*,³⁴⁸ Žalbeno vijeće ne vidi u čemu je optužba pogrešno postupila. Nadalje, odbrana je propustila da pokaže da je njen predmet pretrpio znatnu štetu zbog toga što se Pretresno vijeće oslonilo na svjedočenja tih svjedoka. Zapravo se i sama odbrana u svojoj završnoj riječi oslonila na dijelove tih iskaza. Budući da je Pretresno vijeće bilo svjesno toga što se dešavalo u vezi s tim dokazima, te bez obzira na relevantnost tih iskaza za predmet optužbe, Žalbeno vijeće smatra da nije mogla biti nanesena šteta predmetu odbrane.

³⁴² *Ibid.*, par. 3.67 - 3.69.

³⁴³ Nalog po zahtjevu da se tužitelj primora da poštuje pravila 66(A) i 68, u predmetu *Kordić i Čerkez*.

³⁴⁴ Odgovor optužbe, par. 3.83.

³⁴⁵ T, str. 9439 - 9505.

³⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 613 - 615.

³⁴⁷ T, str. 9595 - 9617.

209. Zbog toga Žalbeno vijeće ne smatra da je odbrana pretrpjela bilo kakvu štetu. Ova žalbena osnova se odbacuje.

E. Pitanje postupaka optužbe

210. Preostaje da Žalbeno vijeće razmotri koje disciplinske mjere bi eventualno bile primjerene u pogledu postupaka optužbe u ovom predmetu.

211. Pravo optuženog na pravično suđenje fundamentalno je pravo, zaštićeno Statutom, a pravilo 68 je ključno za pravično vođenje suđenja pred Međunarodnim sudom. Kada se optuženi može žaliti na kršenje nekog pravila samo u izuzetnim okolnostima - naročito kada učinkovita primjena pravila zavisi upravo od primjerenog postupanja optužbe - svaki propust Žalbenog vijeća da djeluje u obranu tog pravila ugrozio bi njegovu primjenu. Žalbeno vijeće u ovim okolnostima ima na raspolaganju više opcija, koje se temelje na pravilu 46 (Nedolično ponašanje branioca) i pravilu 68 *bis* (Neispunjavanje obaveza objelodanjivanja).

212. Pravilo 68 *bis* konkretno se odnosi na obavezu objelodanjivanja, i stavlja Međunarodnom sudu na raspolaganje široka diskreciona ovlašćenja da odredi sankcije strani koja pogriješi, ako je potrebno i *proprio motu*.

213. Žalbeno vijeće primjećuje da je optužba već objasnila, i to prilično iscrpno, zašto neki materijali nisu bili objelodanjani, uključujući izjave viših zastupnika optužbe u Tužilaštvu.³⁴⁹ Mada postupanje optužbe u pogledu objelodanjivanja u ovom predmetu povremeno nije bilo na visini obaveza koje nameću primjenjiva pravila, Žalbeno vijeće nije u mogućnosti da utvrdi da li je optužba namjerno prekršila svoje obaveze.

214. S obzirom na to da odbrani u ovom predmetu nije nanijeta znatna šteta, Žalbeno vijeće neće izreći formalne sankcije optužbi za njeno kršenje obaveza iz pravila 68. Žalbeno vijeće je uvjeren da je, sve u svemu, optužba djelovala u dobroj vjeri primjenjujući postojeću metodologiju objelodanjivanja koju, u svjetlu gornjih konstatacija, treba revidirati kako bi se obezbijedilo da se Tužilaštvo ubuduće pridržava svojih obaveza. No, ova ocjena ne treba navesti na zaključak da se Žalbeno vijeće pristaje uz postupanje optužbe, koje je upitno.

³⁴⁸ Odgovor optužbe, par. 3.73. Vidi Nalog kojim se poziva svjedok i Nalog kojim se poziva svjedok (2) u predmetu *Krstić*.

³⁴⁹ Novi odgovor na dodatnu repliku žalioaca od 24. decembra 2001., 11. mart 2002.; Zahtjev optužbe za dozvolu da podnese novi odgovor na "Žalbeni podnesak odbrane u vezi s kršenjem pravila 68", 23. maj 2003.; Novi odgovor optužbe na repliku Radislava Krstića od 22. maja 2003. u vezi s kršenjem pravila 68, 30. juni 2003.

215. S obzirom na navode o nedoličnom postupanju na račun optužbe u ovom predmetu, Žalbeno vijeće nalaže da tužilac ispita navedene prigovore i da u skladu s tim postupi. Žalbeno vijeće neće tolerirati postupke koji u potpunosti ne slijede obaveze objelodanjivanja i smatra svoje konstatacije u vezi s tim pitanjem dovoljnim da se Tužilaštvo upozori u pogledu postupanja u budućnosti.

V. ANALIZA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA KUMULATIVNIH OSUDA

216. Optužba iznosi prigovor u vezi s tim što Pretresno vijeće Radislavu Krstiću nije izreklo, smatrajući ih nedopustivo kumulativnima, osude za istrebljivanje i progon bosanskih Muslimana Srebrenice između 13. i 19. jula 1995. i za ubistvo i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti počinjene protiv civila bosanskih Muslimana u Potočarima između 10. i 13. jula 1995. Pretresno vijeće nije dopustilo osude za istrebljivanje i progon uz obrazloženje da su nedopustivo kumulativne u odnosu na osudu Krstića za genocid. Takođe je zaključilo da su ubistvo i nehumana djela kao zločini protiv čovječnosti obuhvaćeni krivičnim djelom progona, kada ubistvo i nehumana djela čine djela u osnovi osude za progon.

217. Odbrana traži da se žalba optužbe odbaci jer optužba ne traži povećanje kazne u slučaju da se žalba usvoji.³⁵⁰ Međutim, kao je što je Žalbena vijeće istaklo, smisao kumulativnih osuda nije samo u tome da utiču na kaznu. Kumulativne osude znače dodatnu stigmju za optuženog i mogu dovesti u pitanje mogućnost njegovog prijevremenog oslobađanja.³⁵¹ S druge strane, višestruke osude, kada su dopustive, služe i tome da se u potpunosti opiše krivica optuženog i da se dâ potpuna slika njegovog kašnjevog ponašanja.³⁵² Žalba optužbe je, dakle, prihvatljiva bez obzira na činjenicu da ne dovodi u pitanje kaznu.

A. Mjerodavno pravo

218. Prema ustanovljenoj praksi Međunarodnog suda, višestruke osude po različitim odredbama Statuta, ali zasnovane na istom ponašanju, dopustive su samo ako svaka od tih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži.³⁵³ Element je materijalno različit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz činjenice koji drugi element ne zahtijeva.³⁵⁴ Kada ovaj test nije

³⁵⁰ Odgovor odbrane, par. 7.

³⁵¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 169; Vidi Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Mucić i drugi*, par. 25.

³⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 169.

³⁵³ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 412; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 78; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 387; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 168; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 135, 146. Ovaj pristup podržalo je i Žalbena vijeće MKSR-a. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 363.

³⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 78; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 387; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 168, 173.

zadovoljen, može se izreći osuda samo po užoj odredbi.³⁵⁵ Uže definirano krivično djelo obuhvata ono šire definirano jer počinjenje prvog nužno povlači i počinjenje potonjeg.

B. Osuda za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti

219. Prva osuda koja je poništena i za koju optužba traži da se vrati jeste osuda za istrebljivanje prema članu 5 zbog ubistava muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice.³⁵⁶ Pretresno vijeće je smatralo da je ta osuda bila nedopustivo kumulativna u odnosu na osudu Radislava Krstića za genocid prema članu 4, koja se temeljila na istim činjenicama.³⁵⁷ Optužba tvrdi da se ova odluka temelji na pogrešnoj premisi, naime da je uslov iz člana 5 - da nabrojena krivična djela budu dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva - obuhvaćen statutarnim elementima genocida.³⁵⁸

220. Tim pitanjem se bavilo i Žalbeno vijeće MKSR-a u predmetu *Musema*. Zaključak tog Vijeća bio je suprotan zaključku Pretresnog vijeća u ovom predmetu. Žalbeno vijeće je dozvolilo osude za genocid i istrebljivanje na osnovu istog ponašanja uz obrazloženje, koje odgovara argumentu optužbe, da “[g]enocid zahtijeva dokaz namjere da se u cjelini ili djelomično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, [koji] se ne zahtijeva za istrebljivanje,” dok “[i]strebljivanje kao zločin protiv čovječnosti zahtijeva dokaz da je krivično djelo počinjeno kao dio rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo, koji se ne zahtijeva u slučaju genocida.”³⁵⁹

221. Pretresno vijeće u ovom predmetu zaključilo je da je uslov da krivična djela moraju biti dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva obuhvaćen uslovom za genocid da mora postojati namjera da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa.³⁶⁰ Po mišljenju Pretresnog vijeća, počinitelj genocida mora, kako bi se ispunio taj uslov, počiniti zabranjena djela “u kontekstu očitog obrasca sličnog ponašanja” ili se mora raditi o ponašanju “koje bi samo po sebi moglo dovesti do uništenja grupe, u cjelini ili djelimično, kao takve.”³⁶¹ Budući da taj zahtjev isključuje “izolovana ili sporadična djela”, Pretresno vijeće je zaključilo da on duplicira zahtjev iz člana 5 da zločin protiv čovječnosti,

³⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 413; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 79; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 387; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 168.

³⁵⁶ Žalbeni podnesak optužbe, par. 1.6, 3.38.

³⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 682, 685 - 686.

³⁵⁸ Žalbeni podnesak optužbe, par. 3.34.

³⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 366. Na žalbenom pretresu odbrana je prihvatila da, prema rezoniranju u predmetu *Musema*, osude za istrebljivanje i genocid nisu nedopustivo kumulativne. Vidi AT, str. 281.

³⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 682.

³⁶¹ *Ibid.*

kao što je istrebljivanje, čini dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.³⁶²

222. Međutim, namjera koja se zahtijeva za genocid ne sadrži nijedan od elemenata koje je Pretresno vijeće u njega učitalo. Kako je Pretresno vijeće pravilno primijetilo, zahtijevana namjera za krivično djelo genocida jeste namjera da se uništi, djelimično ili u cijelosti, grupa nabrojana i u članu 4 i u Konvenciji o genocidu.³⁶³ Ta namjera razlikuje se u više aspekata od namjere koja se zahtijeva za osudu za istrebljivanje.

223. Krivično djelo istrebljivanja kao zločin protiv čovječnosti zahtijeva dokaz da je zabranjeno djelo činilo dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, i da je počinitelj znao za tu povezanost.³⁶⁴ Ta dva uslova nisu navedena u pravnom opisu krivičnog djela genocida. Mada činjenica da je počinitelj, znajući, učestvovao u organiziranom ili raširenom napadu na civile može ići u prilog konstataciji o genocidnoj namjeri, to je i dalje samo pokazatelj na osnovu kojeg onaj koji utvrđuje činjenice može izvući taj zaključak. Krivično djelo genocida, kako je definirano u Statutu i u običajnom međunarodnom pravu, ne zahtijeva dokazivanje da je počinitelj genocida učestvovao u rasprostranjenom i sistematskom napadu usmjerenog protiv civilnog stanovništva.³⁶⁵

224. Donoseći svoje zaključke koji su u suprotnosti s gore navedenim, Pretresno vijeće se oslonilo na definiciju genocida u Elementima krivičnih djela koje je usvojio MKS. Pretresno vijeće je smatralo da ta definicija “jasno [pokazuje] da se za genocid traži da se 'ponašanje dogodilo u kontekstu očitog obrasca sličnog ponašanja’.”³⁶⁶ Oslanjanje Pretresnog vijeća na tu definiciju genocida iz Elementa krivičnih djela MKS-a nije primjereno. Kako je već objašnjeno, uslov da zabranjeno ponašanje mora biti dio rasprostranjenog i sistematskog napada ne pojavljuje se u

³⁶² *Ibid.*

³⁶³ Prvostepena presuda, par. 544; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 46 (“Uslov za specifičnu namjeru [za genocid] jest da počinitelj jednim od zabranjenih djela, koja su nabrojana u članu 4 Statuta, želi postići uništenje, djelimično ili u cijelosti, nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve.”) (fusnota izostavljena).

³⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 85, 96, 102.

³⁶⁵ Vidi npr., 1 *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R.W.D. Jones, ur., 2002.), na str. 340 (prema običajnom međunarodnom pravu, “samo je za zločine protiv čovječnosti [a ne i za genocid] nužno znanje o rasprostranjenom i sistematskom napadu”).

³⁶⁶ Prvostepena presuda, fn. 1455 (gdje se citira Izvještaj Pripreme komisije za osnivanje MKS-a, 6. juli 2000., PCNICC/2000/INF/3/Add.2). Pretresno vijeće je ustvrdilo da ova definicija postoji u Statutu MKS-a; definicija je, naravno, data samo u Elementima krivičnih djela. Postoji razlika između to dvoje. Elementi krivičnih djela, koje je usvojila Skupština zemalja potpisnica MKS-a na osnovu člana 9(1) Statuta MKS-a, namijenjeni su isključivo tome da “pomognu Sudu pri tumačenju i primjeni” materijalno-pravnih definicija krivičnih djela navedenih u samom Statutu. Vidi Elemente krivičnih djela, Opšti uvod, par. 1. Za razliku od definicija u Statutu, definicije u Elementima krivičnih djela nisu obavezujuća pravila, nego samo pomoćno sredstvo tumačenja. Vidi 1 *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R.W.D. Jones, ur., 2002.), na str. 348. Član 6 Statuta MKS-a, u kojem se definiše genocid, ne propisuje uslov uveden u Elementima krivičnih djela. *Ibid.*, na str. 349.

Konvenciji u genocidu i nije zadan u međunarodnom običajnom pravu.³⁶⁷ Budući da definicija iz Elementata krivičnih djela nije bila odraz običajnog prava kakvo je postojalo u trenutku kad je Krstić počinio zločine, ona se ne može upotrijebiti kao potkrepa zaključcima Pretresnog vijeća.

225. Pretresno vijeće takođe je zaključilo da se u definiciji namjere kod krivičnih djela istrebljivanja i genocida “za oba djela [...] traži da budu dio plana širokih razmjera za ubijanje znatnog dijela civilnog stanovništva.”³⁶⁸ Žalbeno vijeće je, međutim objasnilo da “postojanje plana ili politike ne predstavlja sastavni dio krivičnog djela [genocida] u pravnom smislu”.³⁶⁹ Mada postojanje takvog plana može pomoći da se utvrdi da je optuženi posjedovao zahtijevanu genocidnu namjeru, to je ipak samo pokazatelj iz koga se može izvesti zaključak o namjeri, a ne pravno obilježje krivičnog djela.³⁷⁰ Isto tako, Žalbeno vijeće je odbacilo argument da se u pravnoj definiciji zločina protiv čovječnosti (koji uključuju istrebljivanje) zahtijeva dokaz postojanja plana ili politike da se počine ti zločini.³⁷¹ Postojanje takvog plana ili politike može biti značajno za dokazivanje da je napad na civilno stanovništvo bio rasprostranjen ili sistematski, ali to nije pravno obilježje zločina protiv čovječnosti. Budući da se ni za istrebljivanje ni za genocid ne zahtijeva dokaz o postojanju plana ili politike da se izvrši djelo u osnovi, taj faktor ne može ići u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je krivično djelo istrebljivanja obuhvaćeno genocidom.

226. Konačno, zahtijevana namjera kod genocida nije ograničena na situacije kada počinitelj nastoji da uništi samo civile. Pod uslovom da je dio koji se namjerava uništiti znatan i pod uslovom da počinitelj namjerava da uništi taj dio kao takav, ništa u definiciji genocida ne priječi, na primjer, osudu u slučaju kada je počinitelj ubio zatočeno vojno osoblje koje pripada zaštićenoj grupi zbog činjenice da pripadaju toj grupi. Moguće je da, u praksi, genocidna namjera počinioca gotovo uvijek obuhvata civile, ali to nije uslov sadržan u pravnoj definiciji krivičnog djela genocida. Kako je objasnilo Žalbeno vijeće, pitanje da li su dva krivična djela nedopustivo kumulativna pravno je pitanje.³⁷² Činjenica da će, u praksi, isto ponašanje često ići u prilog konstataciji da je počinitelj namjeravao da počinii i genocid i istrebljivanje ne čini te dvije namjere identičnim u pravnom smislu.

227. Zaključak Pretresnog vijeća da su osude za istrebljivanje na osnovu člana 5 i za genocid na osnovu člana 4 nedopustivo kumulativne bio je, dakle, pogrešan.

³⁶⁷ Vidi 1 *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary* (Antonio Cassese, Paola Gaeta, John R.W.D. Jones, ur., 2002.), na str. 339 – 340, 348 - 350.

³⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 685.

³⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48.

³⁷⁰ Vidi *ibid.*

³⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 98.

³⁷² *Ibid.*, par. 174.

C. Osuda za progon kao zločin protiv čovječnosti

228. Optužba nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije osudilo Krstića na osnovu člana 5 za krivična djela koja su proizišla iz ubijanja bosanskih Muslimana iz Srebrenice.³⁷³ Pretresno vijeće je zaključilo, iz istih razloga iz kojih nije dopustilo osudu za istrebljivanje, da je krivično djelo progona kao zločin protiv čovječnosti nedopustivo kumulativno u odnosu na osudu za genocid.³⁷⁴

229. Progonu i istrebljivanju, kao zločinima protiv čovječnosti na osnovu člana 5, zajednički je uslov da djela u osnovi čine dio rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i da su počinjena sa sviješću o toj povezanosti. Gornja analiza u vezi s istrebljivanjem važi, dakle, i za odnos između statutarne obilježja progona i genocida. Krivično djelo genocida ne obuhvata krivično djelo progona. Zaključak Pretresnog vijeća suprotan tome bio je pogrešan.

D. Osude za ubistvo i nehumana djela kao zločine protiv čovječnosti

230. Optužba traži da se vrate još dvije osude. Prva je osuda za ubistvo, kao zločin protiv čovječnosti, civila bosanskih Muslimana u Potočarima.³⁷⁵ Pretresno vijeće je odbacilo tu osudu kao nedopustivo kumulativnu u odnosu na osudu za progon počinjen putem ubistava tih civila.³⁷⁶ Druga je osuda za nehumana djela, koja se temelje na prisilnom premještanju civila bosanskih Muslimana u Potočare.³⁷⁷ Pretresno vijeće je zaključilo da je ta osuda obuhvaćena osudom za progon na osnovu nehumanih djela prisilnog premještanja.³⁷⁸

231. Žalbeno vijeće je ova dva pitanja nedavno razmatralo u presudama u predmetima *Vasiljević* i *Krnojelac*. U predmetu *Vasiljević* Žalbeno vijeće nije dopustilo osude za ubistvo i nehumana djela

³⁷³ Žalbeni podnesak optužbe, par. 1.6, 3.47.

³⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 682 - 686.

³⁷⁵ Žalbeni podnesak optužbe, par. 1.6, 3.49.

³⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 675. Presuda Pretresnog vijeća prilično je nejasna u vezi s tim koje osude je Vijeće zapravo izreklo. U ovom predmetu radilo se o dva zasebna niza zločina: o zločinima u Potočarima između 11. i 13. jula 1995., i zločinima počinjenim protiv bosanskih Muslimana iz Srebrenice između 13. i 19. jula 1995. Što se tiče prvog niza, Pretresno vijeće je konstatiralo, u dijelu o krivičnoj odgovornosti generala Krstića, da je on kriv za nehumana djela prisilnog premještanja kao zločin protiv čovječnosti (tačka 8 Optužnice) i progon kao zločin protiv čovječnosti, izvršen putem ubistava, prisilnog premještanja, i drugim načinima (tačka 6 Optužnice). Vidi *ibid.*, par. 653; vidi takođe *ibid.*, par. 618 i fusnote 1367 - 1368. Uočljivo je da nema proglašenja krivice za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti (tačka 4 Optužnice) na osnovu djela počinjenih u Potočarima. U dijelu o kumulativnim osudama, međutim, Pretresno vijeće je odjednom ustvrdilo da se ubistva počinjena u Potočarima "mogu [...] pravno okvalifikovati" kao ubistva iz člana 5 (tačka 4 Optužnice). Vidi *ibid.*, par. 671. Pretresno vijeće je zatim pristupilo ispitivanju da li je ta osuda za ubistvo nedopustivo kumulativna u odnosu na osudu za progon na osnovu istih djela i na kraju odbacilo osudu za ubistvo. Vidi *ibid.*, par. 673, 675. Budući da Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da su te dvije osude nedopustivo kumulativne, nema potrebe da se odlučuje da li se osuda generala Krstića za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti zasnovana na djelima počinjenim u Potočarima treba poništiti budući da ga Pretresno vijeće zapravo nikad i nije proglasilo krivim za to krivično djelo.

³⁷⁷ Žalbeni podnesak optužbe, par. 1.6, 3.80.

³⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 676.

na osnovu člana 5 kao nedopustivo kumulativne u odnosu na osudu za progon na osnovu člana 5, gdje je progon izvršen putem ubistava i nehumanih djela.³⁷⁹ Žalbeno vijeće je zaključilo da je krivično djelo progona uže definirano nego krivično djelo ubistva i nehumanih djela kao zločina protiv čovječnosti jer progon, uz činjenice neophodne da se dokažu ubistvo i nehumana djela, zahtijeva i dokaz materijalno različitog elementa diskriminatorne namjere prilikom počinjenja djela.³⁸⁰ Do istog zaključka je došlo i Žalbeno vijeće u predmetu *Krnojelac*, konstatirajući da “nehumana djela kao zločin progona obuhvataju nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti.”³⁸¹

232. Optužba navodi brojne argumente o tome da se krivično djelo progona može počiniti i na mnogo drugih načina, a ne samo putem ubistva i nehumanih djela.³⁸² Ova primjedba je tačna, ali potpuno irelevantna. Kada se optužba za progon temelji na ubistvu i nehumanim djelima, i kad se takva optužba dokaže, optužba ne mora dokazati nikakve dodatne činjenice kako bi postigla osudu za ubistvo ili nehumana djela. Postojanje dokaza da je optuženi počinio progon putem ubistava ili nehumanih djela *nužno* podrazumijeva i da je dokazano počinjenje ubistva i nehumanih djela na osnovu člana 5. Ta djela su tada obuhvaćena krivičnim djelom progona.³⁸³

233. Pretresno vijeće je to pravilno konstatiralo i stoga se žalba optužbe u vezi s tim pitanjem odbacuje.

³⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 135, 146.

³⁸⁰ *Ibid.*, par. 146.

³⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 188. Optužba tvrdi da Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac* nije obavezujuća jer je o tom pitanju Žalbeno vijeće odlučilo *proprio motu*, i to bez saslušavanja izvještaja ili argumenata. AT, str. 233. Nema, međutim, pokazatelja o tome da je Žalbeno vijeće u predmetu *Krnojelac* donijelo svoju odluku a da nije u dovoljnoj mjeri razmotrilo to pitanje. U svakom slučaju, zaključak koji je donijelo Žalbeno vijeće u predmetu *Krnojelac* kasnije je potvrđen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Vasiljević*, koja je donesena kad je žalbeni pretres u ovom predmetu već bio okončan.

³⁸² Žalbeni podnesak optužbe, par. 3.54 - 3.55, 3.73 - 3.75.

³⁸³ U tom pogledu je poučna jurisprudencija Vrhovnog suda Sjedinjenih Država, na čijem testu iz predmeta *Blockburger* se temelji pristup izricanju kumulativnih osuda koji je usvojio Međunarodni sud, vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 168. U predmetu *Ball v. United States*, 470 U.S. 856 (1985.), Vrhovni sud SAD razmotrio je pitanje da li je osuđivanje prekršitelja zbog primanja i posjedovanja istog oružja nedopustivo kumulativno. Nakon što je primijenio test iz predmeta *Blockburger*, sud je lako došao do zaključka da “nije bila namjera zakonodavca da se prekršitelju izreknu dvije osude [jer] činjenica da je dokazan primitak vatrenog oružja *nužno* uključuje i to da je dokazano ilegalno posjedovanje tog oružja.” *Ibid.*, na 862.⁷⁴

VI. ODMJERAVANJE KAZNE

234. Pretresno vijeće je Radislavu Krstiću izreklo jedinstvenu kaznu od 46 godina zatvora.³⁸⁴ I optužba i odbrana su uložile žalbe na tu kaznu.³⁸⁵

A. Argumenti

235. Optužba tvrdi da je kazna koju je Pretresno vijeće izreklo Radislavu Krstiću neprimjerena jer ne odražava u dovoljnoj mjeri ni težinu počinjenih krivičnih djela ni učestvovanje Radislava Krstića u tim krivičnim djelima;³⁸⁶ zato što nije u skladu s praksom MKSR-a u sličnim slučajevima genocida;³⁸⁷ zato što se temelji na zaključku da je Krstićeva “krivica osjetno manja”;³⁸⁸ i zato što je Pretresno vijeće pogriješilo zaključujući da predumišljaj nije primjenjiv kao otežavajuća okolnost u ovom predmetu.³⁸⁹ Zbog toga optužba tvrdi da je Pretresno vijeće izreklo kaznu van svojih diskrecionih ovlašćenja,³⁹⁰ i da bi se kazna trebala povećati u doživotnu kaznu zatvora, od čega bi optuženi trebao izdržati najmanje 30 godina.³⁹¹

236. Odbrana tvrdi da Pretresno vijeće prilikom izricanja kazne nije dovoljno vodilo računa o praksi izricanja kazni u bivšoj Jugoslaviji i na sudovima Bosne i Hercegovine³⁹² i da nije dovoljnu težinu dalo činjenicama koje odbrana navodi kao olakšavajuće okolnosti.³⁹³ Odbrana tvrdi da bi kazna zbog toga trebala biti smanjena na najviše 20 godina zatvora.³⁹⁴

B. Diskusija

237. Žalbeno vijeće je poništilo Krstićevu osudu za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu da se poćini genocid. Takođe se ne slaže s Pretresnim vijećem da je on bio direktan učesnik u ubistvima bosanskih Muslimana prema članu 3, te u istrebljivanju i progonu prema članu 5, koja djela proizlaze iz pogubljenja bosanskih Muslimana iz Srebrenice između 13. i 19. jula 1995. Umjesto toga, Žalbeno vijeće je za svako od tih krivičnih djela zaključilo da je Krstić pomagao i podržavao poćinjenje tih zloćina.

³⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 726.

³⁸⁵ Vidi Dodatak A, Istorijat postupka.

³⁸⁶ Žalbeni podnesak optužbe, odjeljak 4(A).

³⁸⁷ *Ibid.*, odjeljak 4(B).

³⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 724, Žalbeni podnesak optužbe, odjeljak 4(C).

³⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 711 - 712, Žalbeni podnesak optužbe, odjeljak 4(D).

³⁹⁰ Žalbeni podnesak optužbe, par. 2.2, gdje se navodi test uspostavljen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić i drugi*.

³⁹¹ *Ibid.*, par. 5.2 - 5.3.

³⁹² Odgovor odbrane na Žalbeni podnesak optužbe, par. 38 - 50; Prvostepena presuda, par. 697.

³⁹³ Prvostepena presuda, par. 713 - 716, Odgovor odbrane na Žalbeni podnesak optužbe, par. 99.

³⁹⁴ Odgovor odbrane na Žalbeni podnesak optužbe, par. 100.

238. Proglašavajući Krstića krivično odgovornim kao pomagača i podržavaoca, Žalbeno vijeće je zaključilo da je doprinos ljudstva i sredstava Drinskog korpusa pod njegovom komandom bio znatan. Doista, bez te pomoći Glavni štab ne bi mogao izvesti svoj plan da pogubi bosanske Muslimane Srebrenice. Krstić je znao da se autobusi, za koje je on pomogao da se obezbijede za premještanje žena, djece i starih ljudi, koriste za premještanje muškaraca na razna mjesta zatočenja. Takođe je znao da se ljudstvo i vozila Drinskog korpusa koriste za pronalaženje mjesta zatočenja, te za sprovođenje i čuvanje zarobljenika bosanskih Muslimana na raznim mjestima zatočenja. Takođe je znao da se vozila i teška mehanizacija Drinskog korpusa pod njegovom komandom koriste kao ispomoć u pogubljenima civila bosanskih Muslimana. To znanje i ti vidovi pomoći predstavljaju znatan doprinos u počinjenju tih zločina, koji je uslov za osudu za pomaganje i podržavanje u genocidu bosanskih Muslimana iz Srebrenice.

239. Žalbeno vijeće je zaključilo da je Radislav Krstić hotimično učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je doveo do humanitarne krize u Potočarima i da je bio svjestan da će prirodna i realno predvidiva posljedica te humanitarne krize biti to da će nad civilnim stanovništvom biti počinjeni zločini. Žalbeno vijeće je stoga potvrdilo osudu Krstića za progon zbog ubistava, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civilnog stanovništva, prisilnog premještanja i uništavanja lične imovine civila bosanskih Muslimana, koja djela su proizišla iz postupanja prema civilima bosanskim Muslimanima u Potočarima. Žalbeno vijeće je, međutim, mada je potvrdilo ovu osudu, prihvatilo da Radislav Krstić i Drinski korpus pod njegovom komandom nisu lično počinili nijedan zločin nad civilima bosanskim Muslimanima, osim što su pomogli u organizaciji njihovog prisilnog premještanja. Utvrđeno je da je Krstić u Potočarima bio prisutan najviše sat ili dva, i nije bilo dokaza da je zapravo bio svjedok počinjenja ijednog zločina nad civilima bosanskim Muslimanima, kao ni o tome da su njegovi potčinjeni iz Drinskog korpusa bili direktni svjedoci tih zločina i da su o njima obavijestili Krstića. Nadalje, Pretresno vijeće je prihvatilo da je premještanje civila bosanskih Muslimana koje je organizirao Drinski korpus bilo disciplinirana i uredna operacija, i da je Krstić posebno naredio da se civilima bosanskim Muslimanima koji se prisilno premještaju ne smije ništa loše desiti.

240. U svjetlu konstatacija u vezi s vidom odgovornosti Radislava Krstića, u svakom slučaju će biti potrebno da se kazna izmijeni. Ipak, najprije valja razmotriti i razriješiti pitanja u vezi s odmjeravanjem kazne u žalbenom postupku.³⁹⁵

241. Relevantne odredbe o odmjeravanju kazne jesu članovi 23 i 24 Statuta, te pravila 100 do 106 Pravilnika o postupku i dokazima. Te odredbe su faktori koje Pretresno vijeće treba uzeti u

³⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 149. 76

obzir kada odlučuje o kazni po osuđujućoj presudi.³⁹⁶ One ne predstavljaju obavezujuća ograničenja za diskreciona ovlaštenja Vijeća prilikom izricanja kazne,³⁹⁷ o kojoj se odluka uvijek mora donijeti na osnovu činjenica pojedinog predmeta.³⁹⁸

242. Praksa MKSJ-a i MKSR-a takođe je dala korpus relevantnih faktora koje valja uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne.³⁹⁹ Međutim, Žalbeno vijeće je naglasilo da je “neprimjereno sastavljati konačni spisak smjernica za odmjeravanje kazni ubuduće,”⁴⁰⁰ budući da je odluka o kazni pitanje diskrecionog ovlaštenja vijeća. Žalbeno vijeće je nadalje objasnilo da jedino “primjetna greška” u primjeni diskrecionog ovlaštenja od strane pretresnog vijeća prilikom odmjeravanja kazne može opravdati reviziju kazne.⁴⁰¹

243. Na Žalbenom vijeću je, dakle, da utvrdi da li je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku time što je Radislavu Krstiću izreklo kaznu od 46 godina zatvora.

1. Argumenti u vezi s težinom krivičnih djela koja je počinio Radislav Krstić i njegovim učestvovanjem u tim krivičnim djelima

244. I odbrana i optužba iznijele su argumente u vezi s težinom zločina koji se optuženom stavljaju na teret. Optužba tvrdi da bi, s obzirom na težinu krivičnih djela koja je počinio, Krstić trebao biti osuđen na doživotni zatvor.⁴⁰² Odbrana se usredotočuje na činjenicu da je Pretresno vijeće prihvatilo da je Krstićevo učestvovanje u događajima u julu 1995. bilo ograničeno i zbog toga tvrdi da je kazna neprimjereno stroga.⁴⁰³

245. Kao što je već rečeno, Žalbeno vijeće će argumente u vezi s odmjeravanjem kazne razmotriti jedino u mjeri u kojoj se oni odnose na navod o primjetnoj grešci u načinu na koji je Pretresno vijeće koristilo svoje diskreciono ovlaštenje.⁴⁰⁴ Što se tiče razine Krstićevog učestvovanja u tim krivičnim djelima, Žalbeno vijeće je konstatalo da je njegova krivična

³⁹⁶ Pravilo 101(B). Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 716 (“[Te 'opšte smjernice'] uključuj[u] obavezu pretresnog vijeća da uzima u obzir otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, ... težinu djela, individualne prilike osuđenog lica i opštu praksu u pogledu zatvorskih kazni u sudovima bivše Jugoslavije.”).

³⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 780. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kambanda*, par. 124 (mada Pravilnik obavezuje pretresno vijeće da uzme u obzir olakšavajuće okolnosti, težina koju valja dati tim faktorima “pitanje je o kojem odlučuje pretresno vijeće u okviru svojih diskrecionih prava.”).

³⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 101; vidi i Prvostepenu presudu par. 700.

³⁹⁹ Vidi dolje.

⁴⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 715. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 238.

⁴⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 9. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 99; Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 725; Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 239; Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 187; Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 22.

⁴⁰² Žalbeni podnesak optužbe, par. 4.1 i slj.; i par. 4.23.

⁴⁰³ Odgovor odbrane, par. 51 - 64.

⁴⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 712.

odgovornost nižeg reda no što je to utvrdilo Pretresno vijeće, a o posljedicama te konstatacije diskutira se dalje u tekstu.

2. Argumenti u prilog dosljedne prakse u odmjeravanju kazne

246. Oslanjajući se na Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, optužba tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u korištenju svog diskrecionog ovlaštenja kad je izreklo kaznu koja nije dosljedna u odnosu na kazne izrečene za slična krivična djela.⁴⁰⁵ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Jelisić*, Žalbena vijeće jeste prihvatilo da se kazna “može protumačiti kao hirovita ili pretjerana ukoliko prevazilazi razumne omjere kazni izrečenih u sličnim okolnostima za ista krivična djela.”⁴⁰⁶

247. Međutim, Žalbena vijeće u predmetu *Jelisić* takođe je smatralo da slični slučajevi ne daju “pravno obavezujuću skalu za izricanje kazni, nego [...] obrazac koji se pomalja iz pojedinačnih predmeta,” i da bi “[t]amo gdje postoji takav nesrazmjer, Žalbena vijeće [...] *moglo* doći do zaključka da nisu uzeti u obzir standardni kriteriji po kojima bi se trebala odmjeravati kazna, kao što je to propisano Statutom i regulisano Pravilnikom. Međutim, uspostavljanje čvrstih i postojanih pravila o tome je teško i nije od pomoći; u svakom predmetu postoji više primjenjivih činilaca koje treba uzeti u obzir.”⁴⁰⁷

248. Zaključak Žalbenog vijeća u predmetu *Jelisić* je, kao i u drugima,⁴⁰⁸ jasan: praksa Međunarodnog suda u odmjeravanju kazni u sličnim slučajevima samo je jedan od faktora koji vijeće mora uzeti u obzir kada koristi svoje diskreciono ovlaštenje prilikom izricanja kazne.⁴⁰⁹ Ta odluka je stvar diskrecionog ovlaštenja i ovisi o okolnostima svakog pojedinog predmeta. “Ono što je važno jeste to da se postupa s dužnim uvažavanjem odredaba Statuta i Pravilnika, jurisprudencije Međunarodnog suda i MKSR-a, te okolnosti predmeta.”⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, koja se citira u Žalbenom podnesku optužbe, par. 4.25 i slj.

⁴⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 96.

⁴⁰⁷ *Ibid.*, kurziv dodat.

⁴⁰⁸ Vidi npr., Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 250 (“Odredbe o odmjeravanju kazne sadržane u Statutu i Pravilniku daju pretresnim vijećima *diskreciono pravo da pri utvrđivanju kazne uzmu u obzir okolnosti svakog krivičnog djela*. Prethodna odluka o kazni može, doduše, predstavljati smjernicu ako se odnosi na isto krivično djelo koje je počinjeno u okolnostima koje su u znatnoj mjeri slične; inače je pretresno vijeće ograničeno jedino odredbama Statuta i Pravilnika.”) (kurziv dodat); vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 719, 721, 757 - 758, 798; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 443. MKSR slijedi istu praksu. Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 963 (“Glavnim izvršiocima osuđenim bilo za genocid bilo za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti ili oboje izricane su kazne u rasponu od petnaest godina zatvora do doživotne kazne. Sekundarni ili indirektni oblici učestvovanja obično su dovodili do manjih kazni.”); vidi takođe Presudu o kazni u predmetu *Serushago*, par. 22 (optuženi je osuđen za genocid i po tri tačke optužnice za zločin protiv čovječnosti (ubistvo, istrebljivanje, mučenje) i izrečena mu je kazna od 15 godina zatvora s obzirom na okolnosti tog predmeta).

⁴⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 757: “Kada se takav raspon ili obrazac bude artikulisao, pretresna će vijeća biti dužna da taj raspon ili obrazac kazni *uzimaju u obzir*, ali ne kao *obavezu*.”

⁴¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 444.

249. Optužba takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije pažljivo razmotrilo sudsku praksu MKSR-a u vezi s odmjeravanjem kazni.⁴¹¹ Tačno je da Pretresno vijeće nije izvršilo toliko opsežnu ili detaljnu analizu jurisprudencije MKSR-a u vezi odmjeravanjem kazni kao što je to sada učinila optužba, ali Pretresno vijeće se jeste izričito osvrnulo na tu praksu.⁴¹² Žalbeno vijeće zaključuje da kazna od 46 godina zatvora koju je izreklo Pretresno vijeće – najveća fiksna kazna koju je do sada izrekao Međunarodni sud⁴¹³ – u dovoljnoj mjeri odražava težinu krivičnih djela za koja je osuđen Radislav Krstić. Osim toga, pregled prakse izricanja kazni MKSR-a u sličnim slučajevima ne upućuje na postojanje nekog fiksnog pravila koje zahtijeva izricanje određene kazne za genocid.⁴¹⁴ Prema tome, kazna koju je izreklo Pretresno vijeće u skladu je s praksom MKSR-a.

250. U svakom slučaju, kako je već objašnjeno, praksa odmjeravanja kazni u sličnim slučajevima samo je jedan od faktora koje vijeće mora uzeti u obzir prilikom odmjeravanja primjerene kazne. Pretresno vijeće ima široka diskreciona ovlašćenja u ocjenjivanju tih faktora, ovisno o posebnim okolnostima predmeta koji rješava. U ovom predmetu, Pretresno vijeće je Krstiću izreklo kaznu koju je smatralo primjerenom na osnovu posebnih okolnosti u kojima se odvijalo njegovo ponašanje u Srebrenici i u okolini grada u julu 1995. Pretresno vijeće nije učinilo primjetnu grešku u korištenju svojih diskrecionih ovlašćenja prilikom odmjeravanja kazne.

251. Budući da je Žalbeno vijeće smanjilo razinu krivične odgovornosti u ovom predmetu na pomaganje i podržavanje u genocidu, gorenavedeni argument optužbe je u svakom slučaju irelevantan.

252. Prema tome, žalba optužbe po toj osnovi se odbacuje.

3. Argument koji se odnosi na ocjenu da je “krivica osjetno manja”

253. Pretresno vijeće je smatralo da je Radislav Krstić “[...] kriv, no njegova je krivica osjetno manja od krivice onih koji su smislili i [u relevantnom razdoblju] nadzirali plan pogubljenja.”⁴¹⁵

⁴¹¹ Žalbeni podnesak optužbe, par. 4.24 - 4.86.

⁴¹² Prvostepena presuda, par. 696. Vidi i sljedeće fusnote: 1464, 1465, 1474, 1479, 1484, 1491, 1492, 1497, 1507, 1509, 1511 i 1513.

⁴¹³ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Stakić*, optuženi je osuđen na kaznu doživotnog zatvora.

⁴¹⁴ MKSR je osobama osuđenim za genocid često izricao doživotne kazne. Vidi npr. Prvostepenu presudu u predmetu *Kambanda* (potvrđenu po žalbi); Prvostepenu presudu u predmetu *Akayesu* (potvrđenu po žalbi); Prvostepenu presudu u predmetu *Kayishema & Ruzindana*, kojom je Clementu Kayishemi izrečena doživotna kazna (potvrđena po žalbi); Prvostepenu presudu u predmetu *Rutaganda* (žalbeni postupak u toku); Prvostepenu presudu u predmetu *Musema* (potvrđenu po žalbi); Prvostepenu presudu u predmetu *Kamuhanda* (žalbeni postupak u toku); i Prvostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka* (žalbeni postupak u toku). Međutim, MKSR je izrekao i blaže kazne od doživotnih po osudama za genocid. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Kayishema & Ruzindana*, Obed Ruzindana je osuđen na 25 godina zatvora (potvrđeno po žalbi); u Prvostepenoj presudi u predmetu *Serushago*, optuženi je osuđen na 15 godina zatvora (potvrđeno po žalbi); i u Prvostepenoj presudi i Presudi o kazni u predmetu *Ntakirutimana*, optuženi su osuđeni na 10, odnosno 25 godina zatvora (žalbeni postupak u toku).

⁴¹⁵ Prvostepena presuda, par. 724.

Optužba tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je odlučilo da Krstić zaslužuje manju kaznu od drugih počinitelja tih krivičnih djela, o čijoj krivici nije presuđivano u ovom predmetu. Optužba nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće, izdižući ovaj faktor na razinu “ključnog”, propustilo da dovoljnu pažnju pokloni Krstićevoj individualnoj odgovornosti.⁴¹⁶

254. Žalbeno vijeće se slaže da je krivicu Radislava Krstića trebalo ocijeniti na individualnoj osnovi. Žalbeno vijeće se takođe slaže da usporedna krivica navodnih drugih zavjerenika, o kojoj se nije presuđivalo u ovom predmetu, nije relevantna. Žalbeno vijeće, međutim, ne dijeli tužiočevo tumačenje Prvostepene presude.⁴¹⁷ Pretresno vijeće je imalo pravo da razmotri Krstićeve postupke u odgovarajućem kontekstu, što uključuje i postupke eventualnih sapočinitelja. Sveobuhvatno razumijevanje činjenica konkretnog predmeta ne samo da dopušta uzimanje u obzir krivice drugih počinitelja, nego je to štaviše i nužno da bi se mogli tačno razumjeti predmetni događaji i da bi se izrekla primjerena kazna.⁴¹⁸ Prvostepene presuda možda je u vezi s tim dvosmislena, no Pretresno vijeće nije na neprimjeren način razmatralo navodno višu razinu odgovornosti drugih počinitelja.

255. Zbog toga se žalba optužbe po toj osnovi odbija.

4. Argument optužbe u vezi s predumišljajem kao otežavajućim faktorom

256. Pretresno vijeće je smatralo da učestvovanje Radislava Krstića tek u kasnijoj fazi isključuje mogućnost postojanja predumišljaja.⁴¹⁹ Optužba tvrdi da je Pretresno vijeće primjetno pogriješilo kad je zaključilo da predumišljaj nije otežavajući faktor u ovom predmetu.⁴²⁰

257. S obzirom na činjenice na osnovu kojih je Pretresno vijeće donijelo svoju odluku, ono ni na koji način nije prekoračilo svoja diskreciona ovlaštenja kad je zaključilo da predumišljaj nije postojao, te da stoga ni nije mogao biti otežavajući faktor. Što se tiče konstatacije da je Krstić učestvovao u genocidu, predumišljaj nije utvrđen.⁴²¹ Isto u Krstićevom slučaju važi i za oportunističke zločine koji su počinjeni u Potočarima 12. i 13. jula 1995.

258. Postojao je element predumišljaja u odluci da se prisilno premjesti civilno stanovništvo, ali Pretresno vijeće je imalo diskreciono ovlaštenje da taj faktor odbaci kao nebitan za odmjeravanje kazne.

⁴¹⁶ Žalbeni podnesak optužbe, par. 4.91.

⁴¹⁷ *Ibid.*

⁴¹⁸ Međunarodni sud je prihvatio praksu ‘gradacije kazni’; usp. Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 184.

⁴¹⁹ Prvostepena presuda, par. 710 - 712.

⁴²⁰ Žalbeni podnesak optužbe, par. 4.113 i slj.

⁴²¹ Žalbeno vijeće je, u svakom slučaju, već zaključilo da Krstić nije bio učesnik u genocidnom poduhvatu nego samo pomagač i podržavalac u genocidu.

259. Pretresno vijeće nije pogriješilo kad je zaključilo da predumišljaj nije otežavajući faktor u ovom predmetu.

5. Argument odbrane u vezi s praksom odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji

260. Odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je, donoseći odluku o kazni, uzelo u obzir zakon Bosne i Hercegovine iz 1998., a ne zakone bivše Jugoslavije.⁴²² Pristup Međunarodnog suda u pogledu uzimanja u obzir sudske prakse odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji, u skladu s članom 24(1) Statuta i pravilom 101(B)(iii), najbolje je formulisan u odluci Pretresnog vijeća u predmetu *Tužilac protiv Kunarca i drugih*:

Iako Pretresno vijeće nije obavezno da primijeni praksu odmjeravanja kazne iz bivše Jugoslavije, u svakom slučaju je potrebno više od pukog nabiranja relevantnih odredbi iz krivičnog zakona bivše Jugoslavije. U slučaju da postoje neke razlike, valja se potruditi da se kazne koje će se izreći objasne uz osvrt na praksu odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji, posebno tamo gdje za neku posebnu praksu odmjeravanja kazne nema nikakvih smjernica u međunarodnom pravu. Zbog činjenice da često postoje veoma važne razlike između nacionalnih krivičnih gonjenja i krivičnog gonjenja na ovoj sudskoj instanci, Pretresno vijeće napominje da priroda, opseg i razmjor krivičnih djela za koja se sudi pred ovim Međunarodnim sudom ne dopuštaju automatsku primjenu prakse odmjeravanja kazni bivše Jugoslavije.⁴²³

261. Pretresno vijeće bilo je, dakle, dužno da uzme u obzir praksu odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji; ono je to i učinilo u paragrafu 697 Prvostepene presude. Fusnote uz taj paragraf pokazuju da je Pretresno vijeće uzelo u obzir relevantne zakonske odredbe, kao što je dužno da učini, i da je te zakonske odredbe analiziralo s obzirom na svoje konstatacije. Pretresno vijeće je imalo pravo da uzme u obzir ne samo zakon koji je bio na snazi u bivšoj Jugoslaviji u vrijeme kad je Radislav Krstić počinio zločine, nego i to kako se taj zakon kasnije razvijao. Pretresno vijeće se uvjerilo da se praksa odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji razvijala na način koji je u skladu s načelima u području odmjeravanja kazni koja je usvojio Međunarodni sud. Na primjer, zakon Bosne i Hercegovine ukinuo je smrtnu kaznu za krivična djela za koja je osuđen Krstić.⁴²⁴ S obzirom na podudarnost tog ukidanja s ovlašćenjima vezanim za odmjeravanje kazni samog Međunarodnog suda, izloženim u členu 24, Pretresno vijeće nije počinilo primjetnu grešku kad se pozvalo na zakon Bosne i Hercegovine iz 1998. godine.

⁴²² Odgovor odbrane na Žalbeni podnesak optužbe, par. 46 - 50.

⁴²³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarc i drugi*, par. 29. Ovo je uvijek bilo i rezoniranje Žalbenog vijeća. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarc i drugi*, par. 347 – 349; Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 21; Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 813 i 820; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 418.

⁴²⁴ Vidi takođe Presudu o kazni u predmetu *Todorović*, par. 96 i slj. (u kojoj je provedena slična analiza zakona Bosne i Hercegovine).

262. Konačno, Međunarodni sud – mada je obavezan da uzme u obzir praksu odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji – nije njome vezan.⁴²⁵ Međunarodni sud ništa ne sprečava da izrekne strožu ili blažu kaznu od one koja bi bila izrečena u pravnom sistemu bivše Jugoslavije.⁴²⁶

263. Pretresno vijeće stoga ne nalazi primjetnu grešku u rezoniranju Pretresnog vijeća u vezi s tim. Žalba odbrane po toj osnovi se odbacuje.

6. Argument odbrane da je nedovoljan značaj dat olakšavajućim okolnostima

264. Odbrana iznosi argument da Pretresno vijeće nije pridalo dovoljno značaja navedenim olakšavajućim okolnostima.⁴²⁷

265. Pretresno vijeće je razmotrilo okolnosti koje je navela odbrana, ali je zaključilo da one ne predstavljaju olakšavajuće okolnosti.⁴²⁸ Pretresno vijeće ima diskreciono ovlaštenje da odluči da li se neka okolnost treba smatrati olakšavajućom. Odbrana nije pokazala da je Pretresno vijeće pogriješilo u korištenju svojih diskrecionih ovlaštenja u vezi s tim pitanjem i zato se ova žalbena osnova odbacuje.

C. Razmatranja Žalbenog vijeća

266. Žalbeno vijeće smatra da se kazna mora izmijeniti zbog činjenice da je ono odgovornost Radislava Krstića ocijenilo kao odgovornost pomagača i podržavaoca u genocidu i u ubistvima kao kršenju zakona i običaja ratovanja između 13. i 19. jula 1995., a ne kao odgovornost saizvršioca, kako ju je ocijenilo Pretresno vijeće. U skladu sa svojim ovlastima da to učini bez vraćanja predmeta na razmatranje Pretresnom vijeću,⁴²⁹ Žalbeno vijeće će izmijeniti Krstićevu kaznu s obzirom na svoje zaključke, a u skladu sa odredbama Statuta i Pravilnika.

267. Kao što je pravilno iznijelo Pretresno vijeće,⁴³⁰ opšta načela odmjeravanja kazne primjenjiva u ovom predmetu uključuju sljedeće: (i) težinu krivičnih djela koja se optuženom stavljaju na teret;⁴³¹ (ii) opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije;⁴³² (iii) lične prilike osuđenika;⁴³³ i (iv) eventualne otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti.⁴³⁴

⁴²⁵ Presuda o kazni u predmetu *Plavšić*, par. 115; Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*, par. 96.

⁴²⁶ Presuda o kazni u predmetu *Banović*, par. 89.

⁴²⁷ Odgovor odbrane na Žalbeni podnesak optužbe, par. 66 - 72 i 99. Vidi Prvostepenu presudu, par. 713 – 717 i 723. Navedene su sljedeće olakšavajuće okolnosti: dobar karakter; nije ranije osuđivan; loše zdravlje; i saradnja s optužbom.

⁴²⁸ Prvostepena presuda, par. 713.

⁴²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 181.

⁴³⁰ Par. 697 i slj.

⁴³¹ Član 24(2); to se prihvata kao “obično [...] polazna tačka u razmatranju primjerene kazne” u Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, par. 182: “daleko najvažnija stvar koju treba imati u vidu, koja se može smatrati probnim kamenom adekvatnosti kazne, jeste težina krivičnog djela.” Vidi i Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 1225 (“daleko

268. Što se tiče težine krivičnih djela koja se optuženom stavljaju na teret, Žalbena vijeće je nedavno, u predmetu *Vasiljević*, prihvatilo da je pomaganje i podržavanje vid odgovornosti koji obično povlači blaže kazne nego kad se radi o odgovornosti saizvršioca.⁴³⁵ To načelo prihvaćeno je i u praksi MKSR-a, kao i u mnogim nacionalnim pravnim sistemima.⁴³⁶ Mada je zločin Radislava Krstića bez sumnje težak, konstatacija da on nije imao genocidnu namjeru značajno smanjuje njegovu odgovornost. Ista analiza primjenjiva je i na smanjenje Krstićeve odgovornosti za ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja počinjena od 13. do 19. jula 1995. u Srebrenici. Dakle, preinaka Krstićeve osude u pomaganje i podržavanje zahtijeva znatno smanjenje njegove kazne.

269. Žalbena vijeće je takođe zaključilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je poništilo osude Radislava Krstića po tačkama 3 (istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti) i 6 (progon kao zločin protiv čovječnosti) kao nedopustivo kumulativne u odnosu na osudu za genocid. Žalbena vijeće je, međutim, zaključilo da je Krstićeva odgovornost u odnosu na ta dva krivična djela bila odgovornost pomagača i podržavaoca, a ne odgovornost saizvršioca. Mada ti zaključci mogu promijeniti opštu sliku o kažnjivom ponašanju Radislava Krstića, optužba nije tražila povećanje kazne na osnovu tih osuda.⁴³⁷ Žalbena vijeće neće stoga uzeti u obzir Krstićevo učestvovanje u tim krivičnim djelima prilikom odmjeravanja kazne primjerene težini njegovih postupaka.

270. Što se tiče opšte prakse odmjeravanja kazni na sudovima bivše Jugoslavije, Žalbena vijeće je već objasnilo da ta praksa ne obavezuje Međunarodni sud i da on može, ako je to u interesu pravde, izreći blažu ili strožu kaznu nego što bi izrekli sudovi bivše Jugoslavije. U gornjoj diskusiji o ovom faktoru, Žalbena vijeće je razmotrilo praksu odmjeravanja kazni sudova bivše Jugoslavije primjenjivu u ovom predmetu i tu je praksu uzelo u obzir. Konkretno, kazna izrečena osobi koja je pomogla glavnom izvršiocu da počinji zločin može se smanjiti na kaznu koja je manja od one izrečene glavnom počinioocu.⁴³⁸

271. Pretresno vijeće je razmotrilo lične prilike Radislava Krstića, uključujući otežavajuće i olakšavajuće okolnosti. Odbrana tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kad prilikom odmjeravanja kazne nije pridalo nimalo značaja Krstićevom lošem zdravstvenom stanju, njegovom dobrom

najvažnija stvar koju treba imati u vidu, koja se može smatrati probnim kamenom adekvatnosti kazne, jeste težina krivičnog djela.”).

⁴³² Član 24(1) Statuta, pravilo 101(B)(iii).

⁴³³ Član 24(2).

⁴³⁴ Pravila 101(B)(i) i (ii).

⁴³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 181 – 182, fn. 291.

⁴³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 963; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, fn. 291 (gdje se citira iz sedam jurisdikcija anglosaksonskog i kontinentalnog prava).

⁴³⁷ Žalbeni podnesak optužbe, par. 3.95.

⁴³⁸ Vidi član 24 Krivičnog zakona SFRJ (“Ko drugome sa umišljajem pomogne u izvršenju krivičnog djela kazniće se kao da ga je sam učinio, a može se i blaže kazniti.”).

karakteru, činjenici da nije kažnjavan,⁴³⁹ te njegovoj saradnji s Međunarodnim sudom i doprinosu procesu pomirenja u bivšoj Jugoslaviji.⁴⁴⁰ Žalbeno vijeće usvaja konstatacije Pretresnog vijeća u vezi s tim faktorima i zaključuje da oni ne predstavljaju olakšavajuće okolnosti u kontekstu ovog predmeta. Žalbeno vijeće takođe zaključuje da u ovom predmetu nema otežavajućih okolnosti.

272. Žalbeno vijeće, međutim, smatra da se još četiri faktora moraju uzeti obzir kao olakšavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne Krstiću, a to su: (i) način na koji je obezbijedio ljudstvo i sredstva Drinskog korpusa; (ii) činjenica da je tek nedavno bio preuzeo komandu nad korpusom i to tokom borbenih operacija; (iii) činjenica da je u Potočarima i u okolini mjesta bio prisutan najviše dva sata; i (iv) njegova pismena naredba da se s Muslimanima postupa humano.

273. Prvo, mada je Radislav Krstić dao znatan doprinos ostvarenju genocidnog plana i ubijanju bosanskih Muslimana iz Srebrenice, njegovo stvarno učestvovanje u omogućavanju korištenja ljudstva i sredstava Drinskog korpusa pod njegovom komandom bilo je ograničeno. Drugo, mada je Žalbeno vijeće konstatiralo da je Krstić komandu nad Drinskim korpusom preuzeo 13. jula 1995., ono prihvata da je zbog činjenice da je na tom mjestu bio samo kratko vrijeme, te da je bio zauzet vođenjem borbenih operacija na području oko Žepe, njegov lični uticaj na opisane događaje bio dodatno ograničen. Treće, Krstić je popodne 12. jula 1995. u bazi u Potočarima i oko nje proveo najviše dva sata,⁴⁴¹ što Žalbeno vrijeme smatra dovoljno kratkim vremenom da opravda ublažavanje kazne.⁴⁴² Konačno, kako je već rečeno,⁴⁴³ Radislav Krstić je učinio napor da obezbijedi sigurnost civilima bosanskim Muslimanima koji su prevoženi iz Potočara. On je izdao nalog da se civilima ne smije ništa desiti, garantirajući njihov bezbjedan prijevoz s područja Srebrenice, a jednaku brigu je pokazao i za civile bosanske Muslimane tokom operacije Žepa. Krstićev lični integritet ozbiljnog profesionalnog oficira koji u normalnim okolnostima ne bi imao nikakve veze s takvim planom, takođe je olakšavajući faktor.

274. Žalbeno vijeće primjećuje da je optužba zatražila određivanje minimalne kazne od 30 godina zatvora.⁴⁴⁴ Kako je Žalbeno vijeće objasnilo u Presudi po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, odluka o tome da li će se odrediti minimalna kazna stvar je diskrecionih ovlašćenja vijeća.⁴⁴⁵ Određivanje minimalne kazne nalaže se rijetko. Budući da optužba nije navela nepobitne razloge za to, Žalbeno vijeće ne vjeruje da je u ovom predmetu primjereno odrediti minimalnu kaznu.

⁴³⁹ Odgovor odbrane na žalbeni podnesak optužbe, par. 69.

⁴⁴⁰ *Ibid.*, par. 72.

⁴⁴¹ Vidi par. 82, *supra*.

⁴⁴² Vidi par. 272, *supra*.

⁴⁴³ Vidi par. 132, *supra*.

⁴⁴⁴ Žalbeni podnesak optužbe, 5.3.

⁴⁴⁵ Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 28, 32.⁸⁴

275. Žalbeno vijeće konstatira da je Radislav Krstić odgovoran za veoma teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Opšte je mišljenje da je naročito zločin genocida kršenje koje je posebno teško i za svaku osudu. S obzirom na okolnosti u ovom predmetu, kao i na karakter teških zločina čije počinjenje je Radislav Krstić pomagao i podržavao ili ih sam počinio, Žalbeno vijeće, uzimajući u obzir načelo proporcionalnosti, smatra da bi kazna koju je izreklo Pretresno vijeće trebala biti smanjena na 35 godina.

VII. DISPOZITIV

Iz gorenavedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE**

NA OSNOVU člana 25 Statuta i pravila 117 i 118 Pravilnika o postupku i dokazima;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske strana i argumente koje su iznijele na ročištima 26. i 27. novembra 2003.;

ZASJEDAJUĆI na otvorenoj sjednici;

PONIŠTAVA, uz različito mišljenje sudije Shahabuddeena, osudu Radislava Krstića za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu da se počini genocid (tačka 1 Optužnice) i **PROGLAŠAVA**, uz različito mišljenje sudije Shahabuddeena, Radislava Krstića krivim za pomaganje i podržavanje u genocidu;

PRESUĐUJE da je Pretresno vijeće pogriješilo ne dopustivši osude Radislava Krstića za učestvovanje u istrebljivanju i progonu (tačke 3 i 6 Optužnice) počinjenima od 13. do 19. jula 1995., ali da je njegova odgovornost bila odgovornost pomagača i podržavaoca u istrebljivanju i progonu kao zločinima protiv čovječnosti;

PONIŠTAVA, uz različito mišljenje sudije Shahabuddeena, osudu Radislava Krstića za učestvovanje u ubistva iz člana 3 (tačka 3 Optužnice) počinjenom od 13. do 19. jula 1995. i **PROGLAŠAVA**, uz različito mišljenje sudije Shahabuddeena, Radislava Krstića krivim za pomaganje i podržavanje u ubistvu kao kršenju zakona i običaja ratovanja;

POTVRĐUJE osude Radislava Krstića za učestvovanje u ubistvu kao kršenju zakona i običaja ratovanja (tačka 5 Optužnice) i progonu (tačka 6 Optužnice) počinjenom između 10. i 13. jula 1995. u Potočarima;

ODBACUJE žalbe odbrane i optužbe u vezi s osudama Radislava Krstića u pogledu svih drugih pitanja;

ODBACUJE žalbe odbrane i optužbe na kaznu izrečenu Radislavu Krstiću i **IZRIČE** novu kaznu, uzimajući u obzir razinu odgovornosti Radislava Krstića koja je utvrđena u žalbenom postupku;

OSUĐUJE Radislava Krstića na 35 godina zatvora, pri čemu kazna počinje teći od danas, uzimajući u obzir, prema pravilu 101(C) Pravilnika o postupku i dokazima, vrijeme koje je

Radislav Krstić već proveo u pritvoru, tj. razdoblje od 3. decembra 1998. do danas;

NALAZE, u skladu s pravilima 103(C) i 107 Pravilnika o postupku i dokazima, da Radislav Krstić ostane pod nadzorom Međunarodnog suda dok se ne obave pripreme za njegovo prebacivanje u državu u kojoj će izdržati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/

sudija Theodor Meron,
predsjedavajući

/potpis na originalu/

sudija Fausto Pocar

/potpis na originalu/

sudija Mohamed Shahabuddeen

/potpis na originalu/

sudija Mehmet Güney

/potpis na originalu/

sudija Wolfgang Schomburg

Sudija Mohamed Shahabuddeen prilaže djelimično različito mišljenje.

Dana 19. aprila 2004.

U Haagu,

Nizozemska.

[PEČAT MEĐUNARODNOG SUDA]

VIII. DJELIMIČNO RAZLIČITO MIŠLJENJE SUDIJE SHAHABUDDEENA

A. Uvod

1. U ovom žalbenom postupku, branilac generala Krstića je izjavio pred Pretresnim vijećem: “Slažemo s uvodnim komentaram Pretresnog vijeća da ‘[n]ijedan opis ne može dočarati užas događaja koji su se u Srebrenici odigrali tokom tih devet dana od 10. do 19. jula 1995., kao ni svu težinu saznanja da se čovjek pod pritiskom rata može srozati na takva zvjerstva.”¹ Svjesno tog užasa, Pretresno vijeće je reklo, “citirajući riječi nirnberškog tužioca Telforda Taylora,” da je “[v]ažno [...] te nevjerovatne događaje ustanoviti na temelju jasnih i javnih dokaza, kako nikada niko ne bi mogao posumnjati da su to bile činjenice, a ne izmišljotine ...”² Pretresno vijeće je stoga bilo mišljenja da je “[n]eophodno [...] te 'nevjerovatne događaje' detaljno dokumentirati.”³ Dokumentacija je pokazala i više no što se očekivalo.

2. Dovršavajući svoj zadatak, Pretresno vijeće je konstatalo da je u Srebrenici počinjen genocid i da je general Krstić (u daljnjem tekstu: žalilac) za to krivično odgovoran. Žalbeno vijeće se slaže s tim konstatacijama, a ja se uz dužno poštovanje priklanjam tom mišljenju, kao i u mnogim drugim aspektima. Međutim, Žalbeno vijeće se ne slaže s Pretresnim vijećem u pogledu nivoa krivične odgovornosti žalioca. Dok je Pretresno vijeće smatralo da je krivična odgovornost žalioca bila odgovornost “glavnog izvršioca”⁴ genocida, Žalbeno vijeće smatra da se radi o nivou pomaganja i podržavanja. Ja se slažem s Pretresnim vijećem.

3. U vezi s nekim aspektima kumulacije osuda imam rezerve, i o tome ću se izjasniti kasnije. No, u pogledu kazne se slažem s Žalbenim vijećem. Dakle, što se tiče praktičnog ishoda, moje mišljenje je isto kao i mišljenje Žalbenog vijeća. Ali, u datim okolnostima, želio bih objasniti kako sam došao do toga. Prije nego što razmotrim ključno pitanje - nivo krivične odgovornosti žalioca - nužno je da se rekapituliraju glavne činjenice.

B. Kontekst

4. Predsjednik Republike Srpske bio je gospodin Radovan Karadžić. On je ujedno bio i vrhovni komandant Vojske Republike Srpske (u daljnjem tekstu: VRS). Njemu podređeni general

¹ Transkript žalbenog pretresa, 27. novembar 2003, str. 343, gdje se upućuje na Pobjianu presudu, par. 2.

² Pobjijana presuda, par. 95.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, par. 644.

Mladić bio je komandant svih snaga VRS-a. Vojska je bila podijeljena u korpuse. Jedan od korpusa bio je Drinski korpus. Ubistva su počinjena u zoni odgovornosti Drinskog korpusa.

5. Komandant Drinskog korpusa ranije je bio general Živanović, a žalilac je tada bio načelnik štaba i zamjenik komandanta – u to vrijeme pukovnik, kasnije general-major, a još kasnije (nakon ovih događaja) general-potpukovnik. Iskaz gospodina Deronjića (svjedoka koga je pozvalo Žalbeno vijeće) upućuje na to da je predsjednik Karadžić počeo sumnjati u efikasnost generala Živanovića. Stoga je predsjednik Karadžić na mjesto generala Živanovića postavio žalioca. Žalbeno vijeće je konstatalo da je žalilac postao *de facto* komandant Drinskog korpusa od večeri 13. jula 1995., a da je *de jure* komandant bio od 15. jula 1995.⁵

6. Ubistva su počinjena u julu 1995. U svakom slučaju, to zahvaća razdoblje tokom kojeg je žalilac imao odgovornost najprije načelnika štaba i zamjenika komandanta Drinskog korpusa, a kasnije njegovog komandanta. Osim toga, konkretni položaj koji je on imao u vojnoj hijerarhiji nije odlučujući za pitanje da li je on bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata da se poćini genocid, o kojoj optužbi se ovdje radi; konkretni položaj u hijerarhiji relevantan je samo u mjeri u kojoj to može pomoći da se utvrdi da li je on bio u prilici da značajno doprinese provođenju poduhvata i da li je, prema tome, bio njegov učesnik.

7. Pretresno vijeće je konstatalo “da je komanda Drinskog korpusa od večeri 13. jula 1995. morala znati za plan za pogubljenje muškaraca bosanskih Muslimana.”⁶ Taj plan mora se razumjeti u odnosu na kontekst koji se proteže u prošlost.

8. Dana 16. aprila 1993. Savjet bezbjednosti je donio odluku da “sve strane i drugi Srebrenicu i njenu okolinu trebaju smatrati 'zaštićenom zonom' koja se ne smije oružano napadati niti izlagati nekom drugom neprijateljskom ćinu.”⁷ Istovremeno, Savjet bezbjednosti je proglasio zaštićenim još dvije enklave, Žepu i Goražde.⁸ VRS je bio posvuda; bosanski Srbi su željeli stvoriti državu za sebe, a za muslimansko stanovništvo tih triju zona smatrali su da tome stoji na putu.

9. U aprilu-maju 1993., komandanti suprostavljanih vojnih snaga potpisali su srebrenićki sporazum o “zaštićenoj zoni”. Pretresno vijeće je konstatalo da su “[o]d samog početka obje [su] strane u sukobu kršile sporazum o 'zaštićenoj zoni’,”⁹ ali da je, “[u]sprkos tim kršenjima sporazuma o 'zaštićenoj zoni' koja su vršile obje strane u sukobu, nakon uspostavljanja enklave uslijedilo [...]

⁵ *Ibid.*, par. 330, 331, 625 i 631.

⁶ *Ibid.*, par. 362.

⁷ *Ibid.*, par. 18.

⁸ *Ibid.*, par. 18.

⁹ *Ibid.*, par. 22.

dvogodišnje razdoblje relativne stabilnosti, iako su uslovi koji su vladali u Srebrenici za njene stanovnike bili sve prije no idealni.”¹⁰ Između marta 1995. i jula 1995. situacija se promijenila.

10. Dana 8. marta 1995., predsjednik Karadžić je izdao direktivu VRS-u u vezi sa strategijom snaga VRS-a na području Srebrenice. Kao što je navedeno u Prvostepenoj presudi i ponovljeno u paragrafu 88 Drugostepene presude, tom direktivom, tzv. “Direktivom br. 7”, VRS-u se nalaže sljedeće:

izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici.¹¹

11. Kako je navelo Pretresno vijeće u paragrafu 28 svoje presude i Žalbeno vijeće u paragrafu 89 svoje Presude, tom direktivom se poziva na blokiranje konvoja humanitarne pomoći, čime se muslimansko stanovništvo treba učiniti “ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbjeci osudu međunarodne zajednice i svjetskog javnog mnijenja.” Ma kako da je to bilo oprezno formulirano, strategija je očito bila usmjerena ka promoviranju politike kojom će “stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici.” Prve rezultate te politike Pretresno vijeće je opisalo na sljedeći način:

Tačno kao što je i bilo predviđeno tom direktivom, sredinom 1995. humanitarna situacija za bosansko-muslimanske civile i vojno osoblje u enklavi postala je katastrofalna. Početkom jula 1995. iz niza izvještaja 28. divizije vidi se kako su snage ABiH [vojska suprotne strane] u enklavi hitno tražile deblokadu koridora za humanitarnu pomoć i kako je, kada to nije uspjelo, došlo do tragedije civila koji umiru od gladi.¹²

Budući da je žalilac bio viši oficir VRS-a i posebno zadužen za Srebrenicu, može se zaključiti da je o Direktivi br. 7 bio obaviješten. Takođe se može zaključiti da je on razumio zadati cilj predviđenih “borbenih dejstava.”

12. Malo kasnije, 31. marta 1995., Glavni štab VRS-a je izdao Direktivu br. 7.1. Iz te direktive je očito da je izdana “na osnovu Direktive br. 7”, koju je ranije izdao predsjednik Karadžić. Pretresno vijeće je navelo da se tom novom direktivom nalaže Drinskom korpusu da, između ostalog, vodi “aktivna borbena dejstva ... oko enklava.”¹³

13. Zatim je, pismom od 9. jula 1995., vođstvo bosanskih Srba naložilo VRS-u da zauzme Srebrenicu;¹⁴ Pretresno vijeće je konstatiralo za to pismo da je “uz njega [...] bilo uputstvo da se

¹⁰ *Ibid.*, par. 25.

¹¹ *Ibid.*, par. 28.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*, par. 29.

¹⁴ *Ibid.*, par. 33 i 334.

ono preda 'lično' generalu Krstiću.”¹⁵ Razumno je zaključiti da je žalilac razumio da je cilj tog naređenja bio da se provede politika iznesena u Direktivi br. 7 i dorađena direktivom br. 7.1.

C. Osnovna politika da se počini genocid

14. Kao što je već rečeno, gospodin Deronjić je svjedok koga je pozvalo Žalbeno vijeće. On je svjedočio, između ostalog, o razgovoru koji je vodio s vođstvom bosanskih Srba 8. ili 9. jula 1995. Žalbeno vijeće je konstatiralo da “gospodin Deronjić jeste u određenoj mjeri pokazao namjeru srpskog vođstva prije 13. jula 1993. da ubije civile bosanske Muslimane iz Srebrenice ako uspije vojna akcija u toj regiji.”¹⁶ Žalbeno vijeće nije navelo nikakve pojedinosti o tom razgovoru niti o identitetu sagovornika gospodina Deronjića. Ono je konstatiralo da iskaz gospodina Deronjića ne pomaže optužbi jer “on nije pružio nikakve dokaze koji bi povezali Radislava Krstića s genocidnim planom ili ukazali na to da je on bio svjestan takve namjere vođstva bosanskih Srba.”¹⁷

15. U svakom slučaju, Žalbeno vijeće je takođe konstatiralo da se ne može osloniti na iskaz gospodina Deronjića, pominjući “nepodudarnosti u iskazu gospodina Deronjića” i “nejasnoće u vezi s nekim od njegovih izjava.” Te “nepodudarnosti” i “nejasnoće” nisu konkretizirane. Svjedok je govorio – i bio je jedini koji je o tome govorio - o izvorima politike koja je bitna za ovaj predmet. Uz dužno poštovanje, nisam uvjeren da je na zadovoljavajući način objašnjeno zašto je njegovo svjedočenje o tome izuzeto. Žalbeno vijeće je prihvatilo njegovo svjedočenje u vezi sa stvari koja je povoljna za žalioca, kako je pokazano u paragrafu 119 ove Presude i paragrafu 25 dolje. Dakle, ne radi se o tome da je svjedočenje gospodina Deronjića u potpunosti diskreditirano. Sud, naravno, može prihvatiti iskaz u jednom dijelu, a odbaciti njegov drugi dio. No, ja se ne mogu složiti sa zaključkom Žalbenog vijeća da se iskaz gospodina Deronjića treba odbaciti u vezi s ovim bitnim pitanjem.

16. Vođstvo bosanskih Srba je gospodinu Deronjiću saopštilo da će dalje komunicirati putem kurira. Kurir, u osobi pukovnika Beare, uredno se pojavio 12. jula 1995.; on je doprinio početku ubijanja.

17. U pismu koje je napisao general Tolmir 9. jula 1995. (koje je već pominjano) prenosi se deklaracija vođstva bosanskih Srba da se treba pridržavati Ženevskih konvencija. Međutim, gospodin Deronjić je izjavio da je on vođstvo više puta obavijestio da se vrše ubistva.¹⁸ Nema pokazatelja da je bilo ikakvih protesta; može se zaključiti da ih nije bilo. To se mora uzeti u obzir

¹⁵ *Ibid.*, par. 334.

¹⁶ Drugostepena presuda, par. 94.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Transkript žalbenog pretresa, 21. novembar 2003., str. 116, 124, 125, iskaz gospodina Deronjića.

kad se ocjenjuje svrha deklaracije koju je izdalo srpsko vođstvo, a general Tolmir prenio u svom pismu. Kako je navedeno u Direktivi br. 7, bilo je važno izbjeći “osudu međunarodne zajednice i svjetskog javnog mnijenja.”

D. Da li je žalilac znao za namjeru da se poćini genocid

18. U skladu s osnovnom politikom koja je iznesena u Direktivi br. 7 jeste i izjava generala Mladića na drugom sastanku održanom u hotelu "Fontana" 11.-12. jula 1995. da želi jasno izjašnjavanje o tome da li bosanski Muslimani u Srebrenici žele da “opstanu, ostanu ili nestanu.”¹⁹ Isto vrijedi i za njegov ultimatum koji je na tom sastanku uputio gospodinu Mandžiću, “nezvanićn[om] bosansko-muslimansk[om] predstavniku nasumce izabran[om] iz mase u Potoćarima,”²⁰ koji je glasio: “[D]ovedite ljude koji mogu obezbijediti predaju oružja, i spasiti vaš narod od uništenja.”²¹ Źalilac je bio na tom sastanku. Na trećem sastanku sjedio je pokraj generala Mladića kad je ovaj rekao srebrenićkim Muslimanima: “[M]ožete opstati ili nestati.”²² Pretresno vijeće je primijetilo, ćini se s prihvatanjem, da su dva svjedoka “svjedoćil[a] [...] pred Pretresnim vijećem da je general Mladić na tom sastanku dao jasnu poruku da bosansko-muslimanske izbjeglice mogu preživjeti samo ako napuste Srebrenicu .”²³

19. Ćini se da Źalbeno vijeće ne dijeli mišljenje Pretresnog vijeća o tome da li je žalilac shvatio znaćenje onoga što je govorio general Mladić. Govoreći o izjavi generala Mladića “da će opstanak stanovništva zavisići od potpune predaje ABiH” i primjećujući da su na sastanku bile prisutne i vođe UNPROFOR-a i strani mediji, Źalbeno vijeće je konstatiralo da “[n]ije bilo pokazatelja da je Radislav Krstić u tom trenutku znao za namjeru generala Mladića da pogubi muslimanske civile koji su trebali biti prevezeni.”²⁴ Dakle, namjera generala Mladića da pogubi nije upitna; pitanje je samo da li je žalilac za nju znao.

20. U paragrafu 341 Prvostepene presude, na koji se upućuje u Drugostepenoj presudi, pominje se kako se tokom drugog sastanka u hotelu "Fontana" moglo ćuti skvićanje svinje koju kolju (uvredljivo za bosanske Muslimane) i kako su pred gospodina Mandžića stavili tablu sa zgrade općtine Srebrenice. Pretresno vijeće je zaključilo da to “teško da je mog[lo] promaći ikome od prisutnih na sastanku. Što je još vaćnije od svega toga, general Krstić je bio tu kada je general Mladić izjavio da opstanak bosansko-muslimanskog stanovništva zavisići od potpune predaje ABiH.”

¹⁹ Pobjjana presuda, par. 130.

²⁰ *Ibid.*, par. 128.

²¹ *Ibid.*, par. 130.

²² *Ibid.*, par. 132.

²³ *Ibid.*, 133. Vidi i *ibid.*, par. 130-132.

²⁴ Drugostepena presuda, par. 87.

Iz toga je slijedilo da, ako se ABiH ne preda, bosansko stanovništvo neće preživjeti. Pretresno vijeće je ispravno dodalo da je na sastanku u hotelu "Fontana" žalilac "bio upozoren da je nakon zauzimanja Srebrenice opstanak bosansko-muslimanskog stanovništva doveden u pitanje."²⁵

21. Branilac optuženog tvrdi da je general Mladić "rekao otprilike, znate: 'Možete ili suočiti se sa smrću ili otići.'"²⁶ Kasnije je branilac rekao: "Ali u jednom trenutku, mislim da Pretresno vijeće – zapravo, mi – mi moramo to da prihvatimo. Volio bih da nije tako, ali moramo prema pravilima ovog Vijeća i prema pravilima ovog Suda - kada je general Mladić počeo govoriti, on je, nažalost, jasno dao do znanja da civili nisu imali istinsku, stvarnu opciju da odu sa tog područja."²⁷ Žalilac je bio prisutan kad je general Mladić govorio; on je bio desna ruka generala Mladića što se tiče Srebrenice i okolnog područja. Nije sporno, naročito s obzirom na borbenu politiku iznesenu u Direktivi br. 7, da je žalilac znao šta se spremalo.

22. General Mladić je, bez sumnje, bio moćna figura. No to, po mom mišljenju, ne utječe na pitanje da li je žalilac znao za namjeru svog neposrednog zapovjednika, tj. generala Mladića. Nadalje, kako je konstatiralo Pretresno vijeće, bilo je brojnih prilika za usmeni kontakt između generala Mladića i žalioca, tako da, kako je zaključilo Pretresno vijeće, "[a]ko je general Mladić znao za pogubljenja, prirodno bi bilo da za njih zna i general Krstić."²⁸ Ovo nije puko nagađanje ili zaključivanje o krivici po analogiji, nego razuman zaključak koji je Pretresno vijeće sasvim legitimno izvelo na osnovu materijala pred sobom. Žalilac je znao za namjeru da se ubije i, u datim okolnostima, da se počini genocid.

E. Da li je žalilac dijelio namjeru da se počini genocid

23. Žalbeno vijeće je zaključilo da, mada je smatralo da žalilac u vrijeme sastanaka u hotelu "Fontana" nije znao za namjeru da se pogubljuje,²⁹ kasnije, 15. jula 1995.,³⁰ dok su pogubljenja još bila u toku, žalilac jeste saznao za tu namjeru. Međutim, suprotno nalazu Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće smatra da žalilac nije dijelio tu namjeru. Smatram da je Pretresno vijeće bilo u pravu kad je zaključilo da je žalilac i znao za namjeru da se ubije i dijelio tu namjeru, i to prije 15. jula 1995. U vezi s tim pozvaću se na četiri dokaza.

²⁵ Pobjijana presuda, par. 343.

²⁶ Transkript žalbenog pretresa, 26. novembar 2003., str. 274.

²⁷ *Ibid.*, 27. novembar 2003., str. 360.

²⁸ Pobjijana presuda, par. 407.

²⁹ Drugostepena presuda, par. 87.

³⁰ *Ibid.*, par. 101, 134.

1. Pokolj u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici

24. Prvi dokaz odnosi se na slučaj pukovnika Borovčanina. Tačno je da su snage potčinjene pukovniku izvršile masovno ubistvo u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici 13. jula 1995. u otprilike 18.00 sati. U skladištu je bilo zatočeno otprilike 1.000 do 1.500 nenaoružanih civila; gotovo svi su ubijeni;³¹ bilo je samo nekoliko preživjelih.³² Dokazi pokazuju da je otprilike dva i po sata kasnije, u 20.40 sati, pukovnik Borovčanin telefonski razgovarao sa žaliocem. U tom razgovoru žalilac je pitao: “Kako ide?” Borovčanin je odgovorio: “Dobro ide”. Žalilac je odgovorio: “Nemoj mi reći da imaš problema.” Na to je odgovor bio: “Nemam, nemam.”³³ Razgovor je završio žaliočevim riječima: “OK, bićemo u vezi.”

25. Žalbeno vijeće smatra da “prisluškivani razgovor između pukovnika Borovčanina i Radislava Krstića nije dovoljno direktan da bi se moglo zaključiti da je taj razgovor bio izvještaj pukovnika Borovčanina o uspješno obavljenom pogubljenju Muslimana u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici 13. jula.”³⁴ U prilog svom mišljenju da taj razgovor “nije bio dovoljno direktan”, Žalbeno vijeće oslanja se na izjavu gospodina Deronjića da “pogubljenje u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici nije bilo planirano, nego da je bilo spontana odmazda nakon sukoba muslimanskih zatvorenika i stražara. Ako jeste bilo tako, u tom slučaju je inicijativa za pokolj došla od rukovodstvu logora, a ne od nekog višeg vojnog zapovjednika, kao što je bio Krstić.”³⁵

26. No, ne radi se o tome da li je “inicijativa za pokolj” došla od optuženog, nego da li je on dijelio namjeru s kojom je “pokolj” počinjen. Kako god da se događaj objasni, on se ne može opravdati: i samo Žalbeno vijeće ga je nazvalo “pokoljem”. Nemoguće je da Borovčanin ne bi žalincu podnio izvještaj o tako značajnom događaju. Iz snimljenog razgovora može se zaključiti da žalilac nije imao primjedbi. Čak i ako se na osnovu dokaza ne može sa sigurnošću utvrditi da je žalilac i sam bio učesnik u pokolju, oni u velikoj mjeri pokazuju da je taj pokolj bio u skladu s njegovim viđenjem šire politike da se pogubljuje. Drugim riječima, on je pristajao uz tu politiku.

³¹ Vidi Pobjianu presudu, par. 205 i slj. Usp. s Drugostepenom presudom, par. 118, fusnota 197, gdje se kaže da je gospodin Deronjić ustvrdio: “[S]udeći po informacijama koje sam dobio od gospodina Borovčanina, ubijeno je oko 300 muškaraca.” Pretresno vijeće se oslanjalo na direktne dokaze.

³² Pobjiana presuda, par. 211.

³³ Vidi dokazni predmet P 529, koji se pominje u Pobjianoj presudi u par. 176, fusnota 430, u par. 287, fusnota 758, i u par. 376, fusnota 1005.

³⁴ Drugostepena presuda, par. 119.

³⁵ *Ibid.*

2. “Razdjeljivanje” 3.500 “paketa”

27. Drugi dokaz je precizniji. Pukovnik Beara je bio "kurir" vođstva bosanskih Srba. Źalbeno vijeće za njega konstatira da je bio “direktno ukljućen u ubojstva.”³⁶ Doista, on je odigrao ključnu ulogu u provođenju politike pogubljenja. Zabilježen je njegov razgovor sa žaliocem 15. jula 1995. U prisluškivanom razgovoru rećeno je sljedeće:³⁷

- B: Generale, Furtula nije ispoštovao naređenje šefa.
 K: Slušaj, on je njemu naredio da tenk se izvodi, a ne voz.
 B: Ma treba mi 30 ljudi kao što je naređeno.
 K: Uzmi od Nastića ili od Blagojevića, ne mogu ti ja odavde ništa izvuć'.
 B: Ali nemam ovdje, trebaju mi danas i vraćam ih noćas. Krle, shvati, ne mogu da ti objašnjavam ovako.
 K: Ma sve ću poremetiti na njegovom pravcu ako to izvućem, a od njega mnogo zavisi.
 B: Ne mogu da riješim ništa bez 15 do 30 ljudi sa Bobanom Indićem.
 K: Ljubo, ovo nije zaštićeno.
 B: Znam, znam.
 K: Vidjet ću šta mogu, ali mnogo ću poremetiti, pogledaj dole kod Nastića i kod Blagojevića.
 B: Ma nemam, da imam ne bih tražio već treći dan.
 K: Vidi kod Blagojevića, uzmi njegove "Crvene beretke".
 B: Ma nema, ostalo ih samo 4, oni su zdimili, jebi ih, nema ih više tamo.
 K: Vidjet ću šta mogu.
 B: Vidi i neka dođu kod Draga.
 K: Ne mogu ništa garantovati.
 B: Krle, ja ne znam više šta da radim.
 K: Ljubo, uzmi onda one gore, iz MUP-a.
 B: Ma neće oni ništa da rade, prićao sam i nema drugog rješenja nego 15 do 30 sa Indićem. Ono što je trebalo doći 13-og, a nije.
 K: Ljubo, ti mene razumi, vi ste meni uradili svašta, u pićku materinu.
 B: Razumijem, ali razumi i ti mene, da je to tada ispoštovano, ne bi se sada prepirali.
 K: Jebi ga, sad ću ja za to biti kriv.
 B: Ja ne znam šta da radim, Krle, najozbiljnije ti kaŹem. Ima još 3.500 "paketa" koje moram da razdijelim, a nemam rješenja.
 K: Jebi ga, vidjet ću šta mogu.

28. Znaćenje ovog prisluškivanog razgovora je jasno. U podmuklom šifriranom jeziku koji se u njemu koristi, “3.500 paketa” odnosi se na 3.500 zarobljenih civila. “Razdijeliti” se odnosi na plan njihovog ubijanja. To je utvrdilo Pretresno vijeće. S duŹnim poštovanjem, Źalbeno vijeće nije uvjerljivo kada u paragrafu 76 Presude kaŹe da se ta konstatacija temelji samo na argumentima optuŹbe. Teško je zamisliti da bi postojali obimniji dokazi u vezi s tim pitanjem. Radi se prije svega o tumaćenju pomoću argumenata. Źalbeno vijeće nije bilo u mogućnosti da predloŹi alternativno znaćenje.

³⁶ *Ibid.*, par.102. Vidi Pobjianu presudu, par. 384, gdje se kaŹe: “I optuŹba i odbrana su se saglasile da je pukovnik Beara bio ukljućen u ubijanja” (fusnota izostavljena).

³⁷ Pobjiana presuda, par. 380.

29. Nije zatražen borbeni bataljon, nego samo otprilike 15 do 30 ljudi, i to samo na nekoliko sati. Nije sporno da je žalilac znao da se od njega traži da obezbijedi izvršioce pogubljenja. I žalilac je bio voljan da ih obezbijedi preko svojih podređenih³⁸ Nastića i Blagojevića, ako imaju slobodnih ljudi. Stoga je Pretresno vijeće pravilno konstatiralo da je “u vrijeme ovog razgovora 15. jula 1995., general Krstić znao da se vrše pogubljenja i da je preuzeo na sebe da pukovniku Beari pomogne da dobije potrebno ljudstvo za njihovo izvršenje.”³⁹

30. U vezi s tim razgovorom, odbrana žalioaca je prihvatila pred Žalbenim vijećem da žalilac “jeste znao za ubistva”, ali je tvrdila da žalilac “nikad nije zaista bio uključen u plan da se ti ljudi ubiju.”⁴⁰ Žalbeno vijeće se, u osnovi, slaže s tvrdnjom odbrane žalioaca. Ono smatra da žaliočeva “izjava Beari 'vidjet ću šta mogu' ne može iznijeti teret značaja koji joj pridaje Pretresno vijeće. Umjesto da se shvati kao obećanje pomoći, ta izjava mogla je značiti odbijanje da se preuzme obaveza, Krstićev pokušaj da prekine razgovor i pri tome ne kaže strogo “ne”, a da u isto vrijeme ne preuzme jednoznačnu obavezu da pomogne.”⁴¹ Žalbeno vijeće dodaje da “činjenica da je Krstić predložio da se ljudstvo uzme od njegovih potčinjenih može ići u prilog zaključku da je on znao da se vrše pogubljenja bosanskih Muslimana, ali iz toga se ne može zaključiti da je Radislav Krstić dijelio namjeru da se počini genocid.”⁴² U vezi s tim stavom postoje dva problema.

31. Prvo, žalilac je pred Pretresnim vijećem porekao da je taj razgovor ikad obavljen,⁴³ suprotno tome, u žalbenom postupku njegov napad je bio usmjeren na značenje tog razgovora, pri čemu je tvrdio, kako je primijetilo Žalbeno vijeće, da su njegove riječi predstavljale diskretno odbijanje tražene pomoći.⁴⁴ No, implikacija te nove tvrdnje jeste da je on sada prihvatio da se razgovor dogodio. Razlog njegovom poricanju upravo je bilo to što je žalilac bio svjestan dokaznog značaja tog razgovora. Suočen s problemom poricanja neporecivog, to jest da razgovor jeste obavljen, žalilac je promijenio taktiku – on sada prihvata da je razgovor obavljen, ali pokušava da mu da oslobađajuće tumačenje.

32. Drugo, prije nego što se pozabavi kasnijim žaliočevim riječima – “Vidjet ću šta mogu” - Žalbeno vijeće bi se moglo malo duže zadržati na onome što je rekao prije toga: “Uzmi od Nastića

³⁸ Vidi paragraf 104 Drugostepene presude gdje se govori o “potčinjenima”.

³⁹ Pobjijana presuda, par. 385.

⁴⁰ Vidi i transkript žalbenog pretresa, 26. novembar 2003., str. 278-279, gdje žaliočev branilac kaže da je “jedini direktni dokaz njegovog učestvovanja njegov telefonski razgovor od 15. jula s pukovnikom Bearom, iz čega se legitimno može zaključiti da je general Krstić znao da ljude ubijaju – ali nikako da je imao genocidni plan, nego da ljude ubijaju. I mi tvrdimo – i o tome ćemo govorit detaljnije – da on nije nikad ništa učinio da pospiješi taj poduhvat. On nije učestvovao u tom smislu.”

⁴¹ Drugostepena presuda, par. 76.

⁴² *Ibid.*, par. 104.

⁴³ Pobjijana presuda, par. 385.

⁴⁴ Ili, kako stoji u paragrafu 174 Žalbenog podneska odbrane od 10. januara 2002., “[p]rave činjenice pokazuju da general Krstić nije nikad postupio po Bearinom zahtjevu.” 96

ili od Blagojevića, ne mogu ti ja odavde ništa izvuć.” A zatim je rekao i sljedeće: “Vidi kod BLAGOJEVIĆA, uzmi njegove "Crvene beretke.” Te riječi znače da bi, u slučaju da su žaliočevi “potčinjeni”⁴⁵ (Nastić i Blagojević) imali slobodnih ljudi, ti ljudi zapravo bili dodijeljeni od strane žalioca kao ispomoć u pogubljenjima. Ispostavilo se da njegovi potčinjeni nisu imali slobodnih ljudi, ali sam žalilac to nije znao. To je bio jedini razlog što ti ljudi nisu korišteni kao izvršioci pogubljenja. Dakle, stanje svijesti optuženog karakterizirala je spremnost da obezbijedi dio izvršilaca ubistava. Da bi se to dokazalo, nije potrebno pokazati da su se ti ljudi stvarno mogli dobiti od potčinjenih koje je žalilac naveo ili da su zaista bili u streljačkom vođu.

33. Preduzimanje da se obezbijede izvršioci pogubljenja nije značilo samo obezbjeđivanje znatne pomoći u vršenju genocida od strane druge osobe, ako je ta druga osoba pristupila ostvarenju svoje poznate namjere da izvrši genocid, što bi osobu koja obezbjeđuje izvršioce pogubljenja činilo samo pomagačem i podržavaocem: to preduzimanje znači da je ona dijelila namjeru ove druge osobe koja je počinila genocid, a ne samo da je znala za tu namjeru. Takvo preduzimanje je, dakle, predstavljalo dokaz o učestvovanju u krivičnom djelu genocida što čini genocid krivičnim djelom koje je počinila osoba koja je obezbijedila izvršioce pogubljenja.

3. Transport žena i djece

34. Treći dokaz odnosi se na ulogu žalioca u organiziranju transporta žena, djece i starih ljudi autobusom iz Srebrenice. Prema riječima njegovog branioca, “[p]ostoje neosporeni dokazi da je general Krstić organizirao premještanje žena, djece i starih ljudi sa srebreničkog područja kako oni ne bi bili pogođeni holokaustom koji se spremao.”⁴⁶ Žalilac je, dakle, prema riječima njegovog branioca, bio svjestan da će oni koji ne budu premješteni biti pogođeni “holokaustom koji se spremao”. Premještanje i holokaust zajedno čine jedinstveno djelo genocida. Žalbeno vijeće je to uvidjelo i konstatiralo sljedeće:⁴⁷

Moglo bi se reći da argument odbrane logično proizlazi iz odluke snaga bosanskih Srba da premjeste žene, djecu i stare ljude pod svojim nadzorom na druga područja. Tu činjenicu je, međutim, moguće i drugačije protumačiti. Kao što je objasnio Pretresno vijeće, prisilno premještanje moglo je biti samo još jedan način da se obezbijedi fizičko uništenje zajednice bosanskih Muslimana Srebrenice. Tim premještanjem definitivno su iz Srebrenice uklonjeni svi bosanski Muslimani, čime je eliminirana i najmanja mogućnost obnavljanja muslimanske zajednice na tom području. Odluka da se ne ubiju žene i djeca može se objasniti postojanjem kod Srba svijesti o javnom mnijenju. Za razliku od operacije ubijanja zarobljenih muškaraca, takva operacija se teško mogla sakriti ili prikazati vojnom operacijom, te je stoga donosila veću opasnost od međunarodne osude.

⁴⁵ I samo Žalbeno vijeće ih u paragrafu 104 Drugostepene presude naziva “podređeni”.

⁴⁶ Transkript žalbenog pretresa, 27. novembar 2003., str. 332; kurziv dodat.

⁴⁷ Drugostepena presuda, par. 31, fusnote izostavljene.

Žalbeno vijeće je dodalo:⁴⁸

Pretno vijeće - koje je u najboljoj poziciji da ocijeni dokaze predložene na suđenju - opravdano je zaključilo da činjenica premještanja ide u prilog konstataciji Vijeća da su neki članovi Glavnog štaba VRS-a namjeravali da unište bosanske Muslimane u Srebrenici. To što prisilno premještanje samo po sebi ne čini genocidno djelo ne isključuje mogućnost da se Pretno vijeće na to osloni kao na dokaz o namjeri članova Glavnog štaba VRS-a. Genocidna namjera može se, između ostalog, izvesti iz dokaza o “drugi[m] kažnjivi[m] djel[ima] koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe.”

35. Dakle, samo za sebe, prisilno premještanje nije genocid. No, u ovom slučaju, premještanje nije postojalo samo za sebe, i to je zapravo i osnova po kojoj je Žalbeno vijeće odbacilo argument odbrane da ono pokazuje da nije bilo genocida. Ono je bilo dio – sastavni dio – jedinstvenog plana da se počini genocid, koji je uključivao ubistva, prisilno premještanje i uništavanje domova. Ono je naročito pokazalo da je namjera s kojom su počinjena ubistva doista bila namjera da se uništi srebrenički dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana. Po mom mišljenju, presudu Žalbenog vijeća treba shvatiti kao potvrdu da je žalilac, preuzimajući ulogu glavnog izvršioca politike prisilnog premještanja - neodjeljivog elementa genocida - dijelio namjeru Glavnog štaba da se počini genocid.

36. U Optužnici (u paragrafu 24.4 u vezi s tačkama 1 i 2 koje se odnose na genocid odnosno saučesništvo u genocidu) navodi se da su “[m]eđu mnogobrojnim i organiziranim ubistvima muškaraca bosanskih Muslimana...bila⁴⁹ [i ona kada su] ... pripadnici VRS-a, pod komandom Radislava Krstića, prevezli [su] žene i djecu bosanske Muslimane - koji su ranije u Potočarima odvojeni od muških članova svojih porodica - na mjesto u blizini sela Tišća. Većini žena i djece bosanskim Muslimanima koji su tako dovezeni u Tišću bilo je nakon toga dozvoljeno da pređu na teritoriju bosanskih Muslimana.” Dakle, optužba je tvrdila da je “među mnogobrojnim i organiziranim ubistvima muškaraca bosanskih Muslimana... bil[o]” prevoženje žena i djece. O toj tvrdnji optužba je žalioca uredno obavijestila u tekstu Optužnice; ta tvrdnja je dokazana.

4. Korišćenje ljudstva i sredstava pod kontrolom žalioca

37. Žalbeno vijeće prihvata da je žalilac znao za korišćenje ljudstva i sredstava pod njegovom komandom u svrhu genocida.⁵⁰ Ono je opomenulo korišćenje ljudstva Drinskog korpusa za sprovođenje zatočenika do mjesta pogubljenja, korišćenje opreme Zvorničke brigade za ukop žrtava, korišćenje goriva Drinskog korpusa za prijevoz zatočenika do mjesta pogubljenja, korišćenje jedinica Krajiške brigade (koje su djelovale pod komandom Zvorničke brigade) kao izvršilaca

⁴⁸ *Ibid.*, par. 33, fusnote izostavljene.

⁴⁹ Kurziv dodat.

⁵⁰ Drugostepena presuda, par. 126.

pogubljenja.⁵¹ Sve to je bilo pod kontrolom žalioca. Glavni štab je mogao tražiti ta sredstva, ali žalilac je znao da Glavni štab ovisi i o njegovoj saradnji.⁵² Kako je primijetilo Žalbeno vijeće, žalilac je “znao da *dopuštajući* korištenje sredstava Drinskog korpusa znatno doprinosi pogubljenju zarobljenih bosanskih Muslimana”⁵³ i da je “*dozvolio* Glavnom štabu da koristi ljudstvo i sredstva pod njegovom komandom kako bi se pomoglo u njihovom vršenju.”⁵⁴

38. U vezi s tim pitanjima Žalbeno vijeće konstatira da je “Pretno vijeće [...] zaključak o genocidnoj namjeri optuženog izvelo iz toga što je znao za pogubljenja i iz toga što je znao da se ljudstvo i sredstva pod njegovom komandom koriste kao ispomoć u tim pogubljenjima. Međutim, znanje Radislava Krstića nije samo po sebi dovoljno da bude osnova za zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri.”⁵⁵ Između znanja o namjeri i dijeljenja namjere linija može biti tanka. Odluka ovisi o ocjeni dokaza. U skladu s ustanovljenim načelima koja reguliraju žalbeni postupak, ocjenu dokaza trebalo bi prepustiti Pretnom vijeću – čak i u slučaju strogog testa. Strogi test ne ovlašćuje Žalbeno vijeće da interveniše tamo gdje to inače ne bi učinilo. To vrijedi za sve slučajeve osim za slučaj greške - za koju se uglavnom smatra da treba biti jasna. Ja ovdje ne vidim nikakvu grešku.

39. Nakon što se složilo s Pretnim vijećem i odbacilo žaliočevu tvrdnju da je postojala paralelna linija vlasti iz koje je on bio potpuno isključen, nakon što je prihvatilo da su korišteno ljudstvo i sredstva bili pod kontrolom žalioca, nakon što je prihvatilo da je žalilac znao da se njegovo ljudstvo i sredstva koriste za vršenje pogubljenja, nakon što je konstatiralo da je žalilac “dopustio” da se njegova sredstva koriste na taj način i da je on to korištenje “dozvolio”, Žalbeno vijeće nije zaista bilo u situaciji da odbaci ocjene Pretnog vijeća da optuženi nije samo znao za pogubljenja nego da je dijelio i namjeru da se ona počine.

5. Zaključak o dijeljenju namjere

40. Branilac žalioca je prihvatio da je “Pretno vijeće imalo pravo kad je ocijenilo da je sve od tog trenutka [od drugog sastanka u hotelu "Fontana" 11. jula 1995.] predstavljalo udruženi zločinački poduhvat, barem u pogledu toga ko je učestvovao u deportiranju civila.”⁵⁶ Zaključak je ispravan, ali nisam uvjeren da se može ograničiti na deportiranje. Nema razloga za neslaganje sa konstatacijom Pretnog vijeća da je “van razumne sumnje da je general Krstić od večeri 13. jula

⁵¹ *Ibid.*, par. 126-128.

⁵² *Ibid.*, par. 137.

⁵³ *Ibid.*, par. 137.

⁵⁴ *Ibid.*, par. 144, kurziv dodat.

⁵⁵ *Ibid.*, par. 129.

⁵⁶ Transkript žalbenog pretresa, 27. novembar 2003., str. 360-361.

1995. nadalje učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu⁵⁷ da se ubiju vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani iz Srebrenice.”⁵⁸ Budući da je dijelio namjeru, iz toga slijedi da je krivično odgovoran za genocid kao saizvršilac, i Pretresno vijeće je to konstatiralo. Nasuprot tome, Žalbeno vijeće smatra da je on krivično odgovoran kao pomagač i podržavalac. Vratću se na to pitanje različitog mišljenja.

F. Da li je počinjen genocid

1. Uvod

41. U međuvremenu, osvrnimo se na tvrdnje žaliočevog branioca da, pravno gledano, nije počinjen genocid. To pitanje vraća nas na Konvenciju o genocidu iz 1948., koja, kako je prihvaćeno, ima status običajnog međunarodnog prava. Odredbe članova II i III Konvencije pojavljuju se u stavovima 2 i 3 člana 4 Statuta, koji glasi:

Član 4 Genocid

1. Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su počinile genocid definisan u stavu 2 ovog člana ili bilo koje od djela nabrojanih u stavu 3 ovog člana.
2. Genocid označava bilo koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva:
 - a) ubijanje pripadnika grupe;
 - b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe;
 - c) smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
 - d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe;
 - e) prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu.
3. Kažnjiva su sljedeća djela:
 - a) genocid;
 - b) udruživanje radi počinjenja genocida;
 - c) direktno i javno poticanje na počinjenje genocida;
 - d) pokušaj počinjenja genocida;
 - e) saučesništvo u genocidu.

⁵⁷ Pretresno vijeće je odbacilo argument odbrane da se optužba ne može pozvati na tu doktrinu. Vidi Pobjianu presudu, par. 602.

⁵⁸ Pobjiana presuda, par. 633. Vidi i *ibid.*, par. 631 and 632.

42. Na osnovu tih odredbi pokrenuta su tri pitanja. Ona su razmotrena u Drugostepenoj presudi. Slažem se s nalazima Presude u vezi s tim pitanjima, ali htio bih dati svoje mišljenje.

2. “Dio dijela” grupe

43. Prvo pitanje je žaliočev branilac pokrenuo u odjeljku pod naslovom “Dio dijela.”⁵⁹ Ja na sljedeći način shvaćam argument žaliočevog branioca: Pretresno vijeće je konstatalo da “grupa” u svrhu definicije genocida predstavlja bosanske Muslimane, a da “dio” te grupe predstavlja zajednica bosanskih Muslimana iz Srebrenice.⁶⁰ Nakon što je to konstatalo, Pretresno vijeće je –

utvrdilo brojčani omjer između ubijenih vojno sposobnih muškaraca i zajednice bosanskih Muslimana iz Srebrenice i konstatalo da se radi o znatnom dijelu. No ono je na taj način pogriješilo jer je razvodnilo genocidnu formulu mjereći jedan dio (vojno sposobne muškarce) u odnosu na drugi (Srebrenicu) i konstatalujući da je on znatan. Pretresno vijeće ni u jednom trenutku nije upotrijebilo ispravnu formulu mjerenja dijela za koji se planira da bude uništen (vojno sposobni muškarci iz Srebrenice) u odnosu na grupu (bosanski Muslimani).⁶¹

Branilac žalioca stoga zaključuje da je zadatak Pretresnog vijeća bio da odredi da li su ubijeni muškarci predstavljali “dio” grupe bosanskih Muslimana kao cjeline i da je, čineći to, upotrijebilo krivi aršin.

44. Slažem se sa Žalbenim vijećem da je “[o]dbrana [...] pogrešno shvatila analizu Pretresnog vijeća.”⁶² Pretresno vijeće je konstatalo – i to nije osporeno – da su Muslimani iz Srebrenice bili “dio” nacionalne grupe bosanskih Muslimana. Neki od njih su ubijeni. Pitanje je, dakle, da li su oni koji su ubijeni ubijeni s namjerom da se uništi srebrenički “dio” grupe. Pretresno vijeće je potvrdno odgovorilo na to pitanje, koristeći ubistva, kao i neke druge činjenice, kao dokaz te namjere. Naravno, oni koji su ubijeni *primali su* srebreničkom dijelu nacionalne grupe bosanskih Muslimana, ali nije se zaista postavilo pitanje da li su oni činili “dio” bilo koje grupe u smislu *uvodnog dijela člana 4(2) Statuta*; nije bilo potrebno razmatrati takvo pitanje. Nije se, prema tome, pojavilo ni pitanje ispravnog aršina kojim bi se utvrdilo da li su ubijeni činili “dio” bilo koje grupe.

3. Da li mora postojati namjera da se prouzrokuje fizičko ili biološko uništenje grupe

45. Drugo, žaliočev branilac tvrdi da namjera da se uništi nije u skladu s činjenicom da su napadačke snage bosanskih Srba prevezle žene i djecu (uključujući mušku djecu) na teritoriju pod

⁵⁹ Žalbeni podnesak odbrane, 10. januar 2002., str. 13 gore, par. 35.

⁶⁰ Pobjana presuda, par. 560 i 591.

⁶¹ Žalbeni podnesak odbrane, 10. januar 2002., par. 40. Vidi i, *ibid.*, par. 37-39. Vidi takođe argument branioca generala Krstića u transkriptu žalbenog pretresa, 26. novembar 2003., na. 297 i slj., i 27. novembar 2003., str. 351-352.

⁶² Drugostepena presuda, par. 19.

kontrolom Muslimana. Osnova za tu tvrdnju je stav, koji branilac apostrofira, da namjera s kojom se vrši svako od djela nabrojanih u členu 4(2) Statuta (u daljnjem tekstu: nabrojana djela) uvijek mora biti namjera da se prouzrokuje fizičko ili biološko uništenje grupe, u cijelosti ili djelimično, tako da dolazi do nepodudarnosti ako je namjera zapravo da se znatnom broju pripadnika grupe dopusti da prežive.

46. Žalbeno vijeće je prihvatilo osnovnu tvrdnju žaliočevog branioca da je namjera morala biti namjera da se fizički ili biološki⁶³ uništi srebrenički dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana.⁶⁴ Shodno tome, namjera da se znatnom broju srebreničkih Muslimana dopusti da prežive značila je da nije bilo namjere da se fizički uništi srebrenički dio grupe. Kao što je primijetilo Žalbeno vijeće, “[m]oglo bi se reći da argument odbrane logično proizlazi iz odluke snaga bosanskih Srba da premjeste žene, djecu i stare ljude pod svojim nadzorom na druga područja.”⁶⁵ Prema tome, žalba bi bila usvojena da premještanje nije bilo kvalificirano. No, iz razloga koji pokazuju da je premještanje bilo u znatnoj mjeri kvalificirano, žalba je po toj osnovi odbijena.

47. Slažem se s odbacivanjem žalbe. Ako je tvrdnja žaliočevog branioca tačna, iz razloga koje su dali Pretresno i Žalbeno vijeće, smatram da je navedeni zahtjev za dokaz namjere da se fizički ili biološki uništi ta grupa zadovoljen katastrofalnim posljedicama za porodičnu strukturu na kojoj se temeljio srebrenički dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće je pravilno ocijenilo da su snage bosanskih Srba znale da će njihove aktivnosti “neizbježno za posljedicu imati *fizički nestanak* bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici.”⁶⁶ No, ja ne mislim da je tvrdnja žaliočevog branioca ispravna. Moji su razlozi sljedeći.

48. Tvrdnja da namjeravano uništenje mora uvijek biti fizičko ili biološko u velikoj mjeri je potkrijepljena u literaturi. Međutim, ta tvrdnja previđa razliku između prirode nabrojanih “djela” i “namjere” s kojom su počinjena. Po svojoj prirodi, nabrojana (ili prvobitna) djela moraju doista poprimiti fizički ili biološki oblik, no namjera koja ih prati, da se tim djelima u cijelosti ili djelimično uništi grupa, ne mora uvijek dovesti do uništenja iste vrste.⁶⁷ Postoje iznimke. U členu 4(2)(c) Statuta govori se o “smišljeno[m] nametanj[u] pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja,” a namjera da se prouzrokuje fizičko ili biološko uništenje grupe implicirana je i u členu 4(2)(d) gdje se propisuje “uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje radanja unutar grupe.” Međutim, *a contrario*, čini se da,

⁶³ *Ibid.*, par. 24 i 25.

⁶⁴ *Ibid.*, par. 28, 29, 37 i 38.

⁶⁵ *Ibid.*, par. 31.

⁶⁶ Pobjana presuda, par. 595, kurziv dodat.

u drugim slučajevima, sam Statut ne zahtijeva namjeru da se grupa u cijelosti ili djelimično uništi grupa, fizički ili biološki.

49. Stav *a contrario* vrijedi za član 4(2)(a) Statuta koji se odnosi na “ubijanje pripadnika grupe,” što je relevantno za ovaj predmet. Naravno, oni koji su ubijeni fizički su uništeni. Ali ne radi se o tome. Pitanje je da li je, da bi se dokazao genocid, bilo potrebno pokazati da je namjera s kojom su oni ubijeni bila da se prouzrokuje fizičko ili biološko uništenje srebreničkog dijela nacionalne grupe bosanskih Muslimana. Naglasak koji se u literaturi stavlja na potrebu fizičkog ili biološkog uništenja implicira, pravilno, da se grupa može uništiti na način koji nije fizički ili biološki. Nije jasno zašto bi namjera da se grupa uništi na način koji nije fizički ili biološki bila van uobičajenog domašaja Konvencije na kojoj se zasniva Statut, pod uslovom da je ona povezana s nekim od nabrojanih djela koja jesu fizičke ili biološke prirode.

50. Branilac žalio je pravilno primijetio da je napad usmjeren na opstanak grupe; po njegovim riječima, “princip [je] da genocid nije zločin protiv pojedinaca; to je zločin protiv ljudskih grupa.”⁶⁸ Grupa je ta koja je zaštićena. Grupu čine karakteristike – često neopipljive - koje povezuju neki broj ljudi u jednu društvenu jedinicu. Ako su te karakteristike uništene u procesu ostvarivanja namjere s kojom je počinjeno neko nabrojeno djelo fizičke ili biološke prirode, nije uvjerljivo reći da uništenje, iako je njime grupa *de facto* zatrta, nije genocid jer to zatiranje nije bilo fizičko ili biološko.

51. Razumljivo je da se branilac žalio oslanja na stavove koje je 1991. izrazila Komisija za međunarodno pravo. Govoreći o standardnoj formuli u pogledu “namjere da se uništi”, Komisija je ocijenila da se “riječ ‘uništenje’ ... mora razumjeti samo u njenom materijalnom smislu, njenom fizičkom ili biološkom smislu.”⁶⁹ Komisija se usredsredila na to da li riječ “genocid”, kako je definirana u Konvenciji, uključuje kulturni genocid, pri čemu je općenito prihvaćeni odgovor negativan. Ako to nije razlog za stav koji je izrazila Komisija, tada, s dužnim poštovanjem, smatram da je taj stav pogrešan. Namjera svakako mora biti namjera da se uništi, ali nema razloga, osim u slučaju nabrojanih djela, za zaključak da uništavanje uvijek mora biti fizičko ili biološko.

52. *Travaux préparatoires* za Konvenciju o genocidu su, naravno, vrijedni; oni su uvijek bili i biće korisni. No, ja nisam uvjeren da u njima postoji bilo kakva nepodudarnost s ovim tumačenjem

⁶⁷ U paragrafu 580 Pobjijane presude ne pravi se ta razlika; u njoj se kaže da “međunarodno običajno pravo definiciju genocida ograničava na djela kojima je cilj fizičko ili biološko uništenje cijele grupe ili njenog dijela,” ali tu je fokus bio na pitaju da li uništavanje kulture ulazi u definiciju genocida.

⁶⁸ Replika odbrane, 6. mart 2002., par. 26.

⁶⁹ Izvještaj Komisije za međunarodno pravo Generalnoj skupštini o radu četrdeset treće sjednice, UN Doc. A/CN.4/SER.A/1991/Add.1 (Dio 2), str. 102, par. (4), poglavlje iv, u vezi s članom 19, “Genocid”, u “Nacrtu kodeksa krivičnih djela protiv mira i bezbjednosti čovječanstva.”

Konvencije. Međutim, ako i postoji nepodudarnost, tumačenje konačnog teksta Konvencije je isuviše jasno da bi se dala prednost *travaux préparatoires*.⁷⁰ S obzirom na ustaljena načela tumačenja, nema potrebe za oslanjanje na taj materijal, ma koliko on bio zanimljiv.

53. *Ex abundanti cautela*, razjasnio bih dvije stvari. Prvo, radi se o tome da li je postojala zahtijevana namjera, a ne da li je namjera zaista i ostvarena. Drugo, dosad rečeno nije argument za priznavanje kulturnog genocida. U pravu je uspostavljeno da samo uništavanje kulture neke grupe nije genocid: ne mora se primijeniti nijedna od metoda navedenih u članu 4(2) Statuta. Ali ima razloga za oprez. Uništavanje kulture može poslužiti kao potvrda namjere, o kojoj se može zaključiti iz drugih okolnosti, da se uništi grupa kao takva. U ovom slučaju, rušenje glavne džamije do temelja potvrđuje namjeru da se uništi srebrenički dio nacionalne grupe bosanskih Muslimana.⁷¹

54. Riječju, smatram da se Statut treba čitati na sljedeći način: pod uslovom da postoji nabrojano djelo (koje je fizičko ili biološko), namjera da se uništi grupa kao grupa može se dokazati dokazivanjem namjere da se prouzrokuje uništenje grupe koje nije fizičko, u cijelosti ili djelimično, osim u konkretnim slučajevima kada se fizičko uništenje zahtijeva Statutom. Ovo nije takav slučaj. Prema tome, činjenica da je, u ovom slučaju, ženama, djeci i starim ljudima bilo dozvoljeno da prežive ne upućuje na namjeru koja se razlikuje od one zahtijevane.

4. Da li se radilo samo o raseljavanju, za razliku od genocida

55. Treće, žaliočev branilac tvrdi da je ono što se dogodilo u Srebrenici bilo raseljavanje, a ne genocid. Raseljavanje, u smislu prisilne promjene mjesta boravka, karakteristično je za sve ratove. Prema mišljenju jednog teoretičara, raseljavanje nije genocid čak i kad je posljedica raspad grupe,⁷² tvrdnja u odnosu na koju imam rezerve u slučaju kada je dokazano da je, budući da postoji prvobitno nabrojano djelo, smišljeni cilj izmještanja da se postigne takav raspad.

56. U prilog tvrdnji da raseljavanje nije genocid, branilac žalioca je naveo činjenicu da raseljavanje nije nabrojano u članu 4(2) Statuta kao način počinjenja genocida, te je ukazao na kontrast sa članom 5(d) u kojem se konkretno navodi deportacija kao zločin protiv čovječnosti.⁷³ Također stoji da je jedini slučaj premještanja koji predstavlja genocid, ako postoji zahtijevana namjera, slučaj “prisilno[g] premještanj[a] djece te grupe u drugu grupu” u smislu člana 4(2)(e) Statuta.

⁷⁰ Vidi korisnu diskusiju u William A. Schabas, *Genocide in International Law, The Crime of Crimes* (Cambridge, 2000.), str. 229-230.

⁷¹ U ovim aspektima slažem se s par. 580 i 595 Pobjane presude.

⁷² Vidi citat iz K. Kreß, *Münchener Kommentar zum StGB*, Rn 57, § 6 VStGB (München 2003.), u paragrafu 519 Prvostepene presude u predmetu *Stakić*, IT-97-24-T, od 31. jula 2003.

⁷³ Transkript žalbenog pretresa, 27. novembar 2003., str. 343 i 354.

57. Nema sumnje da samo raseljavanje ne predstavlja genocid. No, u ovom slučaju se nije radilo samo o raseljavanju. Ubistva, kao i odlučno nastojanje da se i drugi zarobe i pogube, prisilno transportiranje ili egzil preostalog stanovništva, te uništavanje domova i hramova, sve to je predstavljalo jedinstvenu operaciju koja je izvršena s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi grupa u smislu uvodnog dijela stava 2 člana 4 Statuta.⁷⁴ Upravo je o toj kombinaciji faktora govorilo Pretresno vijeće kad je u paragrafu 595 Prvostepene presude ocijenilo da su “[s]nage bosanskih Srba [...] znale, u momentu kad su odlučile da pobiju sve vojno sposobne muškarce, da će ta ubijanja u sprezi sa prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici”. Slična kombinacija faktora navela je Vrhovni sud Njemačke da u jednom predmetu 1999. zaključi da se nije radilo samo o raseljavanju, nego o genocidu.⁷⁵

5. Zaključak o tome da li je postojao genocid

58. U prilog svojoj zanimljivoj tvrdnji da u Srebrenici nije bilo genocida, branilac žalioca je ustvrdio da, mada bi “nazivanje zločina u Srebrenici genocidom dalo kratkoročnu utjehu porodicama žrtava i, mada bi to u ovom trenutku bilo politički korektno, presuda ovog Suda mora se pisati za istoriju.”⁷⁶ Branilac ima pravo u bitnom smislu da je dužnost Međunarodnog suda da presuđuje na osnovu pravnih načela; njegova misija nije da donosi odluke na osnovu toga što je politički oportuno. Ipak, ma koliko da je ta opomena snažna, Žalbenom vijeću je ona izlišna. U ovom predmetu ono je, vođeno pravnim normama koje smatra mjerodavnim, ocijenilo da je u Srebrenici počinjen genocid. S tim zaključkom se slažem.

G. Pomaganje i podržavanje

1. Postoji krivično djelo pomaganja i podržavanja u počinjenju genocida

59. Slažem se sa Žalbenim vijećem da prema običajnom međunarodnom pravu postoji krivično djelo pomaganja i podržavanja u počinjenju genocida i da je ono ovlašteno da osudu Pretresnog vijeća za počinjenje genocida u svojstvu izvršioca zamijeni osudom za pomaganje i podržavanje u počinjenju genocida.

60. Iznesen je argument da tekst “osoba koja je ... pomagala i podržavala ...” iz člana 7(1) Statuta ne dopušta optužbu za pomaganje i podržavanje u genocidu. Razlog koji je za to iznesen

⁷⁴ Nasuprot tome, branilac generala Krstića je tvrdio da deportacija pokazuje “izbjegavanje pokušaja da se počinji genocid” i da se ne može svrstati zajedno s ubistvima. Vidi transkript žalbenog pretresa, 27. november 2003., str. 355-356.

⁷⁵ BGH 3 StR 215/98, Urteil vom 30.4.1999, BGH St 45,65 i slj.

⁷⁶ Replika odbrane, 6. mart 2002., par. 27.

jeste da genocid i svako krivično djelo vezano za genocid regulira isključivo član 4 Statuta i da taj član ne obuhvaća krivično djelo pomaganja i podržavanja u genocidu. Konkretnije, tvrdi se da član 4 zahtijeva dokaz da je optuženi imao posebnu genocidnu namjeru ako se tereti za bilo koje od krivičnih djela nabrojanih u tom članu, uključujući i krivično djelo “saučesništva u genocidu” iz člana 4(3)(e), a da pomaganje i podržavanje ne zahtijeva takav dokaz, budući da je u tom slučaju potrebno dokazati samo to da je osoba optužena za pomaganje i podržavanje znala za tu namjeru. Stoga, krivično djelo pomaganja i podržavanja u genocidu predstavljalo bi dodatak genocidnim zločinima iz člana 4, čije relevantne odredbe odgovaraju članovima II i III Konvencije o genocidu iz 1948., a koje su pak odraz običajnog međunarodnog prava. To bi bilo suprotno opšteprihvaćenoj zabrani dodavanja novih krivičnih djela onima koja postoje prema običajnom međunarodnom pravu.

61. Ovdje bi se valjalo zaustaviti kako bismo se pozabavili preliminarnim pitanjem da li se za osobu koja se tereti za pomaganje i podržavanje u počinjenju krivičnog djela sa posebnom namjerom mora dokazati da je imala tu namjeru, a ne samo da je za nju znala. U Drugostepenoj presudi stoji da je potvrđan odgovor na to dat u većini država SAD, ali da su druge jurisdikcije (uključujući i neke države Sjedinjenih Država) dale negativan odgovor.⁷⁷ Čini se da je Žalbeno vijeće mišljenja da je za ovaj predmet relevantan potonji stav, to jest, da za pomaganje i podržavanje u počinjenju krivičnog djela s posebnom namjerom nije potreban dokaz o posebnoj namjeri, nego da je dovoljno samo znati za nju. U analizi ću krenuti od te osnove, s kojom se slažem.

62. Što se tiče glavnog pitanja, čini mi se da pomaganje i podržavanje ili jeste obuhvaćeno saučesništvom u genocidu kako je definirano u članu 4(3)(e) Statuta ili time nije obuhvaćeno. Ako nije obuhvaćeno saučesništvom u genocidu, slijedi da, u mjeri u kojoj je mjerodavna Konvencija, ono ne može biti dio običajnog međunarodnog prava. Učiniti neko djelo kažnjivim kao pomaganje i podržavanje na osnovu člana 7(1) Statuta, kada nije kažnjivo kao saučesništvo u genocidu prema članu 4(3)(e), zapravo znači nedopušteno dodavati novo krivično djelo običajnom međunarodnom pravu.

63. S druge strane, ako je pomaganje i podržavanje obuhvaćeno saučesništvom u genocidu, onda je ono dio običajnog međunarodnog prava jer je saučesništvo u genocidu predviđeno Konvencijom o genocidu iz 1948. U tom slučaju, navod o pomaganju i podržavanju u članu 7(1) Statuta naprosto ponavlja običajno međunarodno pravo sadržano u formulaciji o saučesništvu u

⁷⁷ *Ibid.*, par. 137-138.

genocidu iz člana 4(3)(e) Statuta. Dakle, ni jedna ni druga odredba ne krše zabranu dodavanja običajnom međunarodnom pravu.

64. No, da li je pomaganje i podržavanje obuhvaćeno saučesnitvom u genocidu? Ni u tekstu Konvencije o genocidu ni u relevantnim *travaux préparatoires* ne vidim ništa što ne bi bilo u skladu s opšteprihvaćenim značenjem “saučesništva u genocidu” po kojem ono uključuje pomaganje i podržavanje. Kako je Žalbena vijeće primijetilo, praksa Međunarodnog suda pokazuje da srodni pojam “saučesnik” ima razna značenja ovisno o kontekstu; taj pojam može se odnositi na saizvršioca ili na pomagača i podržavaoca.⁷⁸ Po mom mišljenju, “saučesništvo u genocidu” iz člana 4(3)(e) Statuta može uključivati, i uključuje, pomaganje i podržavanje.

65. Ako se Statut može protumačiti tako da se zaključi da je pomaganje i podržavanje obuhvaćeno saučesnitvom u genocidu, čini mi se da on takođe inkorporira opšte pravo u vezi s pomaganjem i podržavanjem, u skladu s kojim se, kako je već rečeno, mora pokazati da je pomagač i podržavalac posjedovao znanje o namjeri da se počini genocid, a ne da je on dijelio tu namjeru.

66. To ne znači da se ne mora pokazati da je čin pomaganja i podržavanja bio namjieran. Namjera se uvijek mora dokazati, ali namjera počinioca genocida nije ista kao i namjera pomagača i podržavaoca. Namjera počinioca je da počini genocid. Namjera pomagača i podržavaoca nije da počini genocid; njegova namjera je da obezbijedi sredstva pomoću kojih će počinitelj, ako to želi, ostvariti vlastitu namjeru da počini genocid.⁷⁹ To ne znači ni da dokaz o genocidnoj namjeri nije ni u kom smislu nužan. Ali ono što se mora pokazati jeste da je počinitelj imao tu namjeru; nije potrebno pokazati da je sam pomagač i podržavalac imao tu namjeru. Ono što treba pokazati za pomagača i podržavaoca jeste da je znao da je počinitelj imao tu namjeru.

67. Sastavljači Konvencije o genocidu ne bi izvukli nikakvu pouku iz novije povijesti kada Konvencija, kako je implicirano suprotnim argumentom, ne bi kriminalizirala slučaj veletrgovca kemikalijama koji prodaje otrovni gas znajući za namjeru kupca da kupljeni gas upotrijebi u svrhu likvidiranja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe, ali sam ne dijeli namjeru kupca.⁸⁰ Po mom mišljenju u Konvenciji o genocidu nije učinjena takva greška; pomenuti slučaj bi bio pokriven konceptom pomaganja i podržavanja, koji bi pak bio pokriven formulacijom “saučesništvo u genocidu” u Konvenciji.

⁷⁸ Drugostepena presuda, par. 139.

⁷⁹ Vidi, općenito, rezoniranje u vezi s pomaganjem i podržavanjem u predmetu *National Coal Board v. Gamble*, [1959.] 1 Q.B. 11, izdvojeno mišljenje sudije J. Devlina u kojem izražava slaganje, i *DPP for Northern Ireland v. Lynch*, [1975.] AC 653, HL, različito mišljenje lorda Simona od Glaisdala.

⁸⁰ Vidi i uporedi *The Zyklon B Case, Law Reports of Trials of War Criminals*, tom 1 (London, 1947.), str. 93.

68. Taj zaključak je u skladu sa praksom Međunarodnog suda i MKSR-a u smislu da “saučesništvo u genocidu”, iz člana 4(3)(e) Statuta MKSJ-a [član 2(3)(e) Statuta MKSR-a], uključuje pomaganje i podržavanje o kojem se govori u članu 7(1) Statuta MKSJ-a [član 6(1) MKSR-a]. Ta sudska praksa je valjana: pomaganje i podržavanje u genocidu ne predstavlja dodatak krivičnim djelima koje poznaje običajno međunarodno pravo, nego je oduvijek činilo njegov dio.

2. No, Žalbeno vijeće, na osnovu utvrđenih činjenica, ne može izreći osuđujuću presudu za pomaganje i podržavanje

69. Iako se slažem sa Žalbenim vijećem da ono ima pravo da izrekne osuđujuću presudu za pomaganje i podržavanje u počinjenju genocida, ne mogu podržati njegovu odluku da se takva osuda treba izreći u ovom predmetu.

70. Mnogo se toga može reći žaliočevu korist. Pretresno vijeće je pravilno primijetilo da se on “našao u samom središtu jednog od najgnusnijih ratnih zlodjela počinjenih u Evropi od kraja Drugog svjetskog rata.”⁸¹ On je na Pretresno vijeće ostavio utisak “uzdržanog i ozbiljnog profesionalnog vojnika koji teško da bi ikada mogao skovati plan poput onog smišljenog za masovno pogubljenje muškaraca bosanskih Muslimana nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995.”⁸² Govoreći o ženama i djeci koji su trebali biti prevezeni iz Potočara 12. jula 1995., on je s besprijekornom vojničkom ispravnošću upozorio da “nikom ne sme dlaka da fali.”⁸³ U intervjuu datom istog dana, on je naglasio da će se sa civilima postupati korektno i da će biti prevezeni gdje budu željeli.⁸⁴ Po riječima Pretresnog vijeća, “jedinica bezbjednosti Glavnog štaba [...] bila [je] itekako umiješana u izvršenje zločina, a u sudskom spisu postoje indikacije da Drinski korpus nije uvijek bio konsultovan oko onoga što se događalo unutar njegove zone odgovornosti.”⁸⁵ A žalilac se doista u to vrijeme morao usredotočiti na drugi zadatak - zauzimanje Žepe, enklave pod zaštitom UN.

71. Pitanje je da li gorenavedeno umanjuje krivicu optuženog kao saizvršioca ili dokazuje da je on kriv samo kao pomagač i podržavalac. Razlika između počinjenja krivičnog djela u svojstvu saizvršioca u udruženom zločinačkom poduhvatu i pomaganja i podržavanja u njegovom počinjenju objašnjena je u predmetu *Tadić*.⁸⁶ U “slučaju pomaganja i podržavanja, traženi element svijesti je znanje da djela koja poćini pomagač i podržavalac pomažu poćinjenju konkretnog krivičnog djela

⁸¹ Pobjijana presuda, par. 421.

⁸² *Ibid.*, par. 420.

⁸³ *Ibid.*, par. 358.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.*, par. 361.

⁸⁶ Predmet br. IT-94-1-A, od 15. jula 1999., par. 229(iv).

od strane glavnog počinioca. Nasuprot tome, u slučaju zajedničke nakane ili plana traži se više (to jest, ili umišljaj da se počini krivično djelo ili umišljaj da se sprovede zajednički zločinački plan plus predviđanje da će se vjerovatno počiniti krivična djela van zajedničke zločinačke nakane)...”.

72. Na osnovu te razlike, čini mi se da je Pretresno vijeće pravilno ocijenilo da je žalilac ne samo znao za namjeru da se počini genocid, nego i da je dijelio tu namjeru i da je, prema tome, kriv kao saizvršilac u genocidu,⁸⁷ pri čemu je prilikom odmjeravanja kazne uzeto u obzir ono što mu ide u prilog. Taj stav je Pretresno vijeće pravilno shvatilo kada je u paragrafu 724 Prvostepene presude u vezi s odmjeravanjem kazne konstatiralo sljedeće:

Opšta ocjena Pretresnog vijeća jeste da je general Krstić profesionalni vojnik koji je svojevrijem učestvovao u nasilnom odvođenju svih žena, djece i staraca iz Srebrenice, ali koji se samostalno vjerovatno ne bi upustio u genocidni poduhvat; no, prihvativši komandu nad Drinskim korpusom, on je sebi dozvolio da bude uvučen u taj gnusni poduhvat i doveo se u položaj da odobrava korišćenje resursa Drinskog korpusa za pomaganje genocida. ... Kasnije, kada se čulo za pogubljenja, nije podigao glas, čak je i izrekao hvalospjeve na račun pohoda bosanskih Srba na Srebrenicu. ... Njegova životna priča je priča o jednom profesionalnom vojniku koji se nije mogao suprotstaviti bezumnoj želji svojih nadređenih da se Srebrenica zauvijek otarasi Muslimana, i koji je, naposljetku, učestvovao u protivpravnom izvršenju ove gnusne nakane.

73. Ovaj mi se pristup, podvrgnut analizi, čini pravičnim. On uzima u obzir profesionalizam žalioaca kao oficira od karijere i činjenicu da on sam ne bi počinio krivična djela na koja je dozvolio da ga se navede. To mogu biti olakšavajući faktori u pogledu njegove krivice u svojstvu saizvršioca genocida, ali ne i smanjiti njegovu krivičnu odgovornost na odgovornost pomagača i podržavaoca. Da parafraziramo i usvojimo ono što je rečeno u Presudi u predmetu *Tadić*,⁸⁸ smatrati ga odgovornim samo kao pomagača i podržavaoca značilo bi nedovoljno izraziti stepen njegove krivične odgovornosti.

74. Čini mi se da je donošenje zaključka da je žalilac kriv kao pomagač i podržavalac problematično. Žalbeno vijeće prihvata da su ljudstvo i sredstva Drinskog korpusa korišteni za vršenje ubistava.⁸⁹ Objasnjavajući to, reklo je da je žalilac “znao da, dopuštajući korištenje sredstava Drinskog korpusa znatno doprinosi pogubljenju zarobljenih bosanskih Muslimana. Mada dokazi upućuju na to da Radislav Krstić nije podržavao taj plan, kao komandant Drinskog korpusa on je dozvolio Glavnom štabu da zatraži ta sredstva i da se njima posluži.”⁹⁰

75. Znatno doprinos u smislu pomaganja i podržavanja znači doprinos kojim se počiniocu pomaže da počini krivično djelo ako to želi. To se mora razlikovati od učestvovanja u počinjenju samog krivičnog djela. Ako je, kako ja mislim, “dopuštajući,” ili zbog toga što je “dozvolio,”

⁸⁷ Pobjana presuda, par. 644.

⁸⁸ Predmet br. IT-94-1-A, od 15. jula 1999., par. 192.

⁸⁹ Drugostepena presuda, par. 56, 61 i 78.

⁹⁰ *Ibid.*, par. 137, kurziv dodat.

korištenje ljudstva i sredstava Drinskog korpusa za pogubljenja, žalilac odobrio to korišćenje za tu svrhu, čini mi se da je on tada učestvovao u počinjenju samog krivičnog djela, a ne samo omogućio počinocu da poćini krivićno djelo ako to Źeli. On je, dakle, pravilno proglašen krivim za genocid.

H. Kumulacija

76. Konaćno, tu je i pitanje da li se osude mogu kumulirati kada se krivićna djela zasnivaju na istom ponašanju. S duŹnim poštovanjem, slaŹem se sa Źalbenim vijećem u tome Źto je usvojilo Źalbu optuŹbe protiv odluke Pretresnog vijeća da se osuda za istrebljivanje na moŹe kumulirati s osudom za genocid, te da se osuda za progon ne moŹe kumulirati s osudom za genocid.

77. Jedino bih htio primijetiti da Źalbeno vijeće, ne upuštajući se u diskusiju, nije donijelo odgovarajuće osuđujuće presude, Źto je propust nespojiv s vaŹećom sudskom praksom. Ne radi se o tome da li je Źalbeno vijeće moglo poniŹtiti oslobađajuću presudu i zamijeniti je osuđujućom, nego da li postoji pravo na Źalbu na takvu osuđujuću presudu i, ako postoji, kojem tijelu.⁹¹ Drugi dio pitanja nije obavezujući za prvi. Źalilac ili ima ili nema pravo Źalbe na osuđujuću presudu Źalbenog vijeća. Ako ima takvo pravo, on moŹe iskoristiti to svoje pravo i Źaliti se odgovarajućoj sudskoj instanci. Ako nema takvo pravo Źalbe, iz toga ne slijedi da ne moŹe biti osuđujuće presude. To nije u skladu s naćinom na koji ja tumaćim Statut i primjenjive instrumente ljudskih prava.⁹²

78. Pretpostavimo da pretresno vijeće oslobodi optuŹenog po svim optuŹbama, ali da Źalbeno vijeće sve oslobađajuće presude poniŹti. Ako se smatra da se ne trebaju donijeti osuđujuće presude, optuŹeni je, mada je utvrđeno da je poćinio moŹda i veoma teŹka krivićna djela, slobodan. Ovo treba uporediti s pravilom 99(B) Pravilnika o postupku i dokazima. Tim pravilom se propisuje da se optuŹeni, mada je oslobođen, moŹe pritvoriti do rjeŹenja po Źalbi optuŹbe. Razumno je pretpostaviti da to podrazumijeva da su sudije koje su donijele pravilo smatrale da Źalbeno vijeće moŹe izreći kaznu zatvora i da je stoga Źalbeno vijeće ovlaŹteno da donese osuđujuću presudu. Ako Źalbeno vijeće nije nadleŹno da donese osuđujuću presudu, dotićni stav tog pravila bi trebalo poniŹtiti, jer tada ne bi postojala pravna osnova za pritvaranje oslobođenog optuŹenika do trenutka rjeŹenja po Źalbi optuŹbe.

79. Mogući odgovor na ove probleme jeste da Źalbeno vijeće moŹe vratiti predmet Pretresnom vijeću kako bi ono donijelo osuđujuću presudu i kako bi se izrekla odgovarajuća kazna. No, koliko god da je Źiroko, pravo vraćanja predmeta na niŹu instancu nije neogranićeno. Ono ne obuhvata

⁹¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, ICTR-96-3-A, od 26. maja 2003., i njoj priloŹena miŹljenja. U tom predmetu, Źalbeno vijeće MKSR-a je (uz razlićito miŹljenje sudije Pocara), oslobađajuće presude Pretresnog vijeća zapravo poniŹtilo i zamijenilo osuđujućim presudama.

slučaj kada je, po mom mišljenju, jedini razlog za vraćanje predmeta pogrešna pretpostavka da Žalbeno vijeće nije samo ovlašteno da donese osuđujuću presudu. Postojanje tog ovlašćenja pokazuje pravilo 99(B).

80. Što se tiče ostalih pitanja vezanih za kumulaciju, prihvatam odluku Žalbenog vijeća da se osuda za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti ne može kumulirati sa osudom za progon i da se osuda za nehumana djela ne može kumulirati s osudom za progon. Na to upućuju ranije odluke Žalbenog vijeća (u kojima sam ponekad i sam učestvovao).⁹³ Međutim, da nije tih odluka, teško bih se pridružio odluci Žalbenog vijeća. Objasniću razloge za tu rezervu.

1. Progon i ubistvo

81. Kao prvo, dakle, postavlja se pitanje da li se osuda za progon, kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(h) Statuta, može kumulirati s osudom za ubistvo, kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(a), na osnovu istog ponašanja. Pretresno vijeće je smatralo da je moguća samo osuda za progon, a odbacilo je optužbu za ubistvo.⁹⁴ Taj stav bi mogao biti upitan.

82. Pitanje kumulacije neke jurisdikcije promatraju kroz optiku zloupotrebe postupka. Na Međunarodnom sudu, to pitanje reguliraju načela koja proizlaze iz testa iz predmeta *Blockburger*,⁹⁵ koji je usvojen u predmetu *Delalić*.⁹⁶ Prihvaćeno je da se optuženi može kazniti samo za njegovo stvarno kažnjivo ponašanje. No, njegovo stvarno kažnjivo ponašanje može obuhvaćati više krivičnih djela. Ako je tako, moguće je da je za potpunu sliku o kriminalnosti njegovog ponašanja potrebno više od jedne osude, pri čemu se eventualno preklapanje uzima u obzir prilikom odmjeravanja kazne.

83. Dakle, moguće je da je počinjeno ubistvo iz stava (a) člana 5 bez ikakvih dodatnih obilježja koja bi ukazivala na to da je ono počinjeno i s namjerom da se žrtva progoni “političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi” prema stavu (h) tog člana. U tom slučaju treba donijeti osuđujuću presudu samo za ubistvo. Ako to nije slučaj, puna kriminalnost optuženog neće biti prikazana ako se on ne osudi i za progon. Ali rečeno je da su obilježja ubistva obuhvaćena onima krivičnog djela progona i da je stoga moguća samo osuda za progon. Da li taj argument doista stoji?

⁹² Svoje mišljenje sam dao u izdvojenom mišljenju priloženom Presudi u predmetu *Rutaganda*, ICTR-96-3-A, od 26. maja 2003.

⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, IT-97-25-A, od 17. septembra 2003., par. 178, 188, napisana je šturo, bez mnogo diskusije. Isti je slučaj s Drugostepenom presudom u predmetu *Vasiljević*, IT-38-92-A, od 25. februara 2004., par. 146.

⁹⁴ Pobjana presuda, par. 675.

⁹⁵ *Blockburger v. United States*, 284 U.S. 299.

⁹⁶ Predmet br. IT-96-21-A, 20. februar 2001., par. 412-413, 111

84. Prema članu 5 Statuta, moguće je kumulirati istrebljivanje i porobljavanje, porobljavanje i deportaciju, deportaciju i zatvaranje, zatvaranje i mučenje, mučenje i silovanje, pri čemu se za ta djela tereti po različitim stavovima tog člana. Međutim, mišljenje Žalbenog vijeća ne daje osnovu da se progon iz stava (h) tog člana kumulira s bilo kojim od tih krivičnih djela. Drugim riječima, kad se tereti za progon na temelju drugih krivičnih djela, neće biti moguća zasebna osuđujuća presuda ni za jedno od njih. Konkretno, neće biti moguće donijeti zasebnu osuđujuću presudu za ubistvo iz stava (a) te odredbe ako je, prema stavu (h), takođe donesena osuđujuća presuda za progon. To se čini čudnim.

85. Da bi se to istražilo, korisno je primijetiti da je osnovna zamisao na kojoj se temelji standard iz predmeta *Blockburger*⁹⁷ ta da zakonodavac “nema namjeru da kazni isto krivično djelo po dvije različite zakonske odredbe. Prema tome, kada dvije zakonske odredbe zabranjuju ‘isto krivično djelo’, prihvaćeno tumačenje je da one ne omogućavaju kumulativno kažnjavanje u odsustvu jasnog pokazatelja drugačije namjere zakonodavca.”⁹⁸ Ja ne vidim da u ovom predmetu dvije relevantne odredbe zabranjuju “isto krivično djelo”. Namjera je bila da se zaštite različiti interesi međunarodne zajednice i to je, po mom mišljenju, i dalje valjan način na koji jedan međunarodni krivični sud treba gledati na to pitanje. Ti interesi, naravno, ne zamjenjuju formalne kriterije koje je usvojio Međunarodni sud, ali bilo bi površno reći da, u instituciji ovog tipa, takvi interesi nemaju funkciju da objasne značaj i djelovanje tih kriterija.⁹⁹

86. Sudska praksa Australije mogla bi se analizirati koristeći postojeće kategorije iz predmeta *Blockburger*, ali zanimljivo je primijetiti da se čini kako ondje sudovi problemu kumulacije pristupaju kroz prizmu koncepta suštine ili *gravamina* djela. U predmetu *Pearce v. The Queen*,¹⁰⁰ žalilac je bio osuđen za “tešku tjelesnu povredu” prema uobičajenoj odredbi koja se direktno na to odnosi, kao i za “tešku tjelesnu povredu” prema drugoj odredbi koja se odnosi na takvo krivično djelo počinjeno prilikom provale u nečiji dom. Smatrajući da se radi o nedopustivoj kumulaciji dvije osude, Vrhovni sud Australije je, u presudi koja je postala presedan, presudio da je “jedan čin (nanošenje teške tjelesne povrede žrtvi od strane optuženog) element oba krivična djela.”¹⁰¹ Budući da bi suština tog djela bila prisutna i kad se djelo počini prilikom provale u nečiji dom, osuda za oba djela bila je nedopustiva.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Whalen v. United States*, 445 U.S. 684 (1980.), na 692, gdje se potvrđuje *Blockburger*.

⁹⁹ *Albernaz v. U.S.*, 450 U.S. 333 (1981.), na 343, gdje se potvrđuje *Blockburger*, ali se kaže i ovo: (iz usta sudije Rehnquista koji je pročitao mišljenje Suda): “Zaključak do kojeg smo danas došli u vezi s namjerom Kongresa potvrđuje činjenica da su dva zakonska teksta koja se odnose na zavjeru usmjerena ka dva zasebna zla koje predstavlja krijumčarenje droge. ‘Uvoz’ i ‘raspačavanje’ marihuane donose različita društvena zla ...” (kurziv dodat).

¹⁰⁰ 194 CLR 610 (1998.).

¹⁰¹ Sudije McHugh, Hayne and Callinan, na str. 623.

87. To se podudara s naizgled drugačijim stavom koji je zauzeo Vrhovni sud Novog Južnog Walesa (žalbeni krivični sud) u predmetu *R. v. Lucy Dudko*.¹⁰² Radilo se o tome da je prilikom spašavanja zatvorenika u kaznionici korištena sila, koja je istovremeno korištena i kao prijetnja da se postigne otmica helikoptera kojim je on prevezen. U presudi koja je uspostavila presedan., predsjedavajući sudija Spigelman je rekao:

[U] jednom slučaju fokus je bio na spašavanju uz primjenu sile, a u drugom na otmici helikoptera pomoću prijetnje. Mada su sila i prijetnja proizašle iz istog djela, u ovom se predmetu, za razliku od predmeta *Pearce*, ne može reći da je žalilac bio “dvostruko kažnjen za jedno djelo.” U predmetu *Pearce*, radilo se o jednom djelu nanošenja teške tjelesne povrede. To je bilo mnogo više od pukog elementa krivičnog djela, to je bila suština ili *gravamen* kriminalnog ponašanja. U ovom predmetu, suština ili *gravamen* kriminalnog ponašanja nije bila ista u ta dva krivična djela. Po mom mišljenju, na osnovu činjenica ovog predmeta, nije ispravno reći da je došlo do dvostrukog kažnjavanja.

88. U predmetu *Dudko*, postojao je zajedničko fizičko djelo, ali njegov fokus nije bio isti u oba krivična djela: suština ili *gravamen* svakog od ta dva djela bila je drugačija od suštine ili *gravamena* onog drugog. Ovdje je suština ili *gravamen* jednog predmeta to da je žalilac ubijao civile; u drugom je ta suština ili *gravamen* drugačija - da je žalilac progonio žrtve - što pokazuju ubistva. Fokus je različit; prvi je zločin, zajedno s okolnostima u kojima je počinjen, dokaz drugog zločina, ali nije isti kao drugi zločin.

89. Mislim da je to teorija na kojoj je utemeljena Optužnica. U paragrafu 31 Optužnice stoji:

Krivično djelo progona počinjeno je, izvršeno i izvedeno sljedećim putem odnosno na sljedeći način:

- a) ubijanjem hiljada civila bosanskih Muslimana, među kojima su bili muškarci, žene, djeca i starije osobe;
- b) okrutnim i nečovječnim postupanjem prema civilima, bosanskim Muslimanima, između ostalog i teškim premlaćivanjima;
- c) terorisanjem civila bosanskih Muslimana;
- d) uništavanjem lične imovine bosanskih Muslimana; i
- e) deportacijom ili prisilnim odvođenjem bosanskih Muslimana iz enklave Srebrenica.

Tim djelima i propustima, te djelima i propustima opisanim u stavovima 4, 6, 7, 11, kao i od broja 22 do broja 26, **RADISLAV KRSTIĆ** počinio je:

TAČKA 6: Progone na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, što predstavlja **ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI**, kažnjiv prema članu 5(h) i članu 7(1) i 7(3) Statuta Međunarodnog suda.

¹⁰² *R. v. Lucy Dudko* [200] NSWCCA, 336 (2002.).

Mada se u ovom dijelu Optužnice govori o “ubistvu”, ono je tu navedeno kao “način” na koji je počinjen progon.

90. Važno je imati na umu razliku između pravnih obilježja krivičnog djela i dokaza na kojima se zasnivaju ta obilježja. Prihvaćeno je da je progon “...grubo i flagrantno uskraćivanje na diskriminatornoj osnovi nekog temeljnog prava koje je utvrđeno međunarodnim običajnim ili konvencionim pravom, a koje doseže isti stepen težine kao i druga djela zabranjena članom 5.”¹⁰³ Ništa u toj definiciji ne odražava pravna obilježja krivičnog djela ubistva. Ubistvo je krivično djelo s posebnom namjerom,¹⁰⁴ namjerom da se prouzrokuje smrt žrtve. Za progon se ne zahtijeva to obilježje. Ponašanje žalioaca utoliko što je počinio zločin ubistva može biti dokaz krivičnog djela progona, ali pravni elementi krivičnog djela ubistva nisu sami po sebi obuhvaćeni pravnim obilježjima krivičnog djela progona.

91. Da je drugačije, pravna obilježja krivičnog djela progona varirala bi u odnosu na pravna obilježja konkretnog krivičnog djela na kojem se temelji progon. Ako se porobljavanje navodi kao osnova za progon, pravna obilježja krivičnog djela progona uključivala bi pravne elemente krivičnog djela porobljavanja. Slično bi bilo s deportacijom, zatvaranjem, mučenjem i silovanjem. Pravna obilježja krivičnog djela progona bi tada varirala od slučaja do slučaja; u ovom predmetu, ona bi uključivala pravna obilježja svih krivičnih djela za koja se tvrdi da se na njima temeljio progon. Ta varijabilnost nespojiva je sa stalnošću, definitivnošću i sigurnošću s kojom se bi se trebala znati obilježja nekog krivičnog djela. Ta obilježja ne smiju ovisiti o proizvoljnostima optužbe; ona se moraju odmah i definitivno vidjeti iz odredbe kojom je opisano to krivično djelo.

92. U paragrafu 31 Optužnice navodi se da je progon počinjen “sljedećim putem odnosno na sljedeći način”, pri čemu se navodi ubistvo i još četiri djela, od kojih neka očito potpadaju pod član 5 Statuta. Nemoguće je da se osudom za progon namjeravalo obuhvatiti osude za sva ta druga krivična djela. Osuda za progon kao zločin protiv čovječnosti ne usredsređuje na krivicu žalioaca u počinjenju konkretnog krivičnog djela ubistva kao zločina protiv čovječnosti. S druge strane, osuda za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti ne fokusira se na one aspekte ponašanja koje ulazi u počinjenje tog krivičnog djela koji pokazuju namjeru da se progoni. Da se vratimo jurisprudenciji Australije, suština ili *gravamen* krivičnog djela progona razlikuje se od suštine ili *gravamena* krivičnog djela ubistva.

¹⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, IT-95-16-T, od 14. januara 2000., par. 621.

¹⁰⁴ *Archbold, Criminal Pleading, Evidence and Practice 2003* (London, 2003.), par. 17-34(a), i *Blackstone's Criminal Practice 2003* (Oxford, 2003.), par. B1.11(a).

93. Ukratko, sva pravna obilježja krivičnog djela ubistva su izvan pravnih obilježja krivičnog djela progona: činjenica da je počinjeno ubistvo tek je dokaz na kojem se temelji krivično djelo progona. Test iz predmeta *Delalić* ne nalaže neizricanje kumulativnih osuda u tom slučaju. Stav iz paragrafa 675 pobijane odluke koji govori u prilog toga da nije moguće izricati kumulativne osude mogao bi, prema tome, biti problematičan.

2. Progon i nehumana djela

94. Kao drugo, postavlja se pitanje da li se osuda za progon prema članu 5(h) Statuta može kumulirati s osudom za nehumana djela (u vezi s prisilnim premještanjem) iz člana 5(i). Pretresno vijeće je smatralo da kumulacija nije dopuštena i da je dovoljna osuda za progon. Isto rezoniranje kakvo je izneseno gore upućuje na problematičnost takvog stava.

I. Zaključak

95. Genocid je “zločin nad zločinima”. Žalbeno vijeće je pravilno primijetilo da je to “jedan od najtežih zločina poznatih čovječanstvu i njegova težina se ogleda u strogim zahtjevima u pogledu posebne namjere.”¹⁰⁵ No, s dužnim poštovanjem, strogost se ne bi trebala precijeniti; tvrdnja da zahtjev dokazivanja posebne namjere nije poštovan od strane Pretresnog vijeća u ovom predmetu nije uvjerljiva.

96. Po mom mišljenju, nije pokazano da nijedan razuman presudilac o činjenicama ne bi ocijenio dokaze na način na koji je to učinilo Pretresno vijeće; išao bih još dalje i rekao da nijedan razuman presudilac o činjenicama ne bi mogao dokaze ocijeniti drugačije no što je to učinilo Pretresno vijeće. Žalilac jeste bio “glavni počinilac” genocida, kao što je konstatiralo Pretresno vijeće.

97. Međutim, smatram da, zbog olakšavajućih okolnosti koje su pomenute, kazna treba biti zatvor u trajanju od trideset pet godina, koliko je odredilo i Žalbeno vijeće iako je imalo drugačiji pristup.

Sastavljeno na engleskom i francuskom, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/
Mohamed Shahabuddeen

Dana 19. aprila 2004.

¹⁰⁵ Drugostepena presuda, par. 134.

U Haagu,
Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

IX. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA

1. Slijedi sažeti prikaz glavnih aspekata žalbenog postupka.

A. Najave žalbe i pitanja vezana za sudije

2. Prvostepena presuda je donesena 2. augusta 2001.¹⁰⁶ U skladu s pravilom 108 Pravilnika, odbrana i optužba su 15., odnosno 16. augusta 2001. podnijele svoje najave žalbe¹⁰⁷. Dana 17. septembra 2001., sudija Jorda, koji je tada bio predsjednik Međunarodnog suda, izdao je nalog kojim se sljedeće sudije raspoređuju u Žalbeno vijeće: sudija Hunt, sudija Shahabuddeen, sudija Güney, sudija Gunawardana i sudija Pocar.¹⁰⁸ Dana 28. septembra 2001., predsjedavajući sudija Shahabuddeen je odredio sudiju Hunta kao predžalbenog sudiju u ovom predmetu.¹⁰⁹

3. Dana 8. novembra 2002., sudija Jorda je kao predsjednik izdao nalog kojim je imenovao sudiju Merona kao zamjenu za sudiju Gunawardanu u sastavu Žalbenog vijeća.¹¹⁰

4. Dana 24. jula 2003., sudija Meron je kao predsjednik izdao nalog kojim je imenovao sudiju Schomburga kao zamjenu za sudiju Hunta u sastavu Žalbenog vijeća.¹¹¹

5. Dana 14. oktobra 2003., sudija Meron je kao predsjednik izdao nalog kojim je sebe imenovao predžalbenim sudijom u ovom predmetu.¹¹²

B. Podnesci

6. Optužba je svoj Žalbeni podnesak predala 14. novembra 2001.¹¹³ Dana 5. novembra 2001., predžalbeni sudija je odobrio Zahtjev odbrane za produženje roka za podnošenje Žalbenog podneska¹¹⁴ i odbrana je povjerljivu verziju svog Žalbenog podneska podnijela 10. januara 2002.¹¹⁵

¹⁰⁶ Dostupno na B/H/S od 21. novembra 2001.

¹⁰⁷ Potpisano 14. augusta 2001.

¹⁰⁸ Nalog predsjednika kojim se imenuju sudije u Žalbeno vijeće, 17. septembar 2001.

¹⁰⁹ Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 28. septembar 2001.

¹¹⁰ Nalog predsjednika kojim se imenuje sudija u Žalbeno vijeće, potpisan 8. novembra 2002., zaveden 13. novembra 2002.

¹¹¹ Nalog kojim se zamjenjuje sudija u predmetu pred Žalbenim vijećem, 24. juli 2002.

¹¹² Nalog o imenovanju predžalbenog sudije, 14. oktobar 2003.

¹¹³ Žalbeni podnesak optužbe, 14. novembar 2001.

¹¹⁴ Nalog kojim se odobrava produženje roka, 5. novembar 2001., kojim je odobreno dodatnih 50 dana.

¹¹⁵ Povjerljivi žalbeni podnesak odbrane, 10. januar 2002. 117

7. Dana 17. decembra 2001., predžalbeni sudija je odbacio Molbu odbrane za produženje roka za podnošenje odgovora na Žalbeni podnesak optužbe¹¹⁶ i odbrana je svoj odgovor na Žalbeni podnesak optužbe podnijela 21. decembra 2001.¹¹⁷

8. Po odluci predžalbenog sudije kojom se optužbi odobrava produženje roka za podnošenje Replike,¹¹⁸ optužba je podnijela Repliku 14. januara 2002.¹¹⁹ Optužba je potom 19. februara 2002. podnijela povjerljivi Odgovor na Žalbeni podnesak odbrane.¹²⁰ Odbrana je podnijela Repliku 6. marta 2002.¹²¹

9. Dana 10. aprila 2002., predžalbeni sudija je naložio optužbi i odbrani da u roku od 28 dana podnesu javne redigovane verzije Odgovora optužbe na žalbeni podnesak, odnosno Žalbenog podneska odbrane.¹²² Odbrana je javnu verziju Žalbenog podneska odbrane podnijela 7. maja 2002.,¹²³ a optužba je javnu verziju Odgovora na žalbeni podnesak odbrane podnijela 8. maja 2002.¹²⁴

C. Žalbene osnove

10. Žalba optužbe ima dvije osnove. Prvo, optužba se žali na zaključak Pretresnog vijeća o nedopustivosti kumulativnih osuda.¹²⁵ Drugo, optužba se žali na kaznu koju je izreklo Pretresno vijeće.¹²⁶ Ona traži da se Radislavu Krstiću izrekne doživotna kazna, i to najmanje 30 godina zatvora.

11. Žalba odbrane ima četiri osnove. Prvo, ona se žali na to što je Radislav Krstić osuđen za genocid tvrdeći da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenice i primijenilo pravo;¹²⁷ drugo, ona svoju žalbu zasniva na raznim postupcima optužbe prilikom objelodanjivanja zbog čega je, tvrdi, Krstiću uskraćen pravičan postupak;¹²⁸ treće, ona navodi da je Pretresno vijeće učinilo više grešaka

¹¹⁶ Odluka po zahtjevu žalioaca za suspenziju rasporeda podnošenja podnesaka ili za produženje roka, potpisano 17. decembra 2001., zavedeno 18. decembra 2001.

¹¹⁷ Odgovor odbrane na žalbeni podnesak optužbe, 21. decembar 2001.

¹¹⁸ Odluka po zahtjevu optužbe za produljenje roka, 24. decembar 2001.

¹¹⁹ Replika optužbe, 14. januar 2002.

¹²⁰ Odgovor optužbe na žalbeni podnesak odbrane, 19. februar 2002. Optužba je 21. februara 2002. podnijela *corrigendum* ovog Odgovora.

¹²¹ Replika odbrane, 6. mart 2002.

¹²² Nalog, 10. april 2002.

¹²³ Žalbeni podnesak odbrane (javna verzija), 7. maj 2002.

¹²⁴ Odgovor optužbe na žalbeni podnesak odbrane (javna verzija), 8. maj 2002.

¹²⁵ Žalbeni podnesak optužbe, odjeljak 3.

¹²⁶ Žalbeni podnesak optužbe, odjeljak 4. Optužba tvrdi da je Presuda o kazni (a) očigledno neprimjerena zbog težine krivičnih djela i zbog stepena učestvovanja optuženog u događajima; (b) u očiglednom raskoraku s predmetima genocida na MKSR-u; (c) pogrešna utoliko što sadrži zaključak da je optuženi znatno manje kriv od drugih, neutvrđenih, učesnika u događajima; i (d) ne uključuje predumišljaj kao otežavajući faktor.

¹²⁷ Žalbeni podnesak odbrane, str. 5 - 35.

¹²⁸ *Op cit.*, str. 35 - 47.

prilikom utvrđivanja činjenica i u primjeni prava;¹²⁹ i četvrto, ona se žali na kaznu izrečenu Krstiću jer je Pretresno vijeće propustilo da na primjeren način uzme u obzir praksu odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji i da prida primjeren značaj navodnim olakšavajućim okolnostima.¹³⁰

D. Pitanja u vezi s dokazima (1): uopšteno

12. Tokom ovog postupka Žalbena vijeće je primilo više zahtjeva od trećih strana, uglavnom za pristup dokazima podnesenim u ovom predmetu. Od Žalbenog vijeća se tražilo da prilikom rješavanja tih zahtjeva izmijeni neke od zaštitnih mjera na osnovu pravila 75(G).

E. Pitanja u vezi s dokazima (2): pravilo 68

13. Dana 30. novembra 2001., odbrana je podnijela Zahtjev za dostavu dokaza.¹³¹ Dana 10. decembra 2001., optužba je podnijela povjerljivi Odgovor na taj zahtjev;¹³² odbrana je podnijela Repliku 11. decembra 2001.,¹³³ a zatim je odbrana 24. decembra 2001. kao povjerljivi dokument podnijela Dodatnu repliku¹³⁴ na koju je, uz naknadnu dozvolu koju joj je za to u svom nalogu dao predžalbeni sudija,¹³⁵ optužba podnijela Odgovor 12. februara 2002.¹³⁶ Odbrana je zatim 20. februara 2002. podnijela Zahtjev za odgodu odluke.¹³⁷ Optužba je na taj zahtjev odgovorila 5. marta 2002.¹³⁸ i u svom odgovoru se nije usprotivila tom zahtjevu odbrane.

14. Dana 1. marta 2002.,¹³⁹ predžalbeni sudija je dozvolio optužbi da do 8. marta 2002. podnese Novi odgovor u vezi s prihvaćenim kršenjima svojih obaveza iz pravila 68.¹⁴⁰ Dana 11. marta 2002., optužba je podnijela novi odgovor na žaliočevu Dodatnu repliku od 21. decembra 2001.,¹⁴¹ a odbrana je 26. marta 2002., kao povjerljivi dokument podnijela Novu repliku na tužiočev Novi odgovor od 11. marta 2002.¹⁴²

¹²⁹ *Op cit.*, str. 47 - 52.

¹³⁰ *Op cit.*, str. 68; i Odgovor odbrane, str. 15 - 33.

¹³¹ Zahtjev za dostavu dokaza, 30. novembar 2001.

¹³² Odgovor optužbe na zahtjev za dostavu dokaza (povjerljivo), 10. decembar 2001.

¹³³ Replika na tužiočev odgovor na zahtjev za dostavu dokaza, 11. decembar 2001.

¹³⁴ Dodatna replika: Zahtjev za dostavu dokaza, 24. decembar 2001.

¹³⁵ Nalog po zahtjevu optužbe za dozvolu za dostavljanje odgovora na dopunsku repliku žalioca od 24. decembra 2001., 15. februar 2002.

¹³⁶ Zahtjev da se dozvoli podnošenje dodatnog odgovora i dodatni odgovor optužbe na žaliočevu dodatnu repliku od 24. decembra 2001., potpisano 11. februara 2002., podneseno 12. februara 2002.

¹³⁷ Zahtjev za odgodu odluke: Zahtjev za dostavu dokaza, potpisan 19. februara 2002., podnesen 20. februara 2002.

¹³⁸ Odgovor optužbe na zahtjev za odgodu odluke, 5. mart 2002.

¹³⁹ Kao odgovor na zahtjev optužbe za dozvolu da podnese novi dodatni odgovor, 28. februar 2002.

¹⁴⁰ Nalog o rasporedu, 1. mart 2002. Ovaj zakašnjeni podnesak je nalogom odobrio predžalbeni sudija nakon što su obje strane zatražile produženje roka za podnošenje podnesaka, i zahtjeva optužbe da prekorači dozvoljeni broj stranica u svom novom odgovoru od 21. marta 2002, na osnovu pravila 127 i paragrafa 7 Uputstva za rad.

¹⁴¹ Novi odgovor optužbe na dodatnu repliku odbrane od 24. decembra 2001., 11. mart 2002.

¹⁴² Nova replika na tužiočev novi odgovor od 11. marta (povjerljivo), 26. mart 2002.

15. Dana 10. aprila 2002. optužba je podnijela Zahtjev kojim se predlaže način daljnjeg postupanja u pogledu Zahtjeva za dostavu dokaza podnesenog 30. novembra 2001. ili, alternativno, Zahtjev za produženje roka.¹⁴³

16. Odbrana je 11. aprila 2003. kao povjerljiv dokument podnijela Žalbeni podnesak u vezi s kršenjima pravila 68.¹⁴⁴ Nakon što je odobreno produženje roka,¹⁴⁵ optužba je 8. maja 2003. kao povjerljiv dokument podnijela Odgovor na podnesak odbrane u vezi s kršenjima pravila 68.¹⁴⁶ Odbrana je 22. maja 2003. kao povjerljiv dokument podnijela Repliku.¹⁴⁷ Optužba je 30. juna 2003., nakon što joj je to dopušteno,¹⁴⁸ kao povjerljiv dokument podnijela Novi odgovor.¹⁴⁹ Odbrana je 14. jula 2003., nakon što joj je odobreno produženje roka,¹⁵⁰ kao povjerljivi dokument podnijela Novu repliku na Novi odgovor optužbe na Repliku.¹⁵¹

17. Dana 18. novembra 2003., optužba je podnijela Zahtjev za podnošenje dokaza u skladu s pravilom 68, prihvatanje dokaza u postupku pobijanja i prihvatanje dokaza u skladu s pravilom 115 kao odgovor na Dodatni zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115.¹⁵² Odbrana je 20. novembra 2003. podnijela Repliku na taj zahtjev.¹⁵³ Optužba je zatim 20. novembra 2003. povukla svoj Zahtjev.¹⁵⁴

¹⁴³ Podnesak optužbe u kojem se predlaže način daljnjeg postupanja u pogledu zahtjeva za dostavu dokaza podnesenog 30. novembra 2001. ili, alternativno, zahtjev za produženje roka, 10. april 2002. Optužba je podnijela redigovanu javnu verziju tog zahtjeva 12. aprila 2002.

¹⁴⁴ Žalbeni podnesak odbrane u vezi s kršenjima pravila 68 (povjerljivo), potpisan 10. aprila 2003., podnesen 11. aprila 2003.

¹⁴⁵ Nalog za produženje roka, 1. maj 2003.

¹⁴⁶ Odgovor optužbe na žalbeni podnesak odbrane u vezi s kršenjima pravila 68 (povjerljivo), 8. maj 2003.

¹⁴⁷ Replika odbrane na odgovor optužbe na podnesak u vezi s kršenjima pravila 68 (povjerljivo), 22. maj 2003.

¹⁴⁸ Odluka kojom se daje dopuštenje za ulaganje dodatnog odgovora, 29. maj 2003.

¹⁴⁹ Novi odgovor optužbe na repliku koju je podnio Radislav Krstić 22. maja 2003. u vezi s kršenjima pravila 68, 30. juni 2003.

¹⁵⁰ Nalog za produženje roka, 8. maj 2003.

¹⁵¹ Nova replika odbrane na novi odgovor optužbe na repliku Radislava Krstića od 22. maja 2003. u vezi s kršenjima pravila 68 (povjerljivo), potpisano 11. jula 2003., podneseno 14. jula 2003.

¹⁵² Zahtjev za podnošenje dokaza u skladu s pravilom 68, prihvatanje dokaza u postupku pobijanja i prihvatanje dokaza u skladu s pravilom 115 kao odgovor na dodatni podnesak odbrane za izvođenje dodatnih dokaza na osnovu pravila 115, 18. novembar 2003.

¹⁵³ Replika odbrane na zahtjev optužbe za podnošenje dokaza u skladu s pravilom 68, prihvatanje dokaza u postupku pobijanja i prihvatanje dokaza u skladu s pravilom 115 kao odgovor na dodatni zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza na osnovu pravila 115, 20. novembar 2003.

¹⁵⁴ Povlačenje "Zahtjeva za podnošenje dokaza u skladu s pravilom 68, prihvatanje dokaza u postupku pobijanja i prihvatanje dokaza u skladu s pravilom 115 kao odgovor na dodatni zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115", 20. novembar 2003.

F. Pitanja u vezi s dokazima (3): svjedoci

18. Dana 1. aprila 2003., odbrana je kao povjerljivi dokument podnijela Zahtjev za izdavanje *subpoene* za svjedoke.¹⁵⁵ Nalogom od 1. jula 2003., Žalbeno vijeće je odobrilo izdavanje dviju traženih subpoena.¹⁵⁶ Subpoene su izdane kao povjerljivi dokumenti 10. jula 2003.

19. U svojoj odluci od 19. novembra 2003., Žalbeno vijeće je pozvalo jednog svjedoka *proprio motu* na osnovu pravila 98 i 107.¹⁵⁷

G. Pitanja u vezi s dokazima (4): zahtjevi prema pravilu 115

20. Odbrana je 10. januara 2003. kao povjerljiv dokument podnijela Zahtjev u skladu s pravilom 115 za prihvatanje dodatnih dokaza,¹⁵⁸ a 21. januara 2003. povjerljivi Dodatni zahtjev.¹⁵⁹ Optužba je 31. januara, nakon što joj je odobreno produženje roka,¹⁶⁰ podnijela povjerljivi Odgovor na zahtjeve odbrane u skladu s pravilom 115.¹⁶¹ Odbrana je 12. februara 2003. podnijela povjerljivu Repliku¹⁶² nakon što joj je odobreno produženje roka.¹⁶³ Nalogom od 26. februara 2002.,¹⁶⁴ optužbi je dopušteno¹⁶⁵ da izmijeni svoj Odgovor na zahtjev odbrane u skladu s pravilom 115. Dana 5. augusta 2003., Žalbeno vijeće je naložilo da se dio dokaza prihvati kao dodatni dokazi u žalbenom postupku na osnovu pravila 115.¹⁶⁶

21. Dana 24. septembra 2003., Žalbeno vijeće je izdalo nalog o rasporedu kojim je traži da optužba podnese obavijest u kojoj će navesti da li se namjerava osloniti na dokaze u postupku pobijanja, i ako namjerava, da te dokaze podnese.¹⁶⁷ Optužba je 3. oktobra 2003. podnijela obavijest u skladu s tim nalogom.¹⁶⁸ Odbrana je, nakon što joj je odlukom odobreno produženje roka,¹⁶⁹ 30.

¹⁵⁵ Prijedlozi odbrane za izdavanje *subpoene* (povjerljivo), 1. april 2003. Dana 3. aprila 2003. podnesen je *addendum* tog prijedloga.

¹⁵⁶ Odluka po molbi da se izdaju *subpoene*, 1. juli 2003. (i različito mišljenje sudije Shahabuddeena).

¹⁵⁷ Odluka da se pozove svjedok *proprio motu*, 19. novembar 2003.

¹⁵⁸ Zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 10. januar 2003. (javna verzija podnesena 12. februara 2003.).

¹⁵⁹ Dodatni zahtjev u skladu s pravilom 115 za izvođenje dodatnih dokaza, 21. januar 2003. (javna verzija podnesena 12. februara 2001.). Novi *addendum* je podnesen 27. januara 2003. (javna verzija 12. februara 2001.).

¹⁶⁰ Nalog o produženju roka, 13. februar 2003.

¹⁶¹ Odgovor optužbe na zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 31. januar 2003. (povjerljivo).

¹⁶² Replika odbrane na odgovor optužbe na zahtjeve odbrane za prihvatanje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 12. februar 2003. (javna verzija podnesena 21. februara 2003.).

¹⁶³ Nalog o prekoračenju broja stranica i produženju roka, 4. februar 2003.

¹⁶⁴ Nalog kojim se odobrava zahtjev optužbe od 24. februara 2003., 26. februar 2003.

¹⁶⁵ Po zahtjevu optužbe kojim traži dozvolu da izmijeni 'Odgovor optužbe na zahtjeve odbrane za prihvatanje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115', 24. februar 2003.

¹⁶⁶ Odluka po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, 5. august 2003. Obrazloženje ove odluke (djelimično povjerljivo) izdano je 6. aprila 2004.

¹⁶⁷ Nalog o rasporedu, 24. septembar 2003.

¹⁶⁸ Obavijest i podnesak optužbe sa dokazima u postupku pobijanja i argumentima u skladu s nalogom o rasporedu Žalbenog vijeća (povjerljivo); i Obavijest i podnesak sa dokazima u postupku pobijanja i argumentima u skladu s

oktobra 2003. podnijela repliku.¹⁷⁰ U svojoj odluci od 19. novembra 2003., Žalbeno vijeće je naložilo da se prihvate dokazi koje je podnijela optužba.¹⁷¹

22. Odbrana je 7. augusta 2003. podnijela kao povjerljivi dokument novi zahtjev za prihvatanje dodatnih dokaza (dvije izjave svjedoka) u skladu s pravilom 115.¹⁷² Optužba je 15. augusta 2003. podnijela povjerljivi odgovor.¹⁷³ Zahtjev odbrane je Žalbeno vijeće odbilo u svojoj Odluci od 15. septembra 2003.¹⁷⁴

23. Dana 4. novembra 2003., odbrana je podnijela Dodatni zahtjev za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115,¹⁷⁵ na koji je optužba 11. novembra 2003. podnijela povjerljivi Odgovor.¹⁷⁶ Odbrana je 17. novembra 2003. podnijela povjerljivu Repliku na odgovor odbrane.¹⁷⁷ Žalbeno vijeće je u svojoj Odluci od 20. novembra 2003.¹⁷⁸ odobrilo zahtjev.

24. Dana 30. oktobra 2003., odbrana je zatražila da se prihvati izvještaj njenog vojnog vještaka.¹⁷⁹ Dana 12. novembra 2003., optužba je kao povjerljivi dokument podnijela Zahtjev¹⁸⁰ da se ne dopusti taj dokaz odbrane, a zatim i dodatak tom zahtjevu.¹⁸¹ Odbrana je 17. novembra 2003.

nalogom o rasporedu Žalbenog vijeća, oba od 3. oktobra 2003. Optužba je podnijela novu obavijest i podnesak sa dokazima u postupku pobijanja u skladu s nalogom o rasporedu Žalbenog vijeća (povjerljivo) 21. oktobra 2003.

¹⁶⁹ Odluka po zahtjevu odbrane za produženje roka, 15. oktobar 2003.

¹⁷⁰ Replika na tužiočevu obavijest, novu obavijest i podnesak s dokazima i argumentima u skladu s nalogom o rasporedu Žalbenog vijeća (povjerljivo), 30. oktobar 2003.

¹⁷¹ Odluka o prihvatljivosti materijala optužbe kojim se pobijaju dokazi na osnovu pravila 115 prihvaćeni u žalbenom postupku, 19. novembar 2003.

¹⁷² Zahtjev za dozvolu da se izvedu daljnji dokazi u prilog zahtjevu odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 7. august 2003.

¹⁷³ Odgovor optužbe na žaliočev povjerljivi zahtjev za dozvolu da izvede daljnje dokaze u prilog zahtjevu odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, i zahtjev optužbe za prekoračenje dozvoljenog broja stranica, 15. august 2003.

¹⁷⁴ Odluka po molbi za prihvatanje daljnjih dodatnih dokaza u žalbenom postupku, 15. septembar 2003. Obrazloženje ove odluke (djelomično povjerljivo) dato je 6. aprila 2004.

¹⁷⁵ Dodatni zahtjev za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115, 4. novembar 2003.

¹⁷⁶ Odgovor optužbe na dodatni zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115 (povjerljivo), 11. novembar 2003.

¹⁷⁷ Replika odbrane na odgovor optužbe na dodatni zahtjev odbrane za izvođenje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115 (povjerljivo), 17. novembar 2003.

¹⁷⁸ Odluka po dodatnom zahtjevu odbrane za izvođenje dodatnih dokaza, 20. novembar 2003.

¹⁷⁹ Replika odbrane na tužiočevu obavijest, novu obavijest i podnesak s dokazima i argumentima u skladu s nalogom o rasporedu Žalbenog vijeća (povjerljivo), 30. oktobar 2003.

¹⁸⁰ Zahtjev optužbe da se ne uvrsti mišljenje žaliočevog vojnog vještaka, zahtjev za dozvolu da se obrati u pogledu nedavnog osporavanja prihvatljivosti pobijajućih dokumenata i najava očitovanja o neriješenim pitanjima vezanim za izvođenje dokaza, 12. novembar 2003. Optužba je podnijela dodatak ovom zahtjevu 13. novembra 2003.

¹⁸¹ Dodatak zahtjevu optužbe da se ne uvrsti mišljenje žaliočevog vojnog vještaka, zahtjevu za dozvolu da se obrati u pogledu nedavnog osporavanja prihvatljivosti pobijajućih dokumenata i najavi očitovanja o neriješenim pitanjima vezanim za izvođenje dokaza, (povjerljivo) 13. novembar 2003.

podnijela Odgovor na taj Zahtjev,¹⁸² a optužba je odgovorila 18. novembra 2003.¹⁸³ Žalbeno vijeće je u svojoj Odluci od 20. novembra 2003. odbacilo taj podnesak odbrane.¹⁸⁴

25. Optužba je 11. novembra 2003. podnijela Zahtjev za prihvatanje dodatnih dokaza, djelimično povjerljiv i *ex parte*,¹⁸⁵ na koji je odbrana odgovorila 17. novembra 2003.¹⁸⁶ Optužba je zatim podnijela svoju Repliku.¹⁸⁷ Žalbeno vijeće je u svojoj odluci od 19. novembra 2003. odbacilo taj zahtjev.¹⁸⁸

H. Statusne konferencije

26. Statusne konferencije su, u skladu s pravilom 65 *bis* Pravilnika, održane 11. decembra 2001., 5. aprila 2002., 27 augusta 2002.; 25. novembra 2002., 19. marta 2003., 30. jula 2003. i 1. aprila 2004.

I. Pretnes

27. Dio pretresa na kojem su izvođeni dokazi održan je 21. novembra 2003. Preostali dio pretresa održan je 26. i 27. novembra 2003.

¹⁸² Odgovor na zahtjev optužbe da se ne uvrsti mišljenje žaliočevog vojnog vještaka, zahtjev za dozvolu da se obrati u pogledu nedavnog osporavanja prihvatljivosti pobijajućih dokumenata i najava očitovanja o neriješenim pitanjima vezanim za izvođenje dokaza, 17. novembar 2003.

¹⁸³ Odgovor na "Odgovor na zahtjev optužbe da se ne uvrsti mišljenje žaliočevog vojnog vještaka", 18. novembar 2003.

¹⁸⁴ Odluka po zahtjevu odbrane da se u spis uvrsti izvještaj vojnog vještaka odbrane, 20. novembar 2003.

¹⁸⁵ Zahtjev optužbe za prihvatanje dodatnih dokaza (djelimično povjerljiv i *ex parte* dodatak C), 11. novembar 2003.

¹⁸⁶ Odgovor na zahtjev optužbe od 11. novembra 2003. za prihvatanje dodatnih dokaza (povjerljivo), 17. novembar 2003.

¹⁸⁷ Replika optužbe u vezi sa zahtjevom optužbe od 11. novembra 2003. da se prihvate dodatni dokazi, 18. novembar 2003.

¹⁸⁸ Odluka po zahtjevu optužbe da se u spis uvrste dodatni dokazi, 19. novembar 2003.

X. DODATAK B: POJMOVNIK

A. Spisak sudskih odluka

1. MKSJ

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (“Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*”).

BANOVIĆ

Tužilac protiv Predraga Banovića, predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003. (“Presuda o kazni u predmetu *Banović*”).

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, Odluka o obaveznom iznošenju dokaznog materijala, predmet br. IT-95-14-PT, Pretresno vijeće, potpisana 27. januara 1997., zavedena 30. januara 1997. (“Odluka u predmetu *Blaškić* da se dostavi dokazni materijal”).

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, Odluka po zahtjevu obrane da se sankcionira stalno kršenje pravila 68 Pravilnika o postupku i dokazima od strane Tužiteljstva, predmet br. IT-95-14-T, 28. septembar 1998. (“Odluka u predmetu *Blaškić* po zahtjevu odbrane da se optužbi odrede sankcije zbog kršenja pravila 68”).

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, Odluka po zahtjevu žalioaca za dostavu materijala, za suspenziju odnosno izmjenu rasporeda podnošenja podnesaka, te po dodatnim podnescima, predmet br. IT-95-14-A, Tročlano žalbeno vijeće, 26. septembar 2000. (“Odluka u predmetu *Blaškić* po žaliočevom zahtjevu za dostavu materijala”).

BRĐANIN I TALIĆ

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, Odluka po “Zahtjevu za pravni lijek zbog tužiočevog kršenja pravila 68 i izricanje sankcija na osnovu pravila 68 bis, te po zahtjevu za odgodu postupka dok se ne riješe pitanja koja utiču na pravdu i pravičnost postupka”, predmet br. IT-99-36-T, Pretresno vijeće II, 30. oktobar 2002. (“Odluka u predmetu *Brđanin* po zahtjevu za izricanje sankcija optužbi zbog kršenja pravila 68”).

ČELEBIĆI

Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih, predmet br. IT-96-21-T, Odluka po zahtjevu optuženog Hazima Delića za iznošenje oslobađajućih informacija u skladu sa pravilom 68, 24. juni 1997. (“Odluka u predmetu *Čelebići* po zahtjevu optuženog Hazima Delića na osnovu pravila 68”).

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog “Pavo”, Hazima Delića i Esada Landže zvanog “Zenga”, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (“Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*”).

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog “Pavo”), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog “Zenga”) (“predmet *Čelebići*”), predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (“Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*”).

Tužilac protiv Zdravka Mucića, Hazima Delića i Esada Landže, predmet br. IT-96-21-A bis,

Presuda po žalbi na kaznu, 8. april 2003. (“Presuda o žalbi na kaznu u predmetu *Mucić i drugi*”).

FURUNDŽIJA

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (“Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*”).

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. (“Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*”).

HADŽIHASANOVIĆ I DRUGI

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-1, Optužnica (povjerljivo), potpisana 5. jula 2001., zavedena 6. jula 2001. (“Optužnica u predmetu *Hadžihasanović i drugi*”).

HALILOVIĆ

Tužilac protiv Sefera Halilovića, predmet br. IT-01-48-I, Optužnica, zavedena 30. jula 2001., izmijenjena i dopunjena 10. septembra 2001. (“Optužnica u predmetu *Halilović*”).

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. (“Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*”).

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. (“Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*”).

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, Nalog po zahtjevu da se tužitelj primora da poštuje pravila 66(A) i 68, predmet br. IT-95-14/2, Pretresno vijeće, 26. februar 1999. (“Nalog u predmetu *Kordić i Čerkez* po zahtjevu da se optužba primora na poštovanje pravila 66 (A) i 68”).

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Odluka po zahtjevu Darija Kordića da se odobri pristup neredigovanim dijelovima razgovora sa svjedokom "AT" iz oktobra 2002., potpisana 23. maja 2003., potpisana 26. maja 2003. (“Odluka u predmetu *Kordić i Čerkez* po zahtjevu Darija Kordića za pristup neredigovanim dijelovima razgovora sa svjedokom 'AT' iz oktobra 2002.”).

KRAJIŠNIK I PLAVŠIĆ

Tužilac protiv Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić, predmet br. IT-00-39&40-PT, Odluka po zahtjevu Momčila Krajišnika da se naloži objelodanjivanje oslobađajućeg dokaznog materijala shodno pravilu 68, 19. juli 2001. (“Odluka u predmetu *Krajišnik i Plavšić* po zahtjevu Momčila Krajišnika da se naloži objelodanjivanje oslobađajućeg dokaznog materijala shodno pravilu 68”).

Tužilac protiv Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić, predmet br. IT-00-39&40, Odluka po zahtjevu optužbe za pojašnjenje u pogledu primjene pravila 65 ter, 66 (B) i 67 (C), 1. august 2001. (“Odluka u predmetu *Krajišnik i Plavšić* po zahtjevu optužbe za pojašnjenje u pogledu primjene pravila 65 ter, 66 (B) i 67 (C)”).

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, potpisano 15. marta 2002. (“Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*”).

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, potpisano 17. septembra 2003., zavedeno 5. novembra 2003. (“Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*”).

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Nalog kojim se poziva svjedok, 12. decembar 2000.; Nalog kojim se poziva svjedok (2), 15. decembar 2000. (“Nalog kojim se poziva svjedok u predmetu *Krstić*”).

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Odluka po prijedlozima odbrane da se izuzmu dokazni predmeti u postupku pobijanja i prijedlogu za nastavak postupka, 25. april 2001. (“Odluka po prijedlozima odbrane da se izuzmu dokazni predmeti u postupku pobijanja i prijedlogu za nastavak postupka, 25. april 2001.”).

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. august 2001. (“Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*” ili “Prvostepena presuda”).

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Odluka po zahtjevu optužbe da je se oslobodi obaveze objelodanjivanja osjetljivih informacija u skladu s pravilom 66(C), predmet br. IT-98-33-A, 27. mart 2003.

Tužilac protiv Radislava Krstića, Odluka po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, predmet br. IT-98-33-A, 5. august 2003. (“Odluka po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku”).

Tužilac protiv Radislava Krstića, Odluka po izuzetno hitnom zahtjevu optužbe da se izmijene nalozi u vezi sa svjedočenjem na zatvorenoj sjednici, predmet br. IT-98-33-A, 14. novembar 2003. (“Odluka od 14. novembra 2003. po izuzetno hitnom zahtjevu optužbe da s izmijene nalozi u vezi sa svjedočenjem na zatvorenoj sjednici”).

Tužilac protiv Radislava Krstića, Obrazloženje odluke po zahtjevima za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, predmet br. IT-98-33-A (povjerljivo), 6. april 2004., (“Obrazloženje odluke po podnesku u vezi s pravilom 115”).

KUNARAC, KOVAČ I VUKOVIĆ

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23 & IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (“Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*”).

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23 & IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (“Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*”).

Z. KUPREŠKIĆ, M. KUPREŠKIĆ, V. KUPREŠKIĆ, JOSIPOVIĆ, (PAPIĆ) I ŠANTIĆ

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića, predmet br. IT-95-16-A, Presuda, 23. oktobar 2001. (“Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*”).

NIKOLIĆ

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60/1-S, Presuda o kazni, 2. decembar 2003. (“Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*”).

OBRENOVIĆ

Tužilac protiv Dragana Obrenovića, predmet br. IT-02-60/2-S, Presuda o kazni, 10. decembar 2003. (“Presuda o kazni u predmetu *Obrenović*”).

PLAVŠIĆ

Tužilac protiv Biljane Plavšić, predmet br. IT-00-39&40/1, Presuda o kazni, 27. februar 2003. (“Presuda o kazni u predmetu *Plavšić*”).

SIKIRICA

Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena, Dragana Kolundžije, Presuda po prijedlogu odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 3. septembar 2001. (“Presuda po prijedlogu odbrane za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Sikirica*”).

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98 *bis*, 31. oktobar 2002. (“Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Stakić* na osnovu pravila 68 *bis*”).

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, 31. juli 2003. (“Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*”).

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda o kazni, 14. juli 1997. (“Presuda o kazni u predmetu *Tadić*”).

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (“Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*”).

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-A *bis*, Presuda po žalbi na kaznu, 26. januar 2000. (“Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*”).

TODORVIĆ

Tužilac protiv Stevana Todorovića, predmet br. IT-95-9/1-S, Presuda o kazni, 31. juli 2001. (“Presuda o kazni u predmetu *Todorović*”).

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (“Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*”).

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (“Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*”).

2. MKSR

AKAYESU

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesu, predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. juni 2001. (“Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*”).

BAGILISHEMA

Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme, predmet br. ICTR-95-1A-T, Presuda, 7. juni 2001. (“Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*”).

KAMBANDA

Jean Kambanda protiv tužioca, predmet br. ICTR 97-23-A, Presuda, 19. oktobar 2000. ("Drugostepena presuda u predmetu Kambanda").

KAJELIJELI

Tužilac protiv Juvénala Kajelijelija, predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda, 1. decembar 2003., ("Prvostepena presuda u predmetu Kajelijeli").

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. ("Prvostepena presuda u predmetu Kayishema i Ruzindana").

MUSEMA

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. ("Prvostepena presuda u predmetu Musema").

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. ("Drugostepena presuda u predmetu Musema").

SEMANZA

Tužilac protiv Laurenta Semanze, predmet br. ICTR-97-20-T, Presuda i kazna, 15. maj 2003. ("Prvostepena presuda i kazna u predmetu Semanza").

SERUSHAGO

Tužilac protiv Omara Serushaga, predmet br. ICTR-98-39-S, Presuda o kazni, 5. februar 1999. ("Presuda o kazni u predmetu Serushago").

3. Druge odluke

Cour de Cassation, Chambre criminelle, 1. oktobar 1984., sažetak 96.

Dunlop and Sylvester v. Regina [1979] 2 S.C.R. 881 (Supreme Court of Canada).

Giorgianni (1985) 58 A.L.R. 641 (High Court of Australia).

Presuda Švajcarskog saveznog Vrhovnog suda (*Schweizerisches Bundesgeircht*) od 17. februara 1995., u Odlukama Švajcarskog saveznog vrhovnog suda (*Bundesgerichtsentscheide*), 121 IV.

National Coal Board v. Gamble [1959] 1 Q.B. 11.

B. Spisak drugih pravnih izvora

1. Izvještaji, knjige, sabrani svesci i zbirke

Cassese, Antonio; Gaeta, Paola; and Jones, John R.W.D. (ur.) The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary (2002.).

Courteau, Candace The Mental Element Required for Accomplice Liability, 59 La. L. Rev. 325, 334 (1998.).

Eser, Albin; and Kreicker, Helmut Nationale Strafverfolgung Völkerrechtlicher Verbrechen

(Freiburg) (2003.).

Executive Sessions (2) of the Senate Foreign Relations Committee, Historical Series 370 (1976).

Hearings on the Genocide Convention Before a Subcommittee of the Senate Committee on Foreign Relations: The Genocide Convention – Its Origins and Interpretation, 81st Cong., 2nd Sess., 487, 498 (1950.).

Official Report, Fifth Series, Parliamentary debates, Commons 1968-69, sv. 777, 3. - 14. februar 1969.

Report of the Preparatory Commission for the International Criminal Court, 6. juli 2000., PCNICC/2000/INF/3/Add.2.

Report of the Committee on Foreign Relations, Genocide Convention, U.S. Senate, 18. juli 1981.

Report of the International Law Commission on the Work of Its Forty-Eighth Session, 6. maj – 26. juli 1996.

Robinson, Nehemiah, The Genocide Convention, Institute of Jewish Affairs (1949.).

Schabas, William A, Genocide in International Law, Cambridge University Press (2000.).

Werle, Gerhard & Jessberger, Florian International Criminal Justice is coming Home: The new German Code of Crimes against International Law, Criminal Law Forum 13, (2002.)

Whitaker, Benjamin, Revised and Updated Report on the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6.

C. Spisak skraćenica

U skladu s pravilom 2(B) Pravilnika o postupku i dokazima, muški rod obuhvata ženski, a jednina množinu i obratno.

28. divizija	Vojna jedinica ABiH koja se nalazila u srebreničkoj enklavi u vrijeme predmetnih događaja
ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
ACHR	American Convention of Human Rights (Američka konvencija o ljudskim pravima) od 22. novembra 1969.
ARK	Autonomna Regija Krajina
AT	Transkript pretresa pred Žalbenim vijećem. Svi brojevi stranica transkripta koji se pominju uzeti su iz neslužbene, neispravljene verzije transkripta, ako nije drugačije navedeno. Mogu se, dakle, pojaviti manje razlike između paginacije te verzije i paginacije konačnog, objavljenog, transkripta.

BiH	Bosna i Hercegovina
Butlerov izvještaj	Svjedočenje Richarda Butlera u skladu s nalogom Žalbenog vijeća kojim se odobrava žaliočev usmeni zahtjev u skladu s pravilom 115, 24. novembar 2003.
D	Dokazni predmet odbrane
Obrana	Branioci Radislava Krstića
Dutchbat	Bataljon UNPROFOR-a iz Nizozemske koji je bio stacioniran u srebreničkoj enklavi od januara 1995.
ECHR	European Convention on Human Rights /Evropska konvencija o ljudskim pravima/ Evropska konvencija o ljudskim pravima/ (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1959)
DP	Dokazni predmet
Federacija	Federacija Bosne i Hercegovine, jedan od entiteta BiH
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija (<i>sada</i> : Srbija i Crna Gora)
Konvencija o genocidu	Konvencija za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida od 9. decembra 1948.
MKS	Međunarodni krivični sud
Statut MKS-a	(Rimski) statut Međunarodnog krivičnog suda od 17. jula 1998., UN Doc. A/CONF.183/9
MKSR	Međunarodni krivični sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i državljana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritorijama susjednih država između 1. januara 1994. i 31. decembra 1994.
Pravilnik MKSR-a	važeći Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu
Statut MKSR-a	Statut Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu, osnovanog Rezolucijom br. 955 Savjeta bezbjednosti
MKSJ	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991.
IKM	Istureno komandno mjesto
Optužnica	Izmijenjena optužnica koju je tužilac podigao protiv Radislava Krstića, 27.

oktobar 1999.

MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova <i>Republike Srpske</i>
Tužilaštvo	Tužilaštvo Međunarodnog suda
str.	stranica
par.	paragraf
Pravilnik	važeći Pravilnik o postupku i dokazima MKSJ-a
P	dokazni predmet optužbe
Statut	Statut Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju, osnovanog Rezolucijom br. 827 Savjeta bezbjednosti
T	Transkript pretresa pred Pretresnim vijećem. Svi brojevi stranica transkripta koji se pominju uzeti su iz neslužbene, neispravljene verzije transkripta, ako nije drugačije navedeno. Mogu se, dakle, pojaviti manje razlike između paginacije te verzije i paginacije konačnog, objavljenog, transkripta.
Međunarodni sud	vidi: MKSJ
UN	Ujedinjene nacije
sv.	svezak
VRS	Vojska Republike Srpske